

6542

ІВАН ТОБІЛЕВИЧ

/КАРПЕНКО-КАРИЙ/

ТВОРИ

V

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

750.

~~4064~~ 51
750.
750

ІВАН ТОБІЛЕВИЧ
(КАРПЕНКО-КАРИЙ)

Т В О Р И

ТОМ П'ЯТИЙ

РЕДАКЦІЯ
Я. МАМОНТОВА

ПРИМІТКИ
П. ТИХОВСЬКОГО

4 НОЯ 1941

6542

~~750 605~~

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
Харків — 1930 — Київ

Бібліографічний опис цього видання
вміщено в „Літопису Українського Друку“,
„Картковому репертуарі“ та інших покаж-
чиках Української Книжкової Палати.

Зам. № 1075а.

Вища Науково-Репертуарна Рада
Головполітосвіти НКО УСРР
до вистави дозволила :
22/V—25 р., лт. А. № 767.

МАРТИН БОРУЛЯ

КОМЕДІЯ НА 5 ДІЙ

ДІЄВІ ЛЮДИ:

Мартин Боруля — багатий шляхтич, чиншовик.

Палажка — його жінка.

Марися — їхня дочка.

Степан — їхній син, канцелярист Земського суду.

Гервасій Гуляницький — багатий шляхтич,
чиншовик.

Микола — його син, парубок.

Протасій Пеньонжка } чиншовики.

Матвій Дульський }

Націєвський — регістратор з Ратуші.

Трандалев — повірений.

Омелько } наймити Боруліні,

Трохим }

Гості.

ДІЯ ПЕРША.

Кімната в хаті Мартина Борулі. Двері прямо й другі з правого боку. Грубка з лежанкою. Дерев'яні стільці, канапка і стіл, покритий білою скатеркою.

ЯВА I.

За столом сидить Трандалев, а з бокових дверей виходить Боруля з бумагою в руках.

Боруля. Натє, читайте! *(Дає бумагу)*. Читайте відділя.

Трандалев *(читає)*. По вислуханні всіх вишеізложенних обстоятельств і на основанні представлених документів, Дворянское Депутатское Собраніє — определяєт: Мартина, Генадієва сина, внука Матвея Карлова, правнука Гервасія Протасьєва, Борулю з сином Степаном, согласно 61 ст. IX тома Свода законов о состояніях, ізданія 1857 года, сопричіслить к дворянскому єго роду, признанному в дворянском достоинствє, по определенію сєго собранія, состоявшемуся 14 декабря 1801 года, со внесєнієм во 2-ю часть дворянской родословной книгі і дело сіє с копіямі, как настоящего определенія, так равно і определенія от 14-го декабря 1801 года, представить на утверждєніє в Правительствующій Сенат, по департаменту Герольдіи.

Мартин. О!.. Виходить: я — не бидло і син мій — не теля!.. І щоб після цього Мартин Боруля, уродзоний шляхтич, записаний во 2-ю часть дворянської родословної книги, подарував якому-небудь приймаку Красовському свою обиду? — Та скоріше у мене на лисині виростє таке волосся, як у їжака, ніж я йому подарую.

Трандалев. Так виходить візьмемо на апелляцію?

Мартин (б'є кулаком по столу). На апеляцію! Безпре-
мінно на апеляцію! Що то за суд такий, що признав обиду
обоюдною? Я вас питаю: яка тут обоюдна обида? Він каже
на мене — Бидло! а я мовчи; він кричить на сина, на чи-
новника Земського суда, — «теля!» а я мовчи? Мовчи, коли
дворянина так лають? То що ж би я був тоді за дворянин?
Ну і я сказав йому: свиня, безштанько, приймак!.. Але
яка ж це обоюдна обида?

Трандалев. Стривайте, не гарячіться! Будем апе-
лювать.

Мартин. Апелювать!

Трандалев. А за вивод, подамо встречний иск.

Мартин. А коли треба, то й поперечний!

Трандалев. Поперечних не полагається; ви заспокой-
тесь, уголовна палата одмінить рішеніє — ми виграємо
діло. Когда я був ще фотографом, то для практики вів
діло Горбенка з Щербіною, таке саме діло, як ваше, тіль-
ки там не словесная була між ними обида, а кулачная.
Щербіна, знаєте, схопив Горбенка за чуба і так ним мот-
нув кругом себе, що і сам не вдержався на ногах — упав!
А магістрат признав, що драка була обоюдна. В рішеніі
сказано було: — хотя Щербіна, взяв Горбенка за волоса,
обв'юл его вокруг себя, при чем в руках остался значи-
тельный пучок волос, имеющийся при деле, как веществен-
ное доказательство; но, прінімая во вниманіє, что при етом
действіи, тяжестью тела Горбенка і сам Щербіна бил по-
вергнув на землю, то признать обиду обоюдною!.. Це було
перше моє діло, я апелював і уголовна палата одмінила..
І по вашому ділу одмінить — не журіться... Ітак, виходить,
по ділу об обиді апеляція?

Мартин. Апеляція! Та таку апеляцію напишіть, щоб
у Красовського у носі закрутило, щоб йому свербіло!.. Я
грошей не пожалію, аби мені Красовського у острог по-
садить.

Трандалев. О, не я буду, — ми йому докажемо! Всі
ходи знаю, вже мені прошенія не вернуть за неформен-
ноє написаніє — ні! Як напишу, то прямо точная копія
з форми — усе по пунктах.

Мартин. І скажіть, що буде коштувать?

Трандалев. Стрічний иск... і апеляція... (На бік). Де

би не продешевить! (До Мартина). Щоб і для вас не було обидно... з бумагою... сто рублів, а непредвиденні расходи на ваш кошт.

Мартин. Дам сто двадцять! Тільки ж і накрутіть йому, щоб нюхав, чхав, щоб... усі закони виставте! (Входить Омелько).

Омелько. Коні їх готові, фурман послав мене сказати, що той...

Мартин. Скажи там, щоб дали на дорогу дві мірки вівса — ну, чого очі вивалив?

Омелько (іде). Ніколи він тобі не дасть договорить. (Пішов).

Трандалев. Я б вам і не казав... знаю, що від вас будлі-коли получиш... та... здержався...

Мартин. Гроші? За цим діло не стане — я зараз! (Пішов у бокові двері).

ЯВА II.

Трандалев (сам). Добре діло це повіренничество, сй-богу! Другого такого прибільного не знайдеш. А поки то я на цей шлях вибрався, то чим не був? Був і писарем в питейній конторі, був обер-об'їзчиком, був прикащиком по економіях, держав биржу в городі, служив у маклера — скрізь важко! І роботи до біса, і користи мало, а тільки схибив де — розчот, і бігай, шукай місця. Зробився я сам хазяїном: купив машину, одкрив фотографію... Хліб неважкий і на первих порах копійчина гарна стала перепадать; коли ж і тут біда: усі патрети виходили без очей! Приняв я у компанію лабаранта Плацінського, і як ми не билися — не виходять очі. Усе як слід, а очей нема... Плацінський і очі добре од руки навчився робити, а діло не пішло. Скасував я свою фотографію і взявся за повіренничество — пішло як по маслу. От і тепер: діло Боруді веду против Красовського, а діло Красовського против Боруді. Їзю на своїх конях по просителях: і коней годують, і мене годують, і фурмана годують, і платять!.. Наберу діл доволі, приїду в город, піду до столоначальника, до того таки самого, що й діла послі буде рішати, і він мені напише, що треба, а я тільки підпишу, якщо маю довіренность, а ні, то однесу підписати просителю. Апе-

ляцію треба — так само: той же, що рішав діло і апеляцію напише: а коли діло замисловате — вдарися до секретаря. Мало чим дорожче заплатиш. Нарешті: чи виграв, чи програв, а грошики дай! Живи не тужи! Все одно що лікар: чи вилічив, чи залічив — плати! (*Входить Мартин*).

Мартин (*дає гроші*). Я вже на вас покладаю всі свої надії.

Трандалев, Не гурбуйтесь — докажемо! Ну, прощайте. (*Чоломкаються і цілуються*). Якщо буде нове діло, то дайте звістку, я приїду; а може й сам заверну. (*Пішов*).

ЯВА ІІІ.

Мартин, а потім Степан.

Мартин. Діловий чоловік! Нема розумнішої служби, як гражданська! Здається, якби мене опреділив був покійний папінька на гражданську, то вийшов би первий чиновник! Коли ж покійний і не думав про це — все дбав про хазяйство. Пасіка, чумачка — голову йому заморочили, а тепер другий світ настав, треба чина, дворянства, а поки то вилізеш в люди, станеш на дворянську ногу, то багато клопоту! От сина опреділив у Земський суд, та ще мало знає, не натерся, а бог дасть натреться, тоді повіреного не треба, сами всі іски поведем! Коли б ще дочку пристроїть за благородного чоловіка. Щось Степан мені казав про одного чиновника... треба з ним побалакати. (*Входить Степан*).

Степан. Я вже зібрався, папінька, в дорогу.

Мартин. От зараз коні запряжуть, та й з богом! (*У двері*). Омелько! Запрягай коней, та натачанку підмазати не забудь! Я хотів з тобою ще побалакати про того... як його? От, що був у нас з тобою на масниці... А, дай бог пам'ять... чиновник. На гитарі добре грає.

Степан. Націєвський.

Мартин. Еге-ге! Націєвський! Ти, здається, казав, що йому Марися уподобалась?

Степан. Він питав мене, чи багато за нею приданого дасте, то певно уподобалась.

Мартин. А він же сам має який чин, чи так ще — канцелярист.

Степан. Ні, він уже губерський секретар.

Мартин. О, чин має не малий!

Степан. Давно веде існуючу.

Мартин. Існуючу? А що то за штука та існуюча?

Степан. Така книга. Через його руки всі бумаги існують — він їх і в розносні записує і печата пакети. Без нього ні одна бумага не вийде з Ратуші.

Мартин. Виходить, важна птиця.

Степан. Скоро і вступаючі йому поручать.

Мартин. Вступаючі?!

Степан. Тоді вже всі бумаги і в Ратушу, і з Ратуші будуть іти через його руки.

Мартин. Яка ж це должность?

Степан. Регістратор.

Мартин. Губерський секретар, ще й регістратор!.. Якраз для нашої Марисі жених, а за придане нехай не турбується. Скажи, щоб приїздив. Коли хоче, то нехай на наших же конях і приїде, я його і звідціля одвезу в город на своїх. Побалакай з ним... так, знаєш, політично і коли тепер не приїде, то нациши мені, що скаже. (*Входить Марися*).

Марися. Тату, Степане — ідіть: мати кличуть!

Мартин. Марисю, скільки раз я вже тобі приказував, не кажи так по-мужичі «мамо!» «тато!» А ти все по своєму... Ти цими словами мов батогом по уху мене хлюскаєш.

Марися. Ну, а як-же? Я забуваю.

Мартин. От як Степан каже: папінька, мамінька...

Степан. Або: папаша, мамаша.

Мартин. Чула: папаша, мамаша... треба так казати, як дворянські діти кажуть.

Марися. Я так і не вимовлю.

Мартин. Привчайся й ти на такій лінії. (*До Степана*). Ходім! (*Обймає його за стан*). Канцелярист! (*Пішли*).

ЯВА ІV.

Марися, а потім Микола.

Марися (*одна*). І що це з батьком сталося, все перепнучують! Папінька... Мамінька... Аж чудно! Папаша... Ма-

маша... ще чудніше! Ха-ха-ха! Не можу я так балакати. *(Входить Микола)*. А ти чого притисся?

Микола. Хіба не можна?

Марися. Та нема часу й побалакати з тобою: Степана виряжаємо в город. А я люблю з тобою сидіти і розмовляти так, щоб нам ніхто не заважав і ніхто нас не бачив.

Микола. А мені вже обридло ждати і ховатися од людей. Сьогодні скажу своєму батькові, щоб побалакав з твоїм, а після провід і поженимся. Чи так, Марисю?

Марися. Авжеж так, чого ще ждати?

Микола. Поклич мені Степана, я хотів з ним побалакати.

Марися. Зараз.

Микола. А йому сказати?

Марися. З якої речі?

Микола. А щоб на весілля приїхав?

Марися. Поспіємо ще. *(Іде)*.

Микола *(оглядається)*. Марисю!

Марися. Чого?

Микола *(підходить)*. Не будеш сердитися, я тебе поцілую.

Марися. Ну, мерщій! *(Микола цілує її раз, хоче ще, Марися одводить його)*. Годі! *(На виході)*. А то ти до весілля націлуєшся, а послі обридну. *(Пішла)*.

ЯВА V.

Микола, а потім Степан.

Микола *(один)*. І ніколи більш разу не хоче, тільки оскому наб'є... Стривай же, я женюсь. Завтра батько побалакають з дядьком Мартином, а через два тижні Марися буде моя жінка! жінка моя!.. Тільки подумати — та й гарно. А як оженюсь? О, Мариночко моя кохана, ти моя сонечко, і світиш мені і грієш мене. *(Входить Степан)*. Здрастуй, Степане! *(Чоломкаються)*. Сьогодні вже й їдем? І до нас не зайшов. Може гордуєш?

Степан. Ти знаєш: не через то, щоб там що... а від того, що... той... якось часу не було — короткий отпуск. Непременний засідатель одпустив мене на малий срок з родителями повідатися... А тут бумажки про дворянство... то все з цапінською читали... А ти ж як поживаєш?

Микола. Нам що? Вдень наробишся, а ввечері, разом з соловейком — щебечемо по садках!.. От у вас, мабуть, скучно там у городі?

Степан. Чого нам скучать? У нас є біліярд, бульвар чудесний, панночок скільки хочеш: у неділю бульвар ними цвіте, мов маком всіяний... А то збереться компанія, та поїдемо на Сугаклей, варимо кашу, ловимо рибу, печеруємо раки, ілі запиваємо трьохпробною і співаємо крамбамбулі!

Микола. Що-ж то: трьохпробная і крамбамбулі.

Степан. Ха-ха-ха! Трьохпробная — водка, а крамбамбулі — романс! І скучать немає часу: у нас що-дня бумага приносять з пошти по мішку...

Микола. Що-ж ви з ними робите?

Степан. Записуємо у діжурну, а потім у вступающу, списуємо копії.

Микола. Навіщо-ж то?

Степан. А які є бумаги! Ай, ай, ай! Особливо, як заведеться пререканіє: кому діло треба зробити. Тут один другого бриє так... що аж пальці знать!.. Наш секретар пише: «прошу не вдаватися в ізлішню, обременітельную, безпользную і для времені разорительную переписку, ібо 215, 216 і 217 ст. XV тома II часті ізданія 1857 года, навчають, как следует сіє дело направить»... А нам знову отвічають: «Єслі категоричеські виікнути в указаніє статьи, то ониє к делу не относятся, ібо»... чудесно!

Микола. Ти їх, як молитви знаєш...

Степан. Напам'ять заучую. Мені Антон Спиридонович совітують виучувати бумаги напам'ять. Він тоже виучував, а тепер столоначальником по уголовній часті.

Микола. Ну, а як собі хочеш, а я-б скорій рови копав, ніж таку роботу робить.

Степан. Да, ето правда — важко... Умственная работа, висшого порядка предмет! Я, брат, зразу аж плакав, як определили мене в казначейство. Дали мені, знаєш, якусь відомість: одні графки та цифри. Очі розбіглися: не знаю котру поставив, котру ставить: проминув одну графку всунув цифру — не туди, нагородив харків-макогоників і заморочився так, що замість пісочниці взяв чорнильницю і покровив відомість. Злякався, щоб не при-

в'язали до столу та й утік... А потім опреділили мене у Земський суд. Тут зовсім другі діла... Два годи писав присяжні листи та всякі копії, а тепер і сочиняємо...

Микола. До чого-ж ти так дослужишся?

Степан. Столоначальником буду, а потім може й секретарем, чин дадуть, женюся на багатій...

Микола. Так. А мені скучно за тобою: умісті вчилися у отця Ксенофонта, умісті й науку скінчили, та й розійшлися!.. Пам'ятаєш, як на гречку отець Ксенофонт нас становив за те, що не вивчили 9-го псалма? А ми повтікали додому й поховалися у бур'янах, а Марися нам їсти носила... Сміха!

ЯВА VI.

Ті-ж і Мартин.

Мартин. Ну, сину, поснідаєш, та й з богом в путь! Уже коні готові, щоб сьогодні за сонця в город поспів, бо завтра і на службу треба: це не то, що воза підмазувать, або воли на пашу гнать, там діла поважній. (До Миколи). А ти, хлопче, все батькові воли пасеш?

Микола. Пасу. Не всім же, дядюшка Мартин, і в чинovníки йти.

Мартин. Правда, правда! Не всякий може діло розуміть... Кому до волів, кому до бумаг — така жеч...

Микола (подає Степанові руку). Ну, прощай брат, благополучної тобі дороги.

Степан. Спасибі.

Микола. Прощайте, дядюшка Мартин.

Мартин. Іди здоров! (Микола пішов). Чого він до тебе в'язне — які ви товариші? Мало чого, що з одного села, що однолітки, та у кожного з вас инша дорога! Ти, сину, не дружи з нерівнею, краще з вищими, ніж з нижчими. Яка тобі компанія — Микола? Мужик — одно слово, а ти на такій лінії, трешся між людьми иншого коліна... Може бог дасть і столоначальником будеш, або й письменовидителем у станового — це не то що: «цоб, половий!»... «цабе, перістий!» а піт йому лзе, а пил — припада на лице і смуги по всій тварі, та дьогтем смердить від нього, як від мазниці, а у тебе друга лінія! Одно те, що не сьогодні-

завтра утверждать в дворянстві, та от тобі й чин на той рік дадуть, — атестат з уездного училища нужен, казав мені секретар, то ми достанемо; а друге — хоч би й зараз: Глянь на себе і глянь на Миколу. То таки мужик реланий, а ти канцелярист!.. Так то!.. Ну, а як будеш колезький регістратор, то тобі й мундир який полагається і кокарда?

Степан. А якже! Воротник вишитий по чорному бархату золотом, застібається в один борт на дев'ять пугвиць!

Мартин. От бач! Де ж йому рівняться? Коли б, господи, тільки утвердили у дворянстві мерщій. Ти кажеш, що Кастан Іванович завіря, що коли вже депутатське собрание признало, то й Сенат признає?

Степан. Кастан Іванович казав мені: поклонись батькові і скажи, що от-от буде не доказуючий, а настоящий дворянин, тепер безпремінно утверждать, бо діло в Сенаті вже шостий місяць!..

Мартин. Треба йому четвертей п'ять вівса послать. Там, як побачиш Кастана Івановича, нагадай йому про мендаль, він вже знає. Скажи папінька просили за мендаль. Не забудь.

Степан. Добре, не забуду.

Мартин. Іди-ж свідай, а я дещо звелю Омелькові.
(Степан пішов).

ЯВА VII.

Мартин, а потім Омелько.

Мартин (один). Ну, тепер вже все одно, що й дворянин! Треба тільки дворянські порядки позаводить... Вирядю Степана й приймусь за дворянські порядки. (У двері). Омелько, Омелько!.. (До себе). Хоч і коштує багато, та зате ж порівняюсь з Красовським. (Входить Омелько). Ти б надів чоботи.

Омелько. На біса я їх буду таскати у дорогу та ще й у будень, добре і в постолах.

Мартин. Що ти тямиш, гаво! Повезеш у город канцелярського і в постолах!

Омелько. Хіба я його буду везти? Коні повезуть. А я сяду на повозку, ноги в сіно засуну, то мені й байдуже.

Мартин. Не базікай! Надінь, кажу тобі, чоботи!

Омелько. Та що ж мене там танцювать заставляють, чи що?

Мартин. Роби, що велять! Возьми рядно велике квітасте та гарненько закрой сіно, щоб панич у реп'яхи не вбрався.

Омелько. Який панич?.. Хіба Красовського панич поїде з нами.

Мартин. Сто чортів тобі в потилицю! Наш панич, Степан Мартинович! Подавись ти своїм Красовським... Степан Мартинович — такий самий панич!

Омелько. Степан?! Давно ж його призвели, хазяїн?

Мартин. От як трісну тебе в пику твою репану, то ти не тільки Степана Мартиновича будеш паничем величать, та й мене не хазяїном, а паном зватимеш.

Омелько. Та за що-ж биться? — Панич, то й панич, пан — то й пан! Хіба мені язик одпаде, коли я вас буду паном величать. Про мене, мені однаково. Звелите, то й конгером вас зватиму.

Мартин. Та одшукай ще там у коморі був вандалський дзвоник і причепи під дугу.

Омелько. Добре, пане.

Мартин. Ти яких коней запряг?

Омелько. Лиску, Красавку і Блоху.

Мартин. Ну, й не ірод ти? Всі три з лошатами, а у Блохи аж двоє... Панича везе в город тройкою з дзвінком і ззаду табун лошат буде бігти? Зараз мені перепряжи!?

Омелько. Та хіба я знав, що його призвели! Яких же запрягти, бо знову не вгодю, то до вечора буду запрягать та випрягать...

Мартин. Кулката в корінь, Зозулю і Карякошку на пристяжку. Іди мерщій!

Омелько (про себе). Поки був чоловіком і не вередував, а паном зробили — чорт тепер на нього й пограцить. (Пішов).

ЯВА VIII.

Мартин, а потім Степан і Палажка.

Мартин (один). Поки то ще люди навикнуть, як величать! Воно й самому наче трохи чудно: то було «Мар-

тин, дядьку Мартине, а тепер — пан!.. Нічого, при звичається. (*Входять Степан і Палажка*).

Палажка. Гляди-ж мені сорочок, платків, щоб не порозкрадали. Там я тобі вирізала три пари нових онучок і все посклала як слід.

Мартин. Яка це в тебе шинеля? Я-ж тобі казав: зроби таку, як у столоначальника.

Степан. Сукна не стало на дармовіса.

Мартин. На-ж тобі грошей і безпремінно зроби дармовіса, (*дає*) та купи самуваря, чаю, сахарю і... кофію і пришлеш з Омельком. А там, що останеться, візьмеш собі: може рукавички купиш... Дивись: як люди, так і ти. Та чоботи чисть раз-у-раз, щоб блищали, як у засідателя — одежа перве діло. Та ще не забудь про те, що я тобі казав: нехай приїздить хоч і на наших конях — я його і назад одішлю.

Палажка. Хто?

Мартин. А, послі! Як приїде, тоді побачиш. Присядь-мож на дорогу, так годиться. Я на неділю пришлю Каєтану Івановичу вівса і сіна, а ти, Стьопа, нагадай йому про мендаль... (*Входить Омелько в чоботях і драпаним кобеняку*).

Омелько. Та йдіть, бо Кулкат не стоїть, аж ляга.

Мартин. Ти-б ще мішок драпаний надів на голову! Він там осоромить панича! Надінь мені добрий кобеняк!

Омелько. Та ви ж за кобеняк нічого не казали, а тільки за чоботи! (*На бік*). От наказаніє господне з таким паном: звелів надіть чоботи, а чіпляється за кобеняка. (*Пішов*).

Мартин. Ну, тепер з богом! (*Встає*). Прощай! (*Цілує Степана*). Слухай старших, виписуй почерка, завчай бумаги напам'ять... трись, трись між людьми і з тебе будуть люди!

Палажка. Здоров'я бережи, шануйся, сину! (*Цілує його*). Молися богу по книжці.

Степан. Прощайте, папінька! Прощайте, мамінька!..

Мартин. Кланяйся-ж там: Каєтану Івановичу, Свириду Петровичу... (*Виходять*).

ЗАВІСА.

6542

ДІЯ ДРУГА.

Кімната у Боругі.

ЯВА I.

За столом сидять: Мартин, Гервасій і Матвій.

Гервасій. Так от яке діло, пане Мартине: ти знаєш, що я чоловік не бідний, Микола у мене один, то й він не буде бідувати; а у тебе одна дочка... Мій Микола і твоя Марися умісті вирости і полюбили одне одного, а ми з тобою давні приятелі... То як ти скажеш: чи не поженимо ми своїх дітей? Нехай давня наша приязнь закінчиться весіллям наших дітей.

Матвій. І я з охотою потанцюю на весіллі свого хрещеника! Ану, Мартине, — рішайте, бо мені вже танцювати схотілось!

Мартин. Так то так, приятелю мій, я знаю, що ти не бідний і може справді діти наші любляться, та не випадати тепер віддати мені Марисю за твого Миколу.

Гервасій. Чого так?!

Мартин. Дочка моя дворянка, а твій син... ні дворянин, ні чиновник... так не приходиться дворянці йти за простого хлібороба, я тепер на такій лінії...

Гервасій. Он що! Я тебе, Мартине, не пізнаю; поки ти не ганявся за дворянством, був чоловік, як і всі люди; тепер-же десь тебе вкусила шляхетська муха і так дворянство у тебе засвербіло, що ти рівняєш себе з Красовським...

Мартин. Що мені Красовський! Я сам уродзний шляхтич! Красовський був безштанько і батько його так само сидів у Шадурського на чинші, як і ми; а що він

женився на дочці Шадурського і через те зробився державцем, то це ще невелика жеч! І мій Степан, бог дасть, дослужиться до чина та жениться на Тридурській і ми зовсім тоді порівняємся з Красовським!

Гервасій. Далеко ходить! Красовський вчений, лікар, Красовський державець, а ти надимаєшся через силу, щоб з ним порівнятися, бундючишся дутим дворянством, з добродива посварився з ним, — вір мені, що як будеш отак раздувать свій гонор, то Красовський з'їсть тебе!

Мартин. Подавиться, пане Гервасію, подавиться — я глевкий!

Матвій. Глядіть, щоб він вас не підпик — ха-ха-ха!

Гервасій. Що-ж ти тепер зробиш? От він не хоче, щоб ти сидів на його власності і вибирайся! А сам не підеш, під руки виведуть, за ноги витягнуть, викинуть за межу зо всім збіжжям! Що там рівняться!

Мартин. Мене викинуть? Мене за ноги витягнуть з прапрадідівського ґрунту?! О-о!.. Та хто посміє? А стрічний іск, а апеляція? Я його ще в острог посаджу за обиду, я правду судом одшукаю, я йому покажу, яке я бидло і яке теля мій син!

Гервасій. Ти осліп от дворянства! І поки ту правду знайдеш, то все хазяйство профиськаєш і все таки нічого не доб'єшся, і Красовський тебе випре звідціля!

Мартин. Не дінде! Не будь я Мартин Боруля! Мавби все хазяйство сплюндрувать, а докажу Красовському, докажу, що я такий самий дворянин, як і він. (Б'є себе в груди). Уродзоний шляхтич Мартин, Генадієв син, внук Матвія Карлова, правнук Протасія Гервасієва, Боруля з сином Степаном, герба Тшівдар!! О, стокроць дяблів його мамці і його таткові!

Гервасій. Гай, гай! Та ще й зелененький! Герб?.. А звідкіля, що означа те слово Тшівдар, ти сам не знаєш.

Мартин. А нащо мені знать? Герб — то єсть знак шляхетського достоїнства!

Гервасій. Де вже нам носиться з гербами! Правда, що ми всі шляхтичі і всі дворяни, тільки щабльові.

Матвій. Ха-ха-ха! Щабльові? Як то, пане Гервасію, щабльові?

Гервасій. Такі, виходить, маленькі, що повипадали крізь щаблі своїх, невшитих лубками, возів і розгубились... Одно слово: голопуза шляхта!

Матвій. Ха-ха-ха!

Мартин. Може ти й шаблевий і голопузий шляхтич, а я уродзоний! Не віриш? У мене є копія з протокола депутатського зібрання, коли хочеш—покажу? Я і сам не знав, а тепер довідався, що прапрадід мій був стражником таможеного скарбу і на його бумагах підписаний сам суперетендент Севастьян Подлевський... от що! І у Красовського не кращі бумаги.

Гервасій. Що там бумаги! Красовський на лікаря вивчився, то йому й шляхетство пристало. Тепер він їздить у калясі, його вже крізь щаблі не протягнеш,— а бумага — тьфу і в мене було їх доволі, а тільки я переконався, що нам дворянство так личить, як корові сідло.

Мартин. Може ти й корова, а мій прапрадід...

Гервасій. Був стражник? Чув! А мій був підкоморий!

Мартин. Твій під коморою тільки сидів, то инша жеч...

Гервасій. А твій стеріг тієї самої комори, де мій сидів?

Матвій. Ха-ха-ха! Та буде, панове, а то ще полаєтьє! Цо там по титулі — кеди віма ніц в шкатулі!.. Краще, пане Мартине, віддайте Марисю за Миколу та зап'ємо могорич!

Мартин. Ні, пане Дульський... У мене слава богу і в шкатулі... Я на другій лінії...

Гервасій. Він дворянин!

Мартин. Щоб ти знав!

Гервасій. Горе з такими дворянами! А по моєму, хто вчену голову має, то дворянин, а вже як неграмотні дворяни, то...

Мартин. Я неграмотний? Вибачай! То ти неграмотний, бо умієш тільки молитви читать, та й то по батьківському молитвенику, а по чужому не втнеш!.. А я й скоронись розбираю.

Гервасій. По батьківському молитвенику тепліш молиться.

Матвій. Ну, годі, бо я бачу, що посваритесь!

Гервасій. І справді! Як наше не в лад, то ми з своїм назад! Прощайте, пане уродзоний! Тільки глядіть, щоб не чухалися, як дворянство крізь шаблі випаде. (Іде).

Мартин. Не журись, у нас вози лубками вшиті!

Матвій. От і не вгадав; думав могорич пить, а підпесли дулю — і ніс здається не свербів.

Мартин. Чого-ж, милости просю сідайте, я зараз почастую, то одна жеч, а це друга.

Гервасій. Де вже нам з дворянами за одним столом сидіть. (Пішов).

Матвій. Прощайте, пане Мартине! Жаль, що так розохотимось.

Мартин. Оставайся, закусимо.

Матвій. Нехай другим разом, а тепер не приходиться умісті прийшли, умісті й вийдем... Іще раз скажу: жаль, що ви не віддаєте Марисю за мого хрещеника, славний парубілка...

Мартин. Я й сам знаю... так не рівня по званію.

Матвій. До зобачення! (На відході). Може ще роздумаєте і на тройцю потанцюємо! (Пішов).

ЯВА II

Мартин, а потім Палажка.

Мартин (один). Може й на тройцю потанцюємо, тільки не на Миколинім весіллі! Бач, хлоп — підніжок пана Красовського! Туди-ж у рідню лізе — умийся поперед!.. Якби не в моїй хаті, ей, наплював-би Гервасієві у самісіньку пику за його хлопські речі... І він зо мною рівняється!.. Далеко... От, як приїде сьогодні з города наш жених — губерський секретар-регістратор, тоді милости просю подивиться, за кого Боруля віддає свою дочку!.. Ха! (Входить Палажка).

Палажка. Чого це Гервасій і Матвій заходили?

Мартин. Гервасій свата нашу Марисю за свого Миколу.

Палажка. От і слава богу! Я рада, що такого зятя мати буду: добрий, поштивий і хазяйський син.

Мартин. І хлоп.

Палажка. Такий, як і ми.

Мартин. Дурна!

Палажка. Сам ти дурний! Чого лаєшся? Що-ж ти маєш против Миколи?

Мартин. Слепа!

Палажка. Тьфу! То тобі мабуть повилазило.

Мартин. Глуха.

Палажка. От-же ей-богу так і вчеплюся у чуприну, як будеш лягаться!

Мартин *(на бік)*. Чого доброго вчепиться! Це буде пе по-дворянські. *(До Палажки)*. Не сердся, Палазю, а скажи мені — ти бачила ту бумагу, що Степан привіз?

Палажка. Бачила.

Мартин. І чула, що він читав у бумазі?

Палажка. Чого ти приченився до мене? Не балакай навтямки; кажи товком: чи віддамо Марисю за Миколу? Не мороч мене.

Мартин. Діло шість місяців в герольдії, не сьогодні-завтра утвердять в дворянстві; а я дочку віддам за мужика!.. Що-ж то я з глузду з'їхав, чи як?

Палажка. Здається мені, що з'їхав: не велиш ні мені, ні дочці робить, сам не робиш, понаймав наймитів, наймичок, хазайство псується...

Мартин. Палазю! Дворянин — одно, а хлоп — друге!.. Може ти цього не розумієш, то я тобі ясніше скажу: сметана — одно, а кисле молоко — друге! О! розумієш?

Палажка. Одно розумію, що ти стерявся розумом.

Мартин. О, господи, о, господи! Нащо ти мене довів до того, що я одружився з простою мужичкою! Нічого не тямить — як до пенька балакаш. І казав-же покійний папінька: женись, сину, на шляхтянці. Ні, таки погнався за чорними бровами! От і дожив: брови злиняли, а гонору, як не було, так і нема!

Палажка. Божевільний! ей-богу, божевільний! Ти-б друку напився.

Мартин. Що ти з нею будеш балакати?.. Хіба тобі краще буде бачить свою дочку за репаном мужиком Миколою, ніж за губерньським секретарем-регістратором? Краще? Кажи!

Палажка. А де-ж він у біса, той... ростератор?

Мартин. Регістратор.

Палажка. Та не вимовлю.

Мартин. Ото-ж бо й є! Приїде, душко, приїде! Про нього-ж я й казав Степанові на од'їзді— чула?

Палажка. То чом-же ти мені не сказав? А то і сліпа, і глуха— тільки роздратував мене... Ну, а Марися?.. Ти-ж її питав— може вона не слоче?

Мартин. І питать не буду, нащо питать? Вона не дурна, в ній батькова кров, розбере— не бійся: де пан, а де мужик!

Палажка. Дай боже! Хіба я їй ворог?

Мартин. І я не ворог своїм дітям: хочу обох дітей пргстроїть по-дворянськи!.. Тільки ти, Палазю-душко, зділаї милость: не супереч мені, слухай мене.

Палажка. Не дратуй мене, то все буду робить, як звелиш.

Мартин. Ну, годі! Сідай, душко! Омелько привезе самовар, чаю, сахарю і... кофію. Чай я пив і знаю, як його настановлять, то сам тобі розкажу; а кофію не знаю, як роблять. Піди ти зараз до Сидоровички— вона знає— і повчися у неї. І розпитай гарненько, як його роблять, і коли його подають: чи до борщу, чи на ніч?

Палажка. А коли-ж приїде жених?

Мартин. От Омелько привезе звістку, а може самого привезе, бо недурно-ж його так довго нема, мабуть задержав, поки з присутствія вийдуть.

Палажка. То я-ж зараз піду, бо може сьогодні й привезе.

Мартин. Іди, іди, душко! Та розпитай гарненько про всі звичаї і порядки дворянські. *(Палажка пішла)*.

ЯВА III.

Мартин, а потім Трохим і Омелько.

Мартин *(один)*. Довго-ж нема Омелька! Певно привезе жениха. Та вже пора-б йому й приїхать давно. Треба буде попросить на вечір Протасія, він гарно і багато уміє балакать... А важко і в дворянстві жити: розходу, розходу,— самим робить якось не приходиться... *(Входить Трохим)*.

Трохим. Пане! наших дві пари волів і дві корови зайняв економ у двір.

Мартин. Де-ж вони паслись?

Трохим. Та в череді, з череди й зайняв!

Мартин. Як він смів?!

Трохим. Так пан Красовський звелів.

Мартин. О, виродок з шляхетського заводу! О, гайдамака! Грабитель! За що-ж?

Трохим. Каже, що на вас накинuli чинш і поки не заплатите — не віддасть.

Мартин. Не віддасть?.. Бери палицю, і мені знайди доброго дрючка!.. Я їм покажу... Я... Ми їм покажемо!

Трохим. Ні, пане, я не піду. Він похваляється і вам на спині горба зробить. Каже: Боруля добувається бумажного горба, а я йому на спині горба надрюкую.

Мартин. Хто це казав?

Трохим. Економ.

Мартин. О, хлоп поганий! Він наймит Красовського, мені горба зробить... Та я... запрягай коней, поїду зараз в стан. Це грабіж, грабіж!..

Трохим. Нема-ж натачанки ще з города.

Мартин. Біжи до Сидоровички позич. (Трохим пішов). Граблять!.. Граб... Граб... Це мені ще і на руку — нехай граблять!.. разом за все отвіт даси! Ні, пане Красовський — Боруля ще потягається з тобою! Мабуть почув, що діло в герольдії... апеляція... стрічний іск йому в печінку сіли... О, пресвята діво! вмішайся в моє діло, допоможи мені во рога свого доконать. (Входить Трохим).

Трохим. Там прийшов Омелько.

Мартин. Який Омелько?

Трохим. Та наш-же Омелько.

Мартин. Сам?

Трохим. Сам.

Мартин (на бік). Що ж це за знак: і забарився, і жениха не привіз? (До Трохима). Запрягай-же свіжих коней у нашу натачанку та поїдемо зо мною у стан, а Омелько хай зараз йде в хату...

Трохим. Він боїться іти в хату.

Мартин. Чи ти не здурів? Чого він боїться?

Трохим. Та коней наших покрали в городі.

Мартин. Як?.. О, господи! Нова напасть... Тягни його сюди, за чуба тягни! (*Біжить до дверей*). Омелько! Ірод! Супостат! Іди в хату! (*Входить Омелько босий*). Де коні, азіят?

Омелько. Украли.

Мартин. Украли?

Омелько. І чоботи, і кобеняк' украли...

Мартин. Як-же в тебе голови не вкрали?

Омелько. Бо нікому не потрібна, у кожного є своя, хоч поганенька.

Мартин. Що-ж мені тепер з тобою робить? Га? Що?.. Бодай ти галушки не проковтнув, щоб ти вареником подавився, кажи, шкуру з тебе здерти?.. Розкажуй, анахтема, як було діло?

Омелько. Та так було діло. Що як приїхали ми з паничем, зараз понаходило тих судейських видимо-невидимо. Послали за горілкою, панич достали сало, курей і приймалися трошити та пити. А далі, спасибі їм, і мене почастиували; а чарка така, що і собака не перескочить, я довго не хотів випити повної і таки випив: випив, закусив салом — у мене з дому було своє сало і хліб...

Мартин. Мерщій розкажуй! Ти з мене печінки витягнеш.

Омелько. Не перебаранчайте, пане, бо ви мене зіб'єте з панталіку.

Мартин. Я тебе з ніг зіб'ю і шерсть на тобі вискубу!

Омелько. От я й забув, що казав.

Мартин. Говори, говори — бісова патяка — буду мовчати, говори!

Омелько. Випив, закусив салом.

Мартин. Ну?

Омелько. У мене з дому було своє сало й хліб.

Мартин (*крізь зуби*). Чув, чув...

Омелько. Напоїв коней і хотів спати лягати, а тут, спасибі їм, ще піднесли... Потім третій раз почастиували і вже не скажу вам: чи частували ще і четвертий раз, чи ні, бо не пам'ятаю, як і заснув. Вранці, до схід сонця прокинувся, — не можу голови підвести... Почав пригадувати: де я? Не пригадаю. Глянув на бік: чийсь босі ноги на по-

лудрабку. Що воно за твар, думаю собі, втислася до мене на повозку, чи не Горпина? Далі думаю: коли є ноги, то повина бути і голова; са голови не видно, тільки моя, та й свої голови не бачу, а чую на в'язах щось таке важке теліпається, мов хто начепив клунок з піском.. Помалу-помалу підвів я голову. Дивлюсь: нікого нема, кругом чужа оселя... Боже мій! Тут зразу голова моя зробилаєь легка, як вівсяна полова, і я догадався: де я і що зо мною було! Схопивсь... сюди, туди — нема ні коней, ні чобіт, ні кобеняка! Сів я та й заплакав.

Мартин. Заплакав?

Омелько. Заплакав. Гіркими сльозами заплакав: чоботи були настільки шкапові і кобеняк...

Мартин. Луципір! А коней тобі не жаль?

Омелько. Та коні знайдуться, бо там якийсь судейський, з мідною бляхою на грудях, списав усе і як коней звуть на мення і до якого полудрабка котра коняка була прив'язана, і полудрабки розглядили — усе як слід; я розказав усі прикмети. Записали й те, що як удариш батогом, то Кулкат крутить хвостом соб, а Зозуля крутить хвостом цабе — все записали, коні знайдуться!.. (Зіддає). А чоботи і кобеняк.

Мартин. Геть з очей, паршивий робітник! Тобі гнидники пасти, а не коней глядіть! Самі кращі коні покради! Будеш же ти одслужувать мені за коней шість літ.

Омелько. І буду. Таке діло. (На бік). А хто-ж мені одслужить за чоботи та за кобеняк? Якби не ти, то я-б їх не брав.

Мартин (до Трохима). Біжи до Сидоровички, візьми натачанку, чи візок, запрягай коней та хоч уночі поїдемо до станового. (Трохим вийшов). (Омелькові). Ти чого стоїш? Пішов, не печи моїх очей.

Омелько. Та тут ще лист від панича.

Мартин. Чого-ж мовчиш? Давай, мерщій, шелепа.

Омелько (достає з шапки). Та не гримайте-ж хоч за листа, бачите, зашив як далеко, боявся, щоб хто не вкрав. Думаю: хоч шапку і вкраде, то лист буде цілий, чорта з два знайде. Натє.

Мартин (прочитавши). Що його робить?.. Жених обіщав приїхать, як коней пошлю за натачанкою... Тут

грабіж... там коней покрали!.. Памороки забили... (До Омелька). Йди, розумна голово, надівай постоли, поїдем зо мною у стан, а Трохим поде в город зараз же, щоб завтра і натачанку привіз... Упряж де ти zostавив.

Омелько. Злодії взяли, тільки черезсідельник зостався.

Мартин. Щоб ти на ньому повисився! І упряж позич у Сидоровички.

Омелько. А коней яких запрягать?

Мартин. Не питай мене!.. І дорогою не балакай до мене, бо я тебе, кацлоухо собако, чисто всього обпатраю!

Омелько. Ну й сердитий... Що то пан!.. (Пішов).

Мартин (один). І язик став, як кілок, і в роті пересохло!.. А синок... синок... Я тут із шкури вилізаю, щоб його в люди вивести, а він там п'янствує... (Входить Омелько). Ти чого знову у вічі лізеш? Кортить, щоб поскуб?

Омелько. Письмоводитель станового приїхав, питається, чи ви дома, та я не знав, що й сказати, боявся, щоб не лаяли... Що йому сказати?

Мартин. Зви! проси! Бачиш— дома, хіба тобі повилазило? (Омелько вийшов, Мартин біжить до бокових дверей). Палажко! письменоводитель приїхав... І-і! я й забув, що її нема! Марисю! Пошли за матір'ю до Сидоровички, а сама вари вареники, печи курчат, нехай дівчата печериць назбирають, у сметані насмажеш, та яєць звари уснятку і молока спар!.. Нехай Омелько порося заколе... Та квас, квас щоб був, бо він раз-у-раз з похмілля... Певно, привіз утвердження в дворянстві. Отепер, пане Красовський, я тобі покажу, яке я бидло і яке теля мій син... (До дверей). А Нефодій Осипович! Пожалуйте, пожалуйте—дорогий гостю.

ЗА В І С А.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Декорація та-ж.

ЯВА I.

Мартин. Цілу ніч з досади не спав! Як прочитав Нефодій Осипович бумагу, щоб мене безотлагательно вивести з іменія Красовського, то наче п'ять котів вскочило у груди і разом почали дряпати там своїми гострими кігтями!.. Ну, пане Красовський! Сипеш ти грішми, щоб мене вивести звідтіля, — і я посилю, де треба, щоб тебе у острог посадить!.. Нефодій Осипович за грабіж узяв за явленіє, каже, це уголовное діло!.. Красовський хвалиться та похваляється!.. Хвались, хвались!.. Коли-б мені ще роздратувать його, щоб він розбій який зробив, та на Сибір!.. Що Сибір? На каторгу його!.. Будеш ти знать Борую і дітям закажеш!.. Я не буду хвалиться, ні, а тим часом: і в острог, і в Сибір, і на каторгу тебе запру!.. О, не я буду! Якби не ждав сьогодні жениха, то зараз-би поїхав у город — до повіреного, там голова: губернею править! Ну, та день-два підожду!.. Гей, Омелько!.. Бог дасть дочку пристрою, тоді заживу настоящим дворянином: собака розведу, буду на охоту їздить, у карти грать!.. (Входить Омелько). Чого ти лізеш, як черепаха?

Омелько. А хіба я птиця? Літать не можу, поки встанеш, поки прийдеш!..

Мартин. Ну, ну, годі.

Омелько. Коли-б чоловік крила мав!..

Мартин. Годі!

Омелько (на бік). Ніколи не дасть договорить!..

Мартин. Іди мені зараз аж на шпиль, звідтіля видко верстов на п'ять по дорозі в город, там будеш сидіть і ждять!..

Омелько. Чого?

Мартин. Слухай!

Омелько. Та я-ж слухаю.

Мартин. Мовчки слухай!

Омелько. Мовчу...

Мартин. Як побачиш наші коні і нашу натачанку і буде там сидить двоє, прибіжиш додому попереду...

Омелько. А як я не добіжу попереду?

Мартин. Що ти йому будеш казати?

Омелько. Трохим-же буде кіньми їхать, а я цілком бігтиму, то хоч-би з мене й дух виперло, а я не поспію вперед, хіба разом прибіжимо.

Мартин. Не разом, бусурмане, не разом! а треба, щоб ти його здалеку побачив і вперед прибіг.

Омелько. Не прибіжу. Годів п'ять тому, може-б і прибіг разом, а тепер не прибіжу. Та й нащо-ж я буду бігти разом з ним? Він буде їхать, а я буду бігти біля натачанки, на сміх людям, як собака! Та Трохим на зло мені запусить так коней, що й чорт з ним не збіжить.

Мартин. Хіба-ж я тебе, супесе клятий, за тим посилаю, щоб ти наввипередки з кіньми біг?

Омелько. А хіба я знаю.

Мартин *(бере його за груди)*. Не знаєш?

Омелько. Отже останню свиту порве.

Мартин. Звістку, звістку, звістку щоб подав вперед — гость важний приїде!

Омелько. То дозвольте коня взять.

Мартин. Бери, бодай тебе за пупа взяло — тільки не муч мене.

Омелько. А якого-ж коня взять? Я візьму Рака... *(Мартин бере його за шиворот, поверта до дверей і виводить)*. — Та постривайте, пане, я сам піду, а то ви мені свиту порвете. *(Випанує)*.

ЯВА II

Мартин, а потім Марися.

Мартин. От мука мені з цим каторжним Омельком! І вигнав-би, жаль — давно служить і привик до нього так, що як не бачу довго, аж скучно. А він, чорт його

знає, чи парохне дражнить мене, чи таки справді дурний трохи зробився. (*Входить Марися і несе клунок*). Куди це? Що це?

Марися. Треба прати сорочки, то-що, багато набралось вже шмаття.

Мартин. Я тебе постираю! Страмить мене хочеш? Дворянська дочка сама стирає! Може ще й на річку підеш? Для чого-ж то я двох робітниць найняв.

Марися. Вони на городі копають, а я-ж що буду робить?

Мартин (*на бік*). Справді?.. І сам не знаю, що-б вона робила, яку їй роботу дворянську знайти... (*До Марисі*). Нічого не роби!

Марися. Та я-ж так занудюсь без роботи, захворію.

Мартин. Глуцтво! Наглядай, щоб другі робили, а сама надінь мені зараз нове плаття, помий гарненько руки та й сиди, як панночці слід. Та руки, руки мені мий разів три на день, не жалій мила. Ну, на лиці вона й так гарненька; а треба-б присипать ще борошномцем, — є таке борошенце, та не знаю, як його звать і де воно продається...

Марися. Як собі хочете, а я, ей-богу, без роботи не буду сидіть.

Мартин. Не смій мені, кажу! (*На бік*). Яку-б їй роботу найти пристойну?.. А! (*До Марисі*). Я тобі п'яльця достану, будеш вишивать у п'яльцях.

Марися. Та я-ж не вмію.

Мартин. Навчишся. Не святі горшки ліплять! А шмаття однеси назад. (*Марися знизує плечима і виходить*). Піду справді до Сидоровички, я бачив у неї п'яльця, вона вже стара, не бачить, то віддасть для Марисі, для своєї хрещениці, і покаже, як на них вишивать... Ох, поки то поставиш на дворянську ногу, то й чуб тобі свердлом стане! (*Пішов*).

ЯВА III.

Марися, потім Микола.

Марися (*одна*). Таке щось чудне у нас робиться, що хоч з хати тікай!.. Чую я, що батько все про дворянство

балакають, а ніяк не розберу, чого ~~до~~ дворянці стидно робить. Дивно... Перше батько казали, що всякий чоловік на світі живе за тим, щоб робить і що тільки той має право їсти, хто їжу заробляє; тепер-же все навиворот. Коли-б Миколу побачить... Вчора був його батько у нас, чи говорив-же він про наше весілля? Микола певно знає, хоч-би прийшов. заспокоїв мене, а то чогось невесело на душі, наче що недобре серце віщує!.. Хотіла вчора увечері вийти до Миколи, лихий приніс письмоводителя, з ним порались до півночі... поки нагодували... Сьогодні ввечері побачусь...

Микола (під вікном). Марисю, можна зайти?

Марися. Микола! Заходь, заходь — я одна: ні батька, ні матери нема. (Входить Микола).

Микола. Марисю, моя рибонько, що-ж ми будемо робить?.. Твій батько не хоче віддати тебе за мене!..

Марися. Чом?!

Микола. А що я не дворянин! І тепер мій батько розсердилися, хочуть, щоб я сватав дочку Котовича.

Марися. Що-ж ти зробиш?

Микола. Не знаю!.. Посватать замість тебе дочку Котовича, розб'ють свої надії, а з ними й серце — все одно, що живим лягти у домовину!.. Знов-же, не послухать батька, то прийдеться з ним посвариться! А тим часом ти, покірна волі свого батька, підеш за другого, — тоді удвоє тяжча моя мука буде: я потеряю і батькову ласку, і тебе!.. О, чом я не дворянин!?

Марися. Ти мене любиш?

Микола. Умру без тебе!

Марися. І я люблю тебе так само, і ні на кого не проміняю. Слухай-же мене. Корися батькові своєму, та тільки сватать Юльку не спіши; проси його, щоб підждав, поки її ти сам не розпізнаєш — він тебе любить і згодиться! А я тим часом роздивлюсь, прислухаюсь і розміркую, що робить.

Микола (кидається до неї). Марисю! Ти мій розум, моє серце, мої очі! Дай поділюю тебе за порадю!

Марися. Тепер нам не до того! Іди додому краще, щоб нас тут не зуспіли, тоді й заміри наші розлетяться...

Микола. Іду-їду, Мариночко моя! А ввечері-ж ми зійдемося знову?

Марися. Жди мене під яблунею, у садку.

Микола. О, коли-б мерщій зайшло сьогодні сонце!
(Пішов).

ЯВА IV.

Марися, потім Палажка.

Марися (одна). Так от яке зуспіло мене горе! Дворянина батькові в зяті скотілось. О, боже мій! Та де-ж на всім широкому світі знайдеться дворянин, щоб так мене любив, як любить мій Микола? І я? Кого так щиро люблю, щоб промінять його, забудуть? О, нікого, нікого! Краще смерть, ніж заміж за другого!.. (Входить Палажка). Мати! Вони певно не знають нічого... Мамо!

Палажка. Чого, дитино моя?

Марися. Що в нас робиться? Чом батько від Миколи старостів не врийняли? Я-ж вам давно казала, що люблю його, що він буде мене сватать, і ви сами тому раділи...

Палажка. Ох, дитино моя!.. Не пристало тобі тепер іти за Миколу. Батько каже, що ми в дворяни вийшли — панями стали, а Микола не дворянин і через те нерівня тобі.

Марися. Нерівня?.. Боже мій! А хто-ж нам рівня? Хіба хочете, щоб я дівкою посивіла?

Палажка. Не журись, дочко, не посивієш — жених є... гарний... і чин має.

Марися. Є?! Хто?

Палажка. Отой судейський, що приїздив до нас з Стьопою на масляній... ти йому уподобалась... Пам'ятаєш? Що грав на гитарі і співав... чин великий на ньому... ростиратор, либонь...

Марися. Мамо, голубко моя! Я вже давно люблю Миколу, а того судейського тільки раз бачила, не знаю його — і знать не хочю.

Палажка. Ох, не завдавай і мені жалю! У мене у самої серце болить за Миколу, я сама його люблю... та що-ж нам робить, що нам робить, коли тепер не приходитьесь тебе за простого відать, бо ми в дворяни вийшли.

Марися. Мамо! жили ми перше без дворянства і всі були щасливі!... Нащо-ж дворянство нам здалося, коли воно горе приносить? Коли через нього ви хочете мене нещасною зробити, занести мій вік молодий!... Мамо! Я-ж ваша кров — не губіть мене, віддайте заміж за Миколу. Я не хочу бути дворянкою! Краще жити на світі щасливим мужиком, ніж нещасним паном, це всяке знає!..

Палажка. Правда твоя! Ох, правда, моя добра ти, моя розумна дитино!.. ти побалакала зо мною і в мене наче полуда з очей упала. Сама бачу, що дворянство нам біду робить. А почну батькові казати, щоб не видумував нічого, щоб жив по старовині, — то закричить, затопа ногами, почне читати мені якісь бумажки про дворянство, затуркає мене, зачиркає, зіб'є з пантелику — і я думаю: може ми й справді вже дворяни — і починаю по-панські привчатися, і самій тоді хочеться тебе за благородного віддати заміж... Тепер не знаю: що й казати, що і робити — вимучилась зовсім і одуріла. От вже другий день ходжу до Сидоровички, вчуся дворянським звичаям, щоб прийняти жениха, бо він сьогодні і приїде.

Марися. Сьогодні?! Мамо! Уговоріть-же татка, щоб не губили мене?

Палажка. Ох, не можу, дочко, не можу, тільки по-сваримось, дитино моя, а товку не буде! Ще й поб'ємось на старість, бо вже два рази мало-мало не бились... (За коном голос Мартина: „Сюди, сюди, помало тільки!“). Батько іде!.. Ходім звідціль. (Пішла).

Марися. Що мені робить?.. Ще батькові упаду в ноги... (Пішла).

ЯВА V.

Мартин, а за ним хлопець вносять п'яльця; потім Марися.

Мартин. Отут хлопче постав та йди собі. (Хлопець ставить п'яльця на місце й виходить). П'яльця! І нехитра штука, а зараз красу господі придали. Якось аж веселіше горниця дивиться. Нехай Марися вчиться. Сидоровичка обіщала показати, спасибі їй. От і благородна кума в пригоді стала! Кумів завше треба вибирати значних, благородних! А як, бог дасть, Марися вийде заміж, то першого

онука — он як охрестю: кумом візьму полковника Лясковського, а за куму — генеральшу Яловську... (Входить Марися й пада йому в ноги). Що це?!

Марися. Не губить мене, не топить мене — я у вас одна!

Мартин. Ото, господи, як злякала, аж ноги затрусились... Встань! Чого тобі?

Марися. Не віддавайте мене заміж за того жениха, що приїде з города, я його не люблю, я за нього не хочу...

Мартин. Як?! За благородного чоловіка не хочеш? За кого-ж тебе тоді віддять?

Марися. Віддайте мене за Миколу.

Мартин. Світ навиворіт! Панночці — мужика забажалось!.. Не смій мені про це й заїкатися!

Марися. Я люблю Миколу, і він мене любить, ми будемо щасливі...

Мартин. Що то за слово таке — любить? Кажі мені, що то за слово таке?.. Га? Що воно означає: чина, чи дворянство?

Марися. Я не вмю розказать... Я...

Мартин. Видумка! Витребеньки! Баб'ячі химерики! Чина, дворянство треба любить, а другої любови нема на світі!..

Марися. Я собі смерть заподію, коли...

Мартин. Не сердь мене, бо я порву на собі всю одержу!.. Чуєш?.. Здуріла дівка, ще й не розгляділа добре благородного жениха, а вже вретується! Та жених такий, що хоч-би яка панночка, то з охотою пішла-б за нього — от приїде, то побачиш! А про Миколу і не думай! Та я скоріше вб'ю тебе, ніж віддам за мужика, я тебе з дому вижену, я тебе!.. Та я не знаю що зроблю!.. От дітки! Ти для них піклуєшся, побиваєшся, з шкури лізеш, а вони, замість дяки — серце тобі надвоє розривають! Мало мені муки з Красовським і так, та ще тебе віддам за мужика, щоб він зуби скалив?.. Іди. Жених може вже з гори з'їжджає... Іди, одягнися мені у нове плаття, а дих річей, щоб я більше не чув!

Марися. Тату!..

Мартин. Який я тато? Що то за тато?

Марися. Папінька!

Мартин. І слухать не хочу! Іди, роби, що велять. *(Марися пішла)*. Не знає свого щастя, сказано: молоде — дурне... Ох, діти-діти! Якби ви знали, як то хочеться бачить вас хорошими людьми, щоб ви не черствий хліб їли... Якби то знали... тоді-б ви зрозуміли, що батьки не вороги вам... От трохи погримав, а вже й жаль!... Воно-ж, дурне, дума, що я їй ворог! Ворог за те, що витягаю з мужичества... А чого мені це коштує?... Колись подякує. *(Входить Омелько)*. Їдуть?

ЯВА VI.

Омелько *(задихається, не може говорити)*. Ї-ї-ду-ть!

Мартин. Чого ти так засапався? Сопеш, як підпалений кінь. Далеко?

Омелько. Ху-ху-ху!.. Утомився...

Мартин. Ти-ж конем їхав?

Омелько. Де там! Упав, к бісовому батькові, з коня...

Мартин. Я-ж кажу, що так!.. Далеко?

Омелько. Ні, зараз за могилою і впав! Тільки що видіз на Рака, а...

Мартин. Не про те! Не про те я питаю!! Чи далеко їдуть?

Омелько. Та мабуть уже близько біля двору.

Мартин. Ти-ж бачив хто їде?

Омелько. А хто-ж? Трохим їде — нашими кінями і нашою натачанкою...

Мартин. А в задку сидить хто-небудь?

Омелько. В задку?.. Не примітив!

Мартин. Чого-ж ти біг, бодай ти луснув. *(Іде до вікна)*.

Омелько. Чисто коліно збив, болить, як печене, прибіг попереду, а він ще й лається!.. Чорт на тебе угодить... *(Пішов)*.

Мартин. Він... Жених!.. *(До дверей)*. Душко! Палазю! Приїхав! Жених приїхав! Одягайтесь мерщій!.. А господи, аж серце забилося!.. Принять треба на славу... *(Відчиняє середні двері. Входить Націєвський з штарою в руках, у шерстяній накидці. Мартин іде до дверей, розставивши руки)*. Милости прошу, дорогий гостю! *(Націєвський кладе штару на стілець. Обнімаються і цілуються)*.

ЗАВІСА.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Декорація та-ж.

ЯВА І.

Омелько і Трохим вносять стола.

Омелько. То це жених нашої Марисі, сьогодні й заручини?

Трохим. Еге. Дорогою він мене частував біля кожного шинку — гарний панич!

Омелько. Він-же й мене частував тоді, як чоботи і кобеняк украли, бодай йому...

Трохим. І що вони там роблять ті судейські — такого їх, як галок в-осени?

Омелько. Бумаги, каже, пишуть.

Трохим. Нащо-ж ті бумаги?

Омелько. На продаж. Продають.

Трохим. Та хто-ж їх купує, кому вони потрібні, хіба на цигарки?

Омелько. Виходить, є такі люди, що купують. От бачив повіреного, що приїздив. Коні як змії, тарантас блищить, фурман, наче коробейник Улас?.. Бачив? Отже він бумаги продає. Його фурман дав мені на цигарку легкого тютюну і розказував, що, каже, його пан якісь бумаги пише і продає людям — що кому потрібно, з того й хліб їсть, і будинок має у городі. От і наш пан, каже, купив якісь бумаги у нього на Красовського, а Красовський, каже, довідався, приїздив аж у город, заплатив дорожче і він продав йому бумаги вже на нашого пана. Так і торгує!

Трохим Диви!

Омелько. Всякому чоловікові назначено, що робить, з чого хліб їсти і що йому мать! От у мені назначено, щоб я без чобіт був і без кобеняка — і вкрадено.

Трохим. Мабудь, що так... А не чув, коли буде весілля?

Омелько. Не чув. Вчора гуляли довго — жених і досі спить.

ЯВА II.

Входить Мартин.

Мартин. Чого ви тут стовбичите?

Омелько. Стола від Сидоровича принесли.

Мартин. Ага! ну, біжи-ж ти, Омельку, принеси умиватися паничеві. *(Омелько і Трохим виходять)*. Ще спить. Сказано чиновний чоловік не то, що простий шляхтич: ще й чорти навулачки не бились, а він схопиться і гасає по хазяйству!.. Нащо вже я, от здається зовсім вибився на дворянську лінію, а не можу уранці довго спати — боки болять, а треба привчатись! Воно яюсь так зовсім другу пиху тобі дає. Прийшов хто рано, чи там яке діло по хазяйству, а ти спиш! — Дома пан? — питають. — Та ще сплять! — О! і всі на пальчиках!.. Безпрямінно заведу такий порядок: чи прокинувся, чи ні, а буду лежать до сніданку. *(Омелько несе ночви і відро води)*. Що це?

Омелько. Та умиватися-ж.

Мартин. Ну, і що тобі сказати? Де-ж ти бачив, бурсмане, щоб люди в ночвах умивались? Поросят тільки у ночвах патрають, а ти хочеш благородного чоловіка..

Омелько. Та я-ж письменоводителеві над ночвами ціле відро води на голову вилив.

Мартин. То инша річ — чоловік сирий і на похмілля.

Омелько. А цей хіба тверезий вчора ліг?

Мартин. Не твоє діло! Іди візьми велику дерев'яну миску і води у полив'яний глечик.

Омелько. І що-б то відразу сказати, а то носись. *(Ішов)*.

Мартин *(один)*. Треба десь такого служку достати, щоб при горницях був, бо Омелько старий для прислуги, нічого не тямить. *(Омелько вертається з глечиком і мискою)*.

Там постав, і якщо спить, то навідайся через яке врем'я. (Омелько пішов у другу хату. Входить Палажка). Спить ще. А що, як там, душко, у тебе: чи все готово?

Палажка. Поки люди посходяться, усе буде готово. (Входить Омелько).

Мартин. А що?

Омелько. Потягнувсь, лупнув очима, повернувся на другий бік і знову захріп.

Мартин. Навідайся-ж опісля.

Омелько. Може-б я там посидів, поки прокинеться?

Мартин. Опісля, кажу тобі. Чого ти там будеш стирчать, ще й сам заснеш.

Омелько. А потім прозіваю—будете лаять.

Мартин. Не патякай! Поклич панночку. Де вона?

Омелько. Порося патрають.

Мартин. О-о-о!.. Нехай одягнеться і сюди йде. (Омелько пішов). (До Палажки). Я-ж тобі казав, я-ж тебе прохав, щоб ти їй не давала ніякої роботи, руки чисто порепануться,—а ти порося заставила її патрати!

Палажка. Та цить уже, не гримай! Який-же чорт буде обід варить, коли робітниці не тямлять нічого.

Мартин. Палазю, Палазю, не кричи, душко, а то почує. Ну, іди, душко, сама обід готов, а вона нехай ще побуде з женихом.

Палажка. А ти-ж з ним балакав?

Мартин. Та ми вже зовсім скінчили з ним, 500 рублів приданого, весілля на наш кошт, два годи доставлять у город топливо і деякі предмети на продовольствіє, і хату поставить у городі—місце у нього є. (Входить Марися). Ну, то іди-ж, Палазю, щоб справді там робітниці не нашкодили чого в обіді, а то, замість поросяти, подадуть обгорілий одупок. (Палажка пішла). Ну, моя дитино, я вже скінчив з твоїм женихом. Сьогодні заручини, а на трійцю й весілля.

Марися. Не любите ви мене... випихаєте з дому...

Мартин. Я тебе не люблю? Господи! Душу свою готов тобі віддати... Для кого-ж я побиваюсь, як не для вас? Послухай мене, доню моя: краще білий хліб, ніж чорний, краще пан, ніж хам! І батькове око, як прийдеться умирати, закритється спокійно, бо душа моя знатиме, що мої онуки дворяни—не хлопи, що не всякий на них

крикне: бидло! теля! Ох, дочко, ти не знаєш, як тяжко хлопом буть, усіх бояться, усіх лічить вищими від себе! І дай бог, щоб ти не знала; а я всього поспробував і знаю. Не хмурся-ж, не хмурся... Жених вийде, а ти сядь за п'яльці, будь з ним приязна. Сядь, доню, за п'яльцями якось пристойніше сидить... так ніби за роботою. (*Садить її*). Отак. Я-ж зараз вернуся, а ти поведься з женихом, як слід дочці Мартина Борулі—уродзеного шляхтича. (*Пішов*).

ЯВА ІІІ.

Марися, потім Омелько проходить у кімнату, де спить Націєвський.

Марися (*одна*). Ох, тату, тату! Якби ви знали, як мені тяжко слухать ваші речі? Наче тронулись, борони боже. Що мені робить? Щоб не сердить батька, я тим часом покірствую, а чого наговорю женихові, то нехай тільки слуха! Коли-ж і після того не одчепиться, то піду вже на одчай: нехай хоч б'ють, хоч ріжуть—однаково! (*Виходить Омелько*).

Омелько (*несе обома руками миску, а в мисці лечик*). Вже одягся! Ну, жених!.. Яка у нього червона жилетка, аж очі в себе вбирає!.. Одчиніть мені двері, а то воду розхлюпаю... (*Марися одчиняє*). Хоч-би нас почагували добре на заручинах, дома не страшно й випить... (*Вийшов*).

Марися (*одна*). Виходь, виходь скорій... Може сам оддураєшся, коли почувеш, як я тебе поважаю.

ЯВА ІV.

Входить Націєвський, одягнений у сюртук з кудими подами. Рукава з буфами, коло плечей вузчі, а біля руки ширші. Штани широкі—трубою, коло чобота зовсім вузенькі. Жилетка червона, двобортна, без маніжки, з мідними пугвицями, шия пов'язана чорним шовковим платком.

Націєвський. З добрим утром, Марина Мартиновна, як спалось-спочивалось?

Марися. Лягли легко, встали ще легше; а ви як? Здається і лягли важко, і встали тяжко...

Націєвський (*на бік*). Зразу збрила! (*До Марисі*). О, яка ви гостра і строга!.. (*Бере штату і побринькує*). Нам

з привички! Інший раз, як вернешся од Шулемки, так ще тяжче ляжеш, одначе діла за нас ніхто не робить!.. А ви вишиваєте?

Марися. Ні. Я не вмю, так сидю, батько звеліли вас піджидать за п'яльцями, щоб ви подумали, що я баришня..

Націєвський. А хіба ви не баришня?

Марися. Не знаю, як вам здається... Я проста дівчина, мужичка, нічого не вмю; я умю жать у полі, громадить, мазать, коров доїть, свиней годувать!.. Подивіться, які у мене руки.

Націєвський. І разпрекрасно! А як вийдете за мене заміж — ібо ми вже з папінкою вашим сіє діло покончили, не знаю як ви, — тоді не будете жать, найдеться друга робота, боєє благородная... і руки побіліють... А по вечерам я буду вам грать на гитарі. Буде весело, у мене знакомих доволі...

Марися. Я за вас не хочу заміж, то татко мене силують, а я вас не люблю...

Націєвський. Як побрачимся, тоді полюбите!.. Любов — ета злодійка приходить зря, сьогодні нет єйю, а завтра вот она! Та ви ще мене не знаєте! (Б'є акорд на гитарі і співа):

Гандалер молодой,
Взор твой полон огня,
Я стройна молода,
Не сvezьош лі меня?
Я в Ріальто спешу до заката.

Відш лі пояс мой
С жемчугом, с бірюзой?
А в середіне єго
Ізумруд дорогой.
Вот тебе за провоз моя плата!

Нет, не нужен он мне
Твой жемчужный убор:
Ярче камней і звьозд
Твой блістательный взор,—
Жажду я одного поделуя!

У нас многія баришні од мене тають і ви розтаїте.
Марися. А я чого буду таять, я не сніг.
Націєвський. Ну — розтопитеся...
Марися. Борони боже! Хіба я смалець?..
Націєвський. Ха-ха-ха! Остроумно! Одно слово, полюбите мене — ручаюсь.

Марися. О, ні! Ви мені противні..
Націєвський. Ето даже обідно, ібо я всегда правілся женщинам... Почему-же у вас такая злость против меня?

Марися. Я вас не люблю і прямо вам кажу, а ви таки лізете у вічі, от через це ви мені противні.

Націєвський. Та нет!.. Ето ви шуткуєте!.. Ето ви говоріте по той простой причині, что мало знаєте меня; а когда вийдете замуж, присмотрітесь, і апробуєте — как пишется в журналах — тогда другоє скажете!.. А тепер заключім наш розговор поцілуєм как жених і невеста. *(Співає)*. Жажду я одного поцілуя!.. Позвольте!

Марися. Цього ніколи не буде! Мені легше випить оливи з мухами, ніж вас поцілувать! Душа моя до вас не лежить, і очі мої не стрінуться з вашими; а коли ви й після цього все таки хочете, щоб мене присилювали за вас заміж, то знайте: я люблю давно другого, чуєте? Люблю другого, йому слово подала, і не розлучить нас ніхто — хіба могила, а за вас я тоді вийду заміж, як у спасівку соловейко заспіває! От вам уся моя правда. І нічого нам балакать, розміркуйте гарненько і більше до нас не приїздіть; а тепер — прощайте! *(Хутко виходить)*.

ЯВА V.

Націєвський, а потім Мартин і Палажка.

Націєвський *(один)*. Любить другого... Положим ежелі только любить, то це крупний пустяк, но ежелі любов з фіналом... Це для мене мучительно будить і позорно даже!.. Впрочем, до свадьби далеко, ми і ето разузнаєм; а откаться і перед вінцем можна!.. Как-би я не вскочил у корито? *(За коном голос Мартина: «Так я хочу!» Голос Палажки: «А я не хочу!»)*. Голос отця і матери... один — хоче, другий — не хоче. Желательно послушать —

об чом спор? Наверно про мене... Сюда здається ідуть! Сховаюсь. Де-б же?.. Тут нема місця... А, в етой комнаті, де спав, біля дверей є шакап, за шакапом стану. (*Пішов. Входять Палажка і Мартин.*)

Палажка. Не хочу, не хочу я твоїх кумів...

Мартин. Цсс! Дурна! (*Іде на пальчиках до дверей і замидає*). Нема. Пішли мабуть з Марисею на проходку у садок. Так не буде, як ти, душко, кажеш! Кумом візьмемо Ляковського, чоловік значний і нужний, а кумою буде генеральша Яловська — вона крижмо хороше дасть...

Палажка. Так кажу-ж тобі, що я не хочу ні Ляковського за кума, ні Яловської за куму.

Мартин. У Ляковського дітей нема, багатий, він і дитину виховає по-дворянські.

Палажка. Якраз! Такий скупий та буде він тобі піклуватись про чужу дитину? Мені страшно на нього й глянуть. Краще ми візьмемо кумом Гарбузінського, а за куму Трщінську.

Мартин. От вигадала! Ну, Трщінська ще нічого кума, а в Гарбузінського своїх десятеро, чого від нього можна сподіватись для хрещеника?

Палажка. І ніколи ти мені не уважиш; я-ж згодилась, щоб хлопчика звали Матвієм, а ти уваж за кумів.

Мартин. Та не уважу! Ляковський полковник, а Гарбузінський копитан.

Палажка. То нехай-же тобі чорт, коли так! Вибирай собі сам кумів, нічого було й питать мене. (*Іде назад*).

Мартин. Куди-ж ти, стривай!

Палажка. Ніколи мені, через тебе порося ще перепечеться! Бери собі, кого хочеш. (*Пішла*).

Мартин (*іде за нею*). Ти-ж розміркуй... Нічого в чинах не тямить. (*Пішов*).

ЯВА VI.

Виходить Націєвський з накидкою в руках, а потім Омелько.

Націєвський (*надіває накидку*). Це так! Невеста з приплodom!.. Благодарю!.. Я ще тільки сватаю дівку, а вони, бачу, вже й дитину хрестить будуть. Ні, шукайте собі дур-

нішого. *(Бере итару під полу)*. Давай бог ноги від такого шлюбу. Піду наче у проходку, і поминай, як звали! *(Хоче йти, входить Омелько)*.

Омелько. Ану, скиньте лиш чоботи, посидьте трохи босі, тепер тепло...

Націєвський *(на бік)*. От тобі й маєш. *(До Омелька)*. З якої статі? Для якої надобности?

Омелько. Та я достав трохи галанської сажі, та почистю, щоб блищали... Я вмент... я чистив і письмоводителіві, і...

Націєвський. А!.. Не нужно, брат. Скажи мені — чи тут є корчма?

Омелько. А як-же без шинку? Отут зараз за містком... Без шинку не можна.

Націєвський. То я піду трохи пройдуся, а кстаті у мене є діло до шинкаря. *(Пішов)*.

Омелько *(один)*. Похмелиться пішов... І не диво! У чоловіка голова тріщить після вчорашнього — по собі знаю. А наші завели сварку за кумів. Ну й чудні! На тройцю ще тільки весілля, та може й дітей у Марисі не буде, а вони вже збираються хрестить онука!.. Старий хоче кумом полковника, а стара — копитана! І таке підняли, що страх! Стара вже двічі за качалку хапалась!..

ЯВА VII.

Входить Мартин і Палажка.

Мартин. Ну, годі, ну, не сердься, душко, а то ти і при гостях надмешся, як гиндичка!.. Я вже згоджуюсь: нехай першого окрестять твої куми, а другу дитину мої...

Палажка. Отак добре! Як так, то я вже не сердюсь... Натомилась з обідом, а тут ще й через сварку... Ну, обід слава богу готов...

Мартин. А ти чого тут виснеш?

Омелько. Та я достав галанської сажі, хотів паничеві чоботи почистити, а він пішов у корчму...

Мартин. Чого?

Омелько. Похмелиться.

Мартин *(підступає до нього)*. А ти почім знаєш? Га? Хіба він тобі казав, що йде похмелиться? Звідкіля ти це узяв?

Омелько. Та я так догадуюсь, а він казав — діло є до шинкаря.

Мартин. Н-ну! Не такий сьогодні день, а коли я тобі зубів не повибиваю за твої речі, то не я буду. Так і ляпнеш, що в голову влізе. У чиновників у кожного є діло до шинкаря! Біжи поклич його зараз, скажи — гості збираються, будемо обідать. А Марисі не бачив?

Омелько. У садку сидять.

Мартин. Гукай і на неї, щоб ішла. *(Омелько пішов)*.

Палажка *(у двері)*. Дівчата! Готуйте стіл!

Мартин. Що-ж це нема гостей? *(Входять дівчата і пораються коло столу)*.

Палажка. Кого-ж ти кликав?

Мартин. Дульського, Протасія, Сидоровича, Рачинського, з жінками, з дочками... набереться доволі.

ЯВА VIII.

Входить Дульський з жінкою.

Дульський. Здоровенькі були!

Мартин. Просимо, просимо... *(Жінки цілуються, сідають і тихо балакають)*.

Дульський. Ну, поздравляю тебе! Дай боже діждать онуків!

Мартин. Спасибі! *(Входить Протасій з жінкою, двома дочками)*. От і Протасій з сімейством. *(Дульський ховається між бабами)*.

Протасій. Всього доброго вам у хату! *(До Мартина)*. Голова трохи боліла після вчорашнього... А добре співа гражданський офіцер, твій зять! Я ще як жив на Дідовій Балці... А там здавна осівся Кирило Гарболінський, він був, кажуть, маркитантом в 1829 году і нажився здорово: свій табун коней, пар 40 волів, корови, вівці... тоді не так сутужно було на землі, як тепер... А ми держали сад і став графа Рип'яшинського — на одкупі... Сад був чудесний... Одних груш бувало в Херсонщину хур 10 одішлемо, а скільки свині поїдять, та доволі того з тебе, що ми тоді вигодували десять кабанів, та які кабани!.. *(Тим часом, як Протасій говорить, входить ще Сидорович з жінкою, здоровкаються, жінки цілуються; входить Мариса; Сидорович*

лянув на Протасія, махнув рукою і пішов до Дульського. Слухає один Мартин, котрий теж покидає Протасія і той, сказавши смів десять на вітер, замічає, що ніхто його не слухає, замовк, і в цей мент побачив Дульського). Ага! Дульський вже тут! Пане Мартине, а скоро будем обідать?

Мартин. От зараз прийде панич наш, він пішов трохи прогуляться..

Протасій (Дульському). От і добре, поки обідать, я тобі скінчу про церкву, — вчора не договорив, хтось пербив. .

Дульський (на бік). Нікуди від нього не сховаєшся, заговорить на смерть. (Входить Рачинський з жінкою і ще юсті. Цілуються. Протасій застукав Дульського і розказує йому, а той тільки головою хитає. Мартин починає нудиться: то в двері вилядає, то на столі поправляє, то жінку манить до себе пальцем, шепчеться з нею; розводить руками, зве Марсью. Під кінець монолога він зовсім стурбований).

Протасій. Так ото, знаєш, поїхали ми у Кременчук — з Сидором Карповичем Жироїдовим, може чув? Він літ п'ятнадцять, а може й двадцять буде, як умер в Яструбинцях... царство йому небесне... Балка упала на голову і вбила його... славний чоловік — я з ним спізнався ще у Плискові, імінії графа Лопушанського, Лопушанський охотник був на всю округу... Я в нього достав собі хорта, та така була собака, що зайцеві й писнуть не дасть... Поїхав у Плисків до свого давнього знакомого Івана Жука — а старий Жук і каже: шкода — млин стоїть, поправляють. Нічого робити, стали ми годувать воли, а тут прийшов Сидір Карпович — він підрядився в Розлогах, у Херсонщині, строїть церкву і ото попросив мене поїхать з ним у Кременчук лісу купувать. Діло було напровесні. Не доїждаючи Кременчука, є город Крилов, а там живе давній мій приятель ще й кум — Супостатов. Лісом торгує. Ми з ним у венгерську кампанію познайомились, я хрестив з його жінкою дочку у Митрофанова — може знаєш? Єлена Вікентьєвна... (Входить Омелько).

Омелько. Оказія пане...

Мартин. А що? Де панич?

Омелько. Подався у город.

Мартин. Як?

Омелько. Наняв Шулима і той його повіз на своїй конячці у город.

Мартин. Брешеш. іроде!!

Омелько. Побий мене бог! Я сам бачив, як виїхав з двору, ще й сказав мені: кланяйся своєму панові, скажи, щоб не ждали мене більш ніколи... Я, каже, пошуткував!.. Шулим ударив кобилу батогом, повозка заторохтіла і я більш нічого не чув.

Мартин. О, господи! Що-ж це? Насмішка? Не може статись, тобі так здалося!

Омелько. Та нехай мені повилазить! Коли не вірите, то спитайте Голду! (Мартин хапається за голову і сідає, гості сполошилися, шепчуться).

Дульський. Ходім, панове, бачите — чоловік у такій оказії, чого нам тут стирчать. (Виходять).

1-й гость (на відході). От тобі й заручини...

2-й гость. От тобі й чиновний жених... Ха, ха!

Протасій. То я тобі другим разом розкажу. Прощайте! (Всі виходять).

Мартин (вскакує). Осудовисько! На весь світ осудовисько! Палажко! Що мені робить? Що нам робить?..

Палажка (обнімає Марисю). Бідна моя дитина! Ославив, покинув!.. (Плаче). Хто тебе візьме тепер?..

Мартин. Цить!! Я йому так не подарую! О, мізерний, о, паскудний! Кипить моя кров!.. Перед усіма дворянами страм... Ні! Я-ж і тобі, я-ж і тебе... (Біжить до дверей і гукає). Омелько!

Омелько. Я тут ось.

Мартин. Сідай мені Рака, а сам сідай на Блоху. (Омелько вийшов). Палажко? Достань гарапник, давай шапку!

Палажка. Опам'ятайся, що ти робиш?

Мартин (тупає ногами). Не питай!! Роби, що велю! (Палажка пішла). Я-ж на твоїй спині всю свою обиду випишу!.. Я-ж тобі...

Марися. Папінька...

Мартин. Мовчи! Геть пішла! (Марися вийшла). Не будеш ти славить, а будеш ти струни гоїть! Палажко! Давай шапку, давай гарапник!.. О, злість мене задавить!.. Омелько! Мерщій! (Входять Омелько з середніх дверей, Палажка з бокових. Палажка подає шапку і гарапник).

Омелько. Готово!

Мартин (*надіває шапку, бере гаранник*). Бери і ти ба-
тога, за мною! Я-ж з тебе зроблю писанку!.. Я-ж тобі
покажу, як шуткувати з дворянином! (*Мартин і Омелько
виходять. Палажка обнімає Марисю, плачуть*).

ЗАВІСА.

ДІЯ ПРЯТА.

Декорація та-ж.

ЯВА I.

Входять: Степан і Омелько. Степан одягнений по-дорожньому, Омелько несе за ним скриньку.

Степан. Ну, слава богу — дома! *(Роздімається)*.

Омелько. Де його поставить?

Степан. Став тут і доказуй мерщій, як далі було. Далеко-ж ви його догнали?

Омелько. От зараз на повороті, біля Розкопаної Могили.

Степан. Ну?

Омелько. Стали наближаться, а панич той певне пізнав нас, почав штовхать Шулима в спину; а Шулим оглянувся і зараз затріпав обома руками, зашарпав кобилку віжками і ну її цвяхом батою, а кобилка вскач пустилась, а ми ще гірше припустили. Коні наші потомились, бо ми з копита вскач погнались. Блоха вже стала спотикатися, а Рак аж стогне під паном! Вони не втечуть, а ми не доженем... А біля могили дорога переорана, повозка застрибала по борознах, а потім задок схилився на лівий бік, потім одскочило колесо, вісь одбилась, кобилка стала, Шулим схопився і що є духу попер у бур'яни... Отут ми їх догнали... і я напарив Шулима, а панича пан частували... Спасибі, чумаки одняли, а то мабуть і вбили-б. А потім пан зліз з коня, стали пить воду, трусяться та й упали, як неживі... Чумаки ті їх і додому довели.

Степан. От нещастя!.. Іди-ж випрягай коні. *(Омелько пішов)*.

ЯВА II.

Степан, а потім Марися.

Степан (*роздмається*). І хто-б сподівався, що так скінчиться сватання? Добре й Націєвському сердешному досталось: одначе, хоч-би тобі пару з рота пустив!.. Як приїхав, то слабів два тижні. Я його питаю: а що як?.. Нічого, каже, приймали гаряче... Тепер і сам бачу, що гаряче. Погані наші діла, усе пішло шкереберть, і в дворянстві одказали, і земський суд скасували, і я остався за штатом — і куди примоститься, сам не знаю... (*Входить Марися*).

Марися. Стьопа! Приїхав? Здрастуй, братіку! (*Обнімає його*). Слава богу, що ти приїхав, — ми вже з мочи вибилися і ради не дамо!.. Батько дуже слабі — мабуть умруть. (*Плаче*).

Степан. Що-ж йому таке?

Марися. Одно до другого... Тут okazія з тим женихом, ти, мабуть, чув?

Степан. Чув. Омелько розказував.

Марися. Не встигли батько очунять після тієї okazії, а тут Красовський зібрав людей, виганяв нас з села, хотів розвалити хату; батько дуже сердилися, сварилися, кричали і з ними зробилась якась причина: упали на землю зовсім, як мертві. А, не доведи господи!.. Ми з матір'ю в ногах у Красовського валилися — насилу одпросилися на місяць! та й то дядько Гервасій заступилися... І це ще не кінець, Прошло скільки днів, батько стали поправлятися, як знову получили бумагу, що в дворянстві одказано, і зовсім уже занедужали, з сили вибилися, нічого не їдять... все зідхають та читають ту проклятушу бумагу... Коли-б хоч з Красовським помирилися, а то він знищить нас зовсім; завтра строк вибираться, а куди вибираться, що робить з слабим батьком, сами не знаємо! Слава богу, хоч ти приїхав.

Степан. От наказаніє господнє!.. Не знаю, як і признаться тепер батькові! Я вже, Марисю, теж не служу — мене за штатом оставили.

Марися. Не кажи, не кажи батькові, борони боже! Вони зараз і вмруть, як ще довідаються, що й ти не служиш. Після скажеш...

Степан. А мати-ж де?

Марися. Пішли до дядюшки Гервасія просить, щоб помирився з батьком, чи не дасть якої ради — його так татко любили, завше слухали і посварились...

Степан. А за що-ж уже з Гервасієм папінька посварився?

Марися. Багато говорить, я тобі послі розкажу — а тепер іди до батька, вони тебе дуже нетерпляче ждали. Тільки не кажи, що ти не служиш, борони боже! послі...

Степан. У мене аж ноги стали труситись... Стільки біди кругом, що й... (*Махнувши рукою, пішов у бокові двері*).

ЯВА Ш.

Марися, а потім Микола і Степан.

Марися (*одна*). А, господи милосердний! верни ти спокій і мир у нашу сім'ю! Так уже вимучились всі, що здається й умерти-б було краще, ніж що-дня турбуватись і не бачить краю всім бідам і напастям! На дядюшку Гервасія уся надія... Чи ублагають-же то його мати? (*Входить Микола*). Ну, що? Мати у вас?

Микола. У нас. Батько згодилися, зараз прийдуть сюди. Я почув і побіг мерщій тобі сказати про цю радість! Може й нам щастя знову усміхнеться!

Марися. Слава богу!

Микола. Здається і Степан приїхав?

Марися. Приїхав — він у батька.

Микола. То я зостанусь... (*Входить Степан*).

Степан. Іди, Марисю, папінька тебе кличуть. А, Микола! Здрастуй.

Микола (*поцілувавшись*). А що, як батько?

Степан. Хоч і не питай!.. Змарніли зовсім.

Микола. Ти-ж надовго приїхав?

Степан. Зовсім.

Микола. От і чудесно! І який-же я радий, що ти зостанешся у селі! Знов затоваришусь.

ЯВА ІV.

Входять: Палажка, Гервасій і Протасій.

Палажка. Стьопа! (*Обнімає і цілує його*). Що? Бачив батька?

Степан (*зідхнувши*). Бачив.

Палажка (через сльози). Як смерть... як смерть...

Гервасій. Заспокойтесь, заспокойтесь — сльозами не pomoжете.

Степан. Здрастуйте, Гервасій Семенович! Протасій Матвієвич!

Гервасій. Здоров, козаче, здоров! (Чоломкаються).

Протасій (чоломкається). Як-же служебні діла?

Гервасій (побачивши Миколу). А ти чого тут опинився?

Микола. Почув, що Степан приїхав.

Палажка (до Гервасія). Заходьте-ж, Гервасій Семенович, прямо сюди.

Гервасій. Може-б попереду ви йому сказали, щоб не стривожить.

Палажка. Ну-ну, добре — я скажу. (Пішла).

Гервасій. А що-ж Степан Мартинович, скоро столоначальником будеш?

Степан. Де там! Я вже не служу, Гервасій Семенович.

Гервасій. Ну!?

Степан. За штатом остався.

Гервасій. О?! Чув, чув — мені казав Красовський, що земський суд скасували. Так ти, виходить, лишній! І нащо тобі та служба? Чи багато-ж ти там брав жалування?

Степан. Два годи нічого не получав, а оце на третій, по розкладці, два з половиною у місяць назначили.

Гервасій. Два з половиною?! Господи! Здоровий, молодий чоловік два годи дурно сидить, а на третій у місяць получає два з половиною!!

Протасій. Я ще, як служив у покійного землеміра, Харитона Харитоновича Кацавейченка, він жив у Трахтомирові, на Дворянській улиці, в будинку... дай бог пам'ять... в будинку графа...

Гервасій (махає рукою на Протасія і перебиває його). Послухай мене, Степане, покинь ти думку про чиновника! Зовсім одурів старий: робітникові платить на своїх харчах 30 рублів, а сина, замість того, щоб привчати до хазяйства, віддав у службу — байди бити! Тепер не ті часи, з твоєю наукою далеко не заскочиш. І все то дворянство наробило! І батька треба збити, щоб він з дворянської

зарубки зсочив, бо все хазяйство піде прахом, а чиновника з тебе не буде...

Степан. Та я вже набив руку, Гервасій Семенович, деякі бумаги і сам умію писать.

Протасій. Покійний землемір Кацавейченко...

Гервасій (*не слухає Протасія до Степана*). Плюнь ти на це діло! Батько старий, слабий, а одному синові, мавши добре своє хазяйство, не варт тинятися по канцеляріях і за два з половиною в місяць тратить здоров'я, зводить готові гроші на одягу, на харчі... Добре, як дослужишся до чого путнього; а як так і впреш канцеляристом, а хазяйства не навчишся, не привикнеш — що-ж робити під старість? От і тепер — за штатом, якби не було хазяйства, що його робить? Покинь, сину, берись за прадідівське ремесло.

Степан. Та... воно... я й сам бачу тепер... я не від того... не знаю, як батько...

Гервасій. От я з ним побалакаю.

Степан. Тепер не кажіть, Гервасію Семеновичу, бо, борони боже, ще гірше заслабне...

Гервасій. Я знаю, коли сказати, тільки не потурай батькові, не шукай дворянства, усе буде гаразд.

Палажка (*з дверей*). Ідіть, Гервасій Семенович! (*Гервасій іде*). Зрадів старий, аж наче ожив трохи. (*Гервасій і Палажка пішли*).

ЯВА V.

Протасій, Микола і Степан.

Протасій. Стьопа! Микола! ідіть я вам розкажу. (*Микола і Степан беруть стільці і сідають коло Протасія*). От Гервасій каже, що два з половиною мало, а як я у покійного землеміра Кацавейченка брав півтора! Правда, раз-у-раз в командировках, то на його харчах... Раз, знаєте, поїхали межувати землю до Губачевських-Носачів... Вони жили тоді всі вмісті у Семикратах... а батько їх — ніхто з вас не знав батька? Він літ п'ятдесят тому, як умер, не знали?.. Ні, ні, не знали... Перерізав собі горло бритвою... Він був жонатий на Свербихвостовій, — там лукава була жінка, борони боже, всякого хрещеного від такої!.. Змо-

лоду крутила хвоста з уланами... Недалеко від них стояв уланський полк, так вона одного улана... от забув, як його фамилія... на умі вертиться... так якось чи на птицю, чи на лоша — скидається... так окрутила, що він покинув службу і переїхав до неї у село, ніби управляючий, і почав заправлять... Гі! Гі! А сам Губачевський-Носач тут-же живе і нічого не каже... Заперся собі в своїм кабінеті і наче його нема... Гі! Гі!.. Так мужикам стало жаль пана, він, покійний, добрий чоловік був, і таки улан той... от забув фамилію — обижав їх. Застукали мужики того улана... Ксьокачевський! А бодай тебе, так, так, Ксьокачевський, я-ж кажу, що на лоша скидається — ксьо, ксьо, — Ксьокачевський! Застукали на току, звязали і одвели в стан! Отаке було... А під старість, як уже почало від старої Губачевської трухлявим деревом одгонить, вона добибалась від старого Губачевського-Носача любови... все співала йому: гори, гори моя лампада... Гі! Гі! І до того його довела, що він перерізав собі горло бритвою. Так з'їхались наслідники і треба було розмежувать землю. Кацавейченко покійний — царство йому небесне — й каже мені: бери астролябію — поїдемо! А дощ, як із відра... (Виводять Мартина під руки Гервасій і Палажка, Марися йде за ними). То я вам послі докажу. Це дуже цікаво.

Я В А VI.

Мартин, Гервасій, Протасій, Палажка, Марися, Микола і Степан. Мартина садовлять на стільці. Він жовтий — від розлиття жовчи.

Мартин. Здрастуйте!.. Бачите, як перевівся Боруля!

Гервасій. Послухай-же мене, Мартине, я тобі добра зичу. Зараз і поздоровшаєш.

Мартин. Ні... ще поїду в город, повезу всі дворянські бумаги Кастану Івановичу...

Гервасій. Знову за своє! Мало тобі лиха через те химерне дворянство?

Мартин. Бумаг-же, бумаг багато!.. П'ять літ діло йшло, зовсім було признали, сопричислили... і не утвердили!.. І через що? Пустяк! Сказано у бумазі, що не так

хвамилія стоїть: у нових бумагах — Боруля, а у старих — Беруля!.. Бодай тому писареві руки назад лопатками повикручувало, що написав Беруля... Я і сам не знаю, хто я: чи Боруля, чи Беруля... Може й Беруля!.. Та так і покинуть? Жаль живий бере мене за серце... А може ще Каєтан Іванович...

Гервасій. Витягне з тебе яку сотню, або й дві.

Мартин. А як докаже, що Боруля і Беруля — однаково?

Гервасій. Чом-же він досі не доказав? Повір мені, Мартине, нічого з цього не буде, тільки хазяйство зведеш, дітей старцями зробиш і сам у бідності помреш. Чого-ж ти хочеш?

Мартин. Дворянства...

Гервасій. Ні, торби! Воно-ж тебе в хворобу угнало, глянь на себе... воно тебе посварило з Красовським і зо мною — всі біди твої від нього!.. Хазяйство ледве живе, а дворянство хліба не дасть. Послухай мене: спали всі бумази, щоб і не свербіло, бо ти слабкий на дворянство, і умреш від цієї хвороби.

Мартин. А як утвердять?.. Може хоч після смерти утвердять...

Гервасій. Ну, роби, як хочеш!

Палажка. Старий, зглянься на нас, послухай Гервасія, нащо нам те дворянство, як ти помреш, а ми без хліба зостанемся...

Марися. Рідний мій, дорогий тат... папінька! Нам не треба дворянства; одного бажаєм, щоб ви одужали, і знову будемо жить весело, як колись... (Боруля шукає очима Степана).

Степан. І я, папінька, не хочу дворянства...

Мартин. І ти, Стьопа?! Не хочеш? Дворянства не хочеш... Ти? (Зідхає). Всі не хочуть... Хлопи... хлопи!.. (До Палажки). Піди, душко, принеси палятурку, там у мене під подушкою. (Палажка пішла). Нехай Омелько принесе соломи і затопить грубку. (Марися пішла, а через яке врем'я вертається з Омельком, котрий вносить солому, запизає у грубку і підпалює). Потухне послідня іскра від бумази, потухне моє життя... умру на ваших очах, побачите! (Палажка вносить палятурку, повну бумази, Мартин розв'язує).

Право на дворянство!.. Грамота... герб!... І це все спалить?.. (*Читає крізь сльози*). Отношеніє дворянського Депутатського собранія от 16-го февраля 1858 года за № 1541, о признаніи рода Борулі в дворянстві. (*Говорить*). Було-ж, виходить, за що признать?.. Атестат прапрапрадіда. Підписав сам суперетендент Савостьян Подлевський... бумага синя... як лубок... старинна бумага! (*Читає*). Отношеніє Казенной Палати о несостояніи рода Борулі в подушнім окладі... (*Говорить*). Скрізь Боруля, а там десь Беруля!.. Ох!.. Копія свідательства дванадцяти дворян—що весь рід Боруль завше вів род жизни—свойственний дворянам... Особливо я! Герб... герб!.. Червоное поле, а по червоному полю хрест голубий, знамена зверху і внизу дві пушки...

Омелько. Підпалив, горить!

Мартин. Не кричи! Чого кричиш? Бодай тебе чорти підпалили у пеклі—поспієш! І своїми руками спалить дворянські достоїнства?.. Не можу!..

Гервасій (*хоче взяти*). То давай я спалю.

Мартин (*захищає бумагу*). Стривай, стривай! Дай я ще надивлюся на них!.. Хоч герб оставить на пам'ять онукам і грамоту прапрапрадіда і атестат...

Гервасій. Щоб знов розсвербілось дворянство? Та не будь дитиною, пали!

Мартин. А!! Ну, підведіть мене! (*Підводять, він бере бумагу, робить два ступені до ґрубки і стає*). Не можу!! Руки тремтять... у серце шпигає...

Омелько. То віддайте мені, пане, на цигарки!

Мартин. А щоб ти подавився! А щоб ти утопився!.. Дворянські бумагу на цигарки?! Щастя твое, що я слабый.

Омелько. А що-ж я таке сказав?

Мартин. Мовчи! Бо я тобі з носа печерицю зроблю.

Омелько. Поки зберетесь, то воно й погасне. Піду ще соломи внесу.

Мартин. Стьопа!.. А як-же ти будеш служити без дворянських бумагу? Тобі й чина не дадуть?

Гервасій. Та він і так не служить, його оставили за штатом, земський суд скасували, тепер такі чиновники не нужні.

Мартин. Як?!

Степан. Так, папінька! Це правда, та я боявся вам сказати! Нас тридцять чоловік оставили за штатом.

Мартин. За штатом?.. Не служиш?.. Не нужен?.. Земського суда нема?.. Ведіть мене!! (Ведуть). За штатом!! (Кидає бумажки в піч). Горять червоно, як кров дворянська, горять!.. О-о-о! нещасний хлопець Мартин Боруля!.. Тепер ти бидло! Бидло! А Степан — теля! (Ридає). Пустіть! рятуйте бумажки!.. Я сам поїду у дворянське зібрання, у сенат поїду... (Підбігає до печі). Згоріли... Тисяча рублів згоріла, половина хазяйства пропала і все таки — бидло! (Тихо плаче).

Палажка. Годі, старий! Слава богу, що дворянство згоріло! Тепер будемо жити по-старосвітськи...

Степан і Марися (цілують його). Папінька, заспокойтесь!

Мартин. Не кажіть на мене тепер папінька, кажіть татко!

Гервасій. Заспокойся, Мартине!.. А тепер я знов прошу тебе: давай поженим наших дітей, вони любляться, а ми на весіллі забудемо усе лихо! Та накажемо їм, щоб онуків наших добре вчили, то й будуть діти їх дворяни!

Мартин. Я з радістю! Ідіть, діти, сюди. Нехай вас бог благословить, та вчіть, вчіть дітей своїх. (Марися і Микола обнімають Гервасія, Палажку, цілуються з Степаном), щоб мої онуки були дворянами.

Протасій. А я вам на цей випадок розкажу цікаву річ... Літ тридцять тому...

Гервасій. Нехай на весіллі кому-небудь розкажеш.

Протасій. Га?

Гервасій. Кажу: на весіллі кому-небудь розкажеш.

Протасій. Тьфу! Де чорт упрі цього Гервасія, то прямо й рота не роззявляй... (Входить Омелько з солом'ю).

Мартин. Не треба, згоріло! Все згоріло і моя стара душа на тім огні згоріла!.. Чую, як мені легко робиться, наче нова душа сюди ввійшла, а стара, дворянська — поцелом стала. Візьми, Омельку, попел і розвій по вітру!..

Омелько. І щоб то було на цигарки віддати.

ЗАВІСА.

Вища Науково-Репертуарна Рада
Головполітосвіти НКО УСРР
до вистави дозволила
23/II—25 р., літ. А., № 603.

С У Є Т А

КОМЕДІЯ НА 4 ДІЇ (КАРТИНИ).

ЛІСВІ ЛЮДИ:

Макар Барильченко — багатий козак хлібороб.

Тетяна — його жінка.

Карпо — хлібороб.

Михайло — учитель гімназії.

Петро — кандидат прав.

Іван — писар у запасі.

Василина — скінчила гімназію.

Явдоха — Карпова жінка.

Аделаїда — Петрова жінка.

Наташа — Михайлова жінка.

Сорокотисячників — сліпий генерал, батько Наташі.

Демид Короленко — сільський учитель.

Терешко Сурма — багатий козак, хлібороб.

Матюша — син його 12 літ.

Сергій Гуцаленко — багатий козак, хлібороб.

Тарас Гуцаленко — небіж його, унтер-офіцер.

Акіла Акілович — помічник класного наставника.

Тарабанів — повар

Паша — куховарка

Дарина — покоївка

Офіціант.

} Діти Макара
Барильченка.

} у Михаїла Барильченка.

ДІЯ ПЕРША.

Середина хати багатого козака. Диван турецький, два крісла, віденські стільці, зеркало, столи, закриті гарними скатерками, біля дивана великий домашній килим, на помості під задньою стіною гарна кована скриня, під другою шахва з книгами.

ЯВА I.

Явдоха й Тетяна.

Тетяна *(розкладає. По хвилі)* Гарно. Тут буде Михайло спати, а Петю ми покладемо у себе. От і все... Кінчай-же, моя голубко, приборку та приходь у стару хату—поможеш варити обід, бо на Василю мала надія, нічого не тямить: ні спекти, ні зварити! І чому їх там учать у тих гімназіях?.. Не знаю, куди пішов старий; ти не бачила?

Явдоха. Вони з Карпом пішли подивитись на сінокос.

Тетяна. Якщо сюди зайдуть, то скажи, моя дитино, батькові, щоб він не барився, — нехай їде на вокзал, бо вже скоро прийде поїзд.

Явдоха. Та де там, мамо, скоро! Ще рано! Приходить в другій годині!

Тетяна. Краще нехай він подожде на вокзалі, ніж мають діти його ждати. Я-ж піду. *(На порозі)*. Приходь-же, моя голубко, мерщій. *(Вертається)*. Борщ буде з курятиною, смажене порося, вареники запечені в сметані й кисіль. Як ти думаєш, може ще що прибавити?

Явдоха. Доволі, мамо; хіба Петро і Михайло з голодного краю?

Тетяна. Вони-ж, мої соколи, учені, пани: треба прийняти їх гарно.

Явдоха. Хоч-би вони були й генерали, так все одно ваші діти.

Тетяна. То-то бо й є, що генерали... Ми прості, а вони будуть генерали... Мати божа, як радісно! Я-ж піду. Зараз Пархім заколе поросся... а яке, дочко, заколоті: чи чорне, чи біле?

Явдоха. Нехай біле — легше патрати.

Тетяна. І справді! А двох курей на борщ доволі?

Явдоха. Доволі одної, мамо! Кури ситі, та ще салом гарно засмажимо, то й буде такий борщ, якого вони ніде не їли!

Тетяна. Ну, добре! *(Йде, вертається)*. Ще-ж печериці є, спасибі Карпо достав. Чи ти не пам'ятаєш, як Михайло їх робив?

Явдоха. Мілко посікти і скільки печериць, стільки й цибулі насікти — змішати та з маслом і сметаною запекти; а будуть готові, тоді вбить три крашанки.

Тетяна. Так, так, Михайло чудово їх робить. *(Йде)*. Приходь-же! *(Вийшла)*.

ЯВА II.

Явдоха й Василина.

Явдоха *(співуючи тихенько пісні, дістає з скрині й стелить на стіну турецького дивана гарний рушник, а пославши, відходить до середніх дверей, любується. Входить тихо Василина й стає поруч з нею)*. Ай!

Василина. Ха, ха, ха! Як у тебе гарно!

Явдоха. Ти все на штуках, увійшла так, що я не чула!

Василина. Ми у гімназії раз-у-раз вигадували які-небудь фіглі, щоб посміятись. Особливо на уроках старенького Скруфе!.. Відний, старенький, що тільки він дерпів від нас, аж жаль тепер.

Явдоха. І оттакі здоровулі, як ти, пустували?

Василина. Атож!

Явдоха. Я-б на місці того старенького приходила-б з трійчаткою, та якби одлупцювала одну — другу, то перестали-б пустувати.

Василина. Ото яка ти сувора! Не дай бог, щоб такі

були учителі: дитячі жарти, щоб посміятись трохи та й годі, а ти зараз лупцювати. *(Розглядає рушник)*.

Явдоха. Хіба ви діти? Такі дівулі, що заміж пора!

Василина. Заміж?! Ха, ха, ха! Ти думаєш, що там, як на селі: всі тільки про заміж думають... А гарний який рушник! Тільки мені не подобається чорне з червоним. Якби замість чорного синє, той очей-би не одвів.

Явдоха. А я люблю чорне з червоним.

Василина *(роздивляється і без слів, одним голосом тихенько виспівує популярний мотив із опери)*. Ні, чорне смуток наганяє, а синє — веселить око! *(Наспівує веселе з оперетки)*.

Явдоха. Тут і чорне, й червоне рядком, як смуток і радощі йдуть рядком у житті!

Василина *(відспівує веселий мотив)*. Я люблю тільки веселе! Цур йому тому смуткові!

Явдоха. Мало яких дурощів чоловік не любить? А якби не було смутку в житті, то люди не знали-б ні веселощів, ні радощів! Тільки через те, що смуток є, радощі та веселощі любі чоловікові.

Василина. Може, може. І справді, якби цілий день раз у-раз співати та танцювати, то мабуть-би обридло! Їй-богу, Явдохо, ти філософ!

Явдоха. Що то ще за філософ, скажи, будь-ласка? Я чула це слово не раз від свого Карпа.

Василина Та цур йому!.. Я не вмю розказать. *(Підспівує)*.

Явдоха. Оттакої!.. Училась 8 років і не знаєш, що то за філософ! Навіщо-ж говорити, коли не знаєш?

Василина. Та це трудно розказати... це... це... Як-би тобі сказати?.. Ну, такий дуже розумний, мудрий чоловік!..

Явдоха. А я думала, що це дурень! Терпів не можу таких слів, що не можна знати, що воно!.. Карпо як скаже иноді таке слово, то я аж сердюсь. Не говори, будь-ласка, мені учених слів!

Василина. Ну, добре, добре! Я й сама їх мало знаю. *(Підспівує весело)*.

Явдоха. Чого це ти сьогодні на одній ніжді скачеш?

Василина. Мені так весело, так весело, що прийдуть учені інтелігентні брати...

Явдоха. От ти й знову вперла якесь слово, що й не виговорю! Будь-ласка, не говори таких слів, бо я їх терпіть не можу.

Василина (сміючись, цілує Явдоху). Не буду, не буду!

Явдоха. Коли учений чоловік отакі слова говорить простій людині, то він дурень!.. От мені подобається Іван, він ніколи таких слів не говорить.

Василина. Бо не знає... Недоучка! Чотири місяці, кажуть, лежить і за холодну воду не візьметься.

Явдоха. Щось дума. А він розумний і добрий! Мало говорить, а розумний.

Василина. Де там!.. Лінивий, зовсім не вчився... От брати: Михайло, Петро — вчені, а як учені, то й розумні.

Явдоха. Ти цього не говори. Карпо каже: що на світі багато є вчених дурнів.

Василина. Не повірю, щоб учений був дурень... у тебе гарно тут, як у віночку. Хата нова, три кімнати, комора й пекарня, а у нас хата старомодня, на дві половини, стеля низенька, долівку треба мазати мало не що-дня, а тато не хотять нової ставити.

Явдоха. А навіщо даремно втрачатись?

Василина. Добре тобі казати даремно. коли вам поставили нову хату! А у нас... От приїдуть брати, то нігде й спати покласти.

Явдоха. Будуть тут спати. Це-ж я для них прибираю кімнату.

Василина. Ну, Петро, хоч і скінчив науку, та ще, можна сказати, студент — де покладеш, там і спатиме; а Михайло скоро буде статський совітник, треба-ж його прийняти достойно!

Явдоха. Хіба вони, думаєш, тут довго будуть?

Василина. А з місяць.

Явдоха. Ніколи в світі. Грошей попросять, та й подадуться в город! Вони й перше, на канікулах, тут останні годи не жили, а то щоб тепер... де вже там! Учених дітей не вдержиш біля невчених батьків. Їм тут нудно буде: день-два та й повтікають!

Василина. А знаєш, сестро, ти правду говориш! І я вже нудюся!

Явдоха. Сидить без діла нудно!

Василина. А все таки, я думаю, якби у нас був такий будинок, де можна-б гарно розміститись, щоб кожному окрема кімната, щоб ніхто не заваджав, то вони-б тут довше побули.

Явдоха. А хто-ж їм буде заваджать: у нас будуть спать, у батьків обідать. По обіді, захотів, віконницю зачинив — спи; а вечером, по холодку — на проходку; так, як і в городі!

Василина. Авжеж! Треба строїть нові, великі горниці — це не прості люди, що як нема де в хаті, то ліг у клуні, або надворі; — таких дітей не можна приймать у прадідівській мужичій хаті.

Явдоха. Що-ж? Заложить землю в банк та построїть для приїзду учених синів палац — саме по-хазяйськи!

Василина. От ти вже на сміх мене піднімаєш; а хіба-ж я не правду кажу.

Явдоха. Бо й справді сміюся! Як-же не сміятись? Для чого ставити братам будинок, коли вони тут жити не будуть? А от як ти вийдеш заміж та будеш тут з чоловіком жити, то тобі поставлять гарну хату, кращу ніж у нас.

Василина. Коли це буде! Я ще на курси поїду учитись.

Явдоха. Вигадай! Буде вже учитись, пора заміж! От в-осени вертається з Петербургу Гупаленко: багатий, 1000 десятин у батька, гарний, як намальований, і унтер-офіцер, кажуть. (*Василина регоче*). Чого регочеш? Я чула, батько його хоче тебе сватать за Тараса — його Тарасом звать.

Василина. Чудово, чудово! Унтер-офіцерша! Ха, ха, ха!

Явдоха. Не хочеш за Гупаленка, так Демид Семенович, як зачує, що ти вже скінчила гімназію й дома, зараз і з'явиться тут.

Василина. Пхе!.. Сільський учитель!

Явдоха. А ти хто? Не пхекай краще! Ну, Гупаленка я не знаю, чула тільки, що красивий, а Демид, так і пошукать такої пари: гарний, молодий, хорошого роду і закоханий у тебе. Чого тобі ще треба? (*Входить Іван в мундирі старшого писаря*).

ЯВА III.

Ті-ж і Іван.

Іван. Можна до вас на постої.

Явдоха. Заходьте, заходьте!

Іван. У нас такі прибори йдуть, як перед приїздом корпусного, ніде й примоститись. Васирино, там мама тебе шукає.

Василина. Навіщо?

Іван. А я знаю? Питали мене, чи не бачив, так я догадуюсь, що шукають.

Василина. А, господи! Знов заставлятимуть що-небудь робить коло обіду, а я нічогісінько не тямлю.

Іван. Учись.

Василина. Сам спиш, а другим раш робити... Писар!

Іван. Старший писар корпусного штабу.

Василина. Важна птиця. *(Вийшла)*.

Іван *(у слід)*. Саме по гнізду синиця!.. І ви тут прибираєтесь, як на смотр.

Явдоха. А як-же! Гості важні будуть.

Іван. Суета!.. Чи нема сірничка?

Явдоха. Он на столі. Тільки не смітіть, Іване, складіть попіл у ту мисочку, а то ви завжди все кидаєте, куди попало.

Іван. Коли є мисочка, то можна у мисочку... Гарний диванчик. Коли це купили? *(Розкурює)*.

Явдоха. На цих днях.

Іван. А полежаць на ньому можна?

Явдоха. Де-ж таки! Бога бійтесь!.. Нова канапка, а ви з ногами...

Іван. Не можна, — не можна!.. Я у вас нароблю цигарок, а потім піду в леваду там на траві полежу. Трава, тиха, як і я: мни скільки хочеш — мовчить.

Явдоха. А вас-же хто мне?

Іван. Життя!

Явдоха. Бо кажуть ви самі винні...

Іван. А?.. Винен?.. Може! Знаєте, занадто вже багато судців: куди не гляну, судію побачу! А може-ж і судді винні? Ха! А в чім моя вина? В тім, що я писар, а не генерал.

Явдоха. Я кажу те, що чула.

Іван. Знаєте, Явдохо, ви розумна людина, і не стало вам за другими, як сороді, говорити пусті слова!.. Є люди, що вік працюють, життя творять, — це ваш чоловік Карпо, мій брат, — падаю ниць перед ним; люди, що все своє життя з праці других забирають і нічого в життя людське не кладуть, — це брати мої: Михайло, Петро, — і з ними носяться як з писаною торбою... Суєта!.. Я ж попав на корабель непевний, корабель розбито й викинуто мене на берег, я обмок, замерз, сушусь, гріюсь, а всі кричать: ледащо! — Подождіть! Дайте обсохнуть і нагрітися!

Явдоха. Я нічого не кажу. Грійтесь і сушіться. Карпо теж не сердиться на вас, а батько...

Іван. Е... Суєта! (Надворі чути голос: «Як запряжем, то скажем»). Іван робить цигарки на заднім плані).

ЯВА ІV.

Ті-ж, Макар і Карпо.

Макар. Добридень, Явдохо!

Явдоха. Добридень, тату, з неділею будьте здорові! (Цілує його в руку).

Макар. Спасибі, дочко! А Іван у будень спить, а в свято за роботою.

Іван. За цигарками.

Явдоха. Піду ж я ще поможу мамі обід варити. (Вийшла).

Макар (до Карпа). Так мені радісно, сину, на серці, що я й сказати не можу! Як ти прочитав учора мені телеграму, що сьогодні приїдуть наші вчені, то я цілу ніч не спав, а вранці, до схід сонця, встав, ходжу по леваді та одно думаю: як то господь благословив мої труди, поміг нам з тобою повчити дітей і підняти свій рід!.. І все те дякуючи твоїй праці, сину! Тепер учи своїх дітей, як учив братів, і бог тебе благословить від щедрот своїх, бо ти, сину, заслужив за свої труди і від бога і від людей хвали! Тепер, сину, нам легше буде, всіх вивели й возвели, в люди!.. Мені Михайло торік казав, що незабаром буде статський совітник — це все одно, що генерал...

Іван. Луб'яний...

Макар. Що?

Іван. Паличка оця. (Показує на паличку, що робить цигарки). Неначе дерев'яна, а як придивився, то вона з дубка.

Макар. Його паличка цікавить!.. Василина або вчителькою буде, або помагатиме матері в хазяйстві; а учена дівчина й пару собі пристойну знайде. От Гупаленки ждуть сина з служби в-осени й переказували, що хочуть сватать Василичу. Люди багаті... Петро — кандидат прав! Виходить, має всі права... Всі права! Не абищо — юриста! І чини посиплються на чоловіка, й гроші покотяться в кишені; повірені добре заробляють!

Іван. Нехай ще покандидатує спершу.

Макар. Це ж не писар? Кан-ди-дат!

Іван. На канцеляриста.

Макар. Ти-б оглянувся на себе: четвертий місяць в запасі, четвертий місяць лежиш та спиш...

Іван. Я не сплю, я думаю: яких прав я кандидат, і яку роботу мені робити.

Макар. Пора вже щось і видумати.

Іван. Це не так легко: дуже довго про себе нічого не думав. Прять літ була готова ложка, миска, квартира, а тепер обернувся назад, як в тумані все манячить — нічого не розберу... Заглядаю вперед, в далеку далечинь — нічого не бачу. І от лежу та думаю: що його робити! Скрізь хвилює „море житейское“, а мій човен без весел і без стерна: куди і як мені пливти, і чим мені гребти, та й до якого берега причалити?

Макар. З тебе був би добрий кумедіянщик, ей-богу!

Іван. Талан бачите, чи що? Мені це кажуть всі, та я боюся свого талану...

Макар. І все на шутках! Змалку і до цього часу кумедію якусь приставляєш! То в Америку чогось тікав; то через голову перекидався, як млинок; то на ходулях ходив; то пицав цвіркуном та свистав соловейком, учителям язика показував, а тепер лежиш і думаєш!.. Хоч-би соловейком свистав, однаково у нас соловейків капосні коти поїли.

Іван (сміється). Забув на лихо, а то-б я вже вас розважив.

Макар. І вся твоя біда в тих кумедіях. Через них і вчився погано!

Іван. Чого-ж погано? В четвертій класі, на другий рік, мав всього на всього тільки чотири двойки.

Макар. Мало.

Карпо (сміється). Чудак!

Макар. А через що ті двойки?.. На каникулах-би учится, брат-же Михайло вже був в університеті, показав-би; а він залізе в бур'ян, та й цвірчить цілий день цвіркуном. А увечері в дерезі свистить соловейком — шукай його, щоб учився.

Карпо (сміючися). Ми з Явдохою бувало слухаємо цілий вечір Івана, думаючи, що справді співа соловейко... Ловко свистів.

Іван. Не без користі время проводив.

Макар. Ну, ще соловейко, то хоч приємно; а що вже той цвіркун мені наобісів, то страх! Цвірінь та й цвірінь, а де воно цвірінька, не розбереш... А то знову по театрах лиха година носила, та ще не абияк, а в бороді з вусами!.. (Сміється). Кумедіянщик, настоящий кумедіянщик! І сміх, і горе!

Іван. От прошле врем'я, а, ей-богу, я в гімназії менше пустував від других; тільки, як той казав: великим грішникам дурно все проходить, а малим такого бешкету задають, що й на старість буде в пам'ятку. Яків Яцшля що-дня начіпляв бороду і навіть в театральному буфеті для штуки знакомився з нашим надзирателем, куриє з ним, частував його горілкою — і нічого! А я один той раз начепив бороду — й піймався.

Карпо. Мабуть погано начепив, не уміючи?

Іван. Та ні, добре начепив! Тільки знаєш, скучно щось грали, я давай кричать цвіркуном... В театрі сміх — я ще дужче. Десятькі почали шукати цвіркуна між слухачами, один шельма прислухався й підійшов ззаду. Я не бачив, і тільки що зацвірчав, а він мене за рукав, почав тягнути, я його штовхнув, він упав і промовив: держіть цвіркуна! Тут підскочило ще два й потягли цвіркуна з театру. Я почав борюкатись, хотів утекти, а один піймав мене за бороду та й одірвав. Спершу злякався, думав справжню бороду відірвав чоловікові, а потім розі-

брав діло, й потягли мене наниз, а там якраз курив наш надзиратель Шпігановский. Побачив. „Піймались, каже, господин двіркун“ А я йому язика показав...

Макар. Доцвірінькався! (Всі сміються. Входить Василина).

ЯВА V.

Ті-ж і Василина.

Василина. Тату! Коні вже запряжені, й мама сердяться, що ви не їдете на вокзал за братами; кажуть, що ви опізнитесь.

Макар. Та все через цього двіркуна. (Бере шапку).

Іван. І тут я винен — отак усе!

Макар. Треба поспішити, щоб не опізнитися. (Вийшов).

Карпо. Та ще рано!

Іван. І охота татові самому їхати на вокзал... Тут всього дві верстви.

Карпо. Рад що таких дітей діждався.

Іван. Щастя, що батько тебе діждався, а то все суєта.

Василина (обнімає Карпа). Братіку, мені треба купити новеньку шляпку, бо у мене стара, нема в чім піти до церкви.

Іван. Чого-ж тільки шляпку? По моєму, го треба й рукавички й модне плаття, й мантильку, й зонтик.

Василина. Ну, а як-же? Вісім літ носила в городі шляпку, а тепер що мені надіти. Невже запаску?

Іван. На голову? Де-ж таки!

Василина. Крупа!

Іван. Ха, ха, ха.

Карпо. Ти ж перше не ходила дома в шляпі, а тепер як нарядишся по-городському, то будуть люди сміятися, пальцями тикать!

Василина. Та як-же мені одягтись!

Карпо. Як усі багаті хазяйські дочки нашої околиці.

Василина. В запаску?

Іван. На голову?!

Василина. Крупа!

Карпо. Одежа повинна відповідати становищу, в яким чоловік живе, а я не знаю, чим ти хочеш бути; чи ха-

зійською дочкою, при батькові, при матері, пильнувати господарства, чи може учителькою будеш...

Василина. Я хочу вчитись, я хочу лікарем бути.

Іван. І будеш виписувати на одну бородавку квартиру азотної кислоти.

Карпо. Я не знаю, як батько; а я не згоден. Я вас повчив, а тепер пора своїх дітей учить.

Василина. Хіба ти нас учив?

Карпо. Спитай батька.

Василина. Земля батькова, то батько й учив усіх нас.

Карпо. Спасибі, що оцінювала мою працю.

Іван. Земля сама не годує, треба працювати біля неї.

Василина. Обізвався працюватий.

Іван. Карпо один робить, а ми пороззявляли роти, як каліки, та й кричимо: дайте, не минайте!

Василина. Може ти каліка, а я ні!

Іван. А що-ж ти робиш, чим ти відрізняєшся від мене?

Василина. Може ти каліка, а я ні!

Іван (*витагується*). Старший писар корпусного штабу.

Василина. Ха, ха, ха! Великий чин! (*Ходить по хаті*).

Іван. Діло не в чині, а в начинці! От візьми поросся: що воно — свиня, а начини його доброю начинкою, дуже смачна штука! Так і людина... Ти думаєш, як я писар, то на мене можна пхекать? Помиляєшся! За ці п'ять літ я стільки прочитав добрих книжок, що тобі й не присниться; і горя набрався, і дечому навчився такому в суворій школі життя, чому ніяка школа не навчить.

Василина. Бачу, що ти навчився базікати.

Іван. Слухай, Васочко! Ми все балакаєм з ножа: гостро та уразливо; так не годиться! Давай будемо говорити, як брат з сестрою.

Василина. Говори. (*Сіла*).

Іван. Виною всьому наше виховання, і я розумію, що тобі не легко помириться з тим станом, з якого вийшла й куди тебе фортуна тягне силоміць назад.

Василина. Ніхто мене не може присилувати жити на хуторі.

Іван. Не в силі діло! Ти хочеш бути лікарем, — це хороші мрії; а чи можеш ти бути лікарем, про це й не

думала! Не кожний художник — художник, не кожний письменник — письменник, не кожний лікар — лікар: скрізь нужен талан! Це перше всього, а друге — ти не довчишся, бо це не легко... Тільки марно згаїш час.

Василина. Що-ж то я така дурепа?

Іван. Сама середня людина.

Василина. Для чого-ж мене вчили в гімназії?

Іван. Щоб не ходила у темі, а в світлі, щоб розумніша була!

Карпо. Щоб була в поміч матері; а вийдеш заміж, щоб була хорошою, доброю жінкою своєму мужу, освіченою матір'ю своїм дітям.

Василина. Ха, ха, ха! Жінкою! Матір'ю! — Ха, ха, ха! Для цього не треба було кінчати 8 класів. А тепер за кого я піду? Для сусідніх наших козаків — я й багата, й учена, побояться навіть сватать, та я й сама не піду за неосвіченого гречкосія; для освіченого чоловіка іншої верстви — я бідна й простого роду, такий мене не візьме. А будь я лікар...

Іван. То сама б женилась?

Василина. Відчепись! Що ви мене заміж віддасте. Я не хочу заміж.

Карпо. Ніхто-ж тебе не силує заміж, це так говориться, до речі... Ти маєш права вчительки, — учи.

Василина. В селі... Де, крім протівних дітей, ні одною освіченою людиною нема? Ні до кого слова сказати, ні з ким душу відвести... (Крізь сльози). Ні опери, ні театра!.. (Плаче). Училась, училась, і на тобі! Сиди на хуторі, глечики мий! Ох, нещасна я людина, для чого дівчиною родилась? Брати Петро й Михайло будуть жить у городі, серед підходящого громадського життя, а я? Хоч з мосту та в воду! (Вийшла).

ЯВА VI.

Карпо та Іван (мовчать).

Іван (ходить по хаті.) Бідні, нещасні люди: вирвуть мале дитя з сільського ґрунту і пересадять на інший... Помалу, помалу воно там коріння пускає. Садовники його обріжуть і заставлять рости так, як їм здається, що воно

гарно, і виходить каліка, покруч — гіллям вниз! От і ми: всі покручі! Від мужиків відстали, до панів не пристали!..

Карпо. То ще не біда, що до панів не пристали, а біда, що від села та людей своїх, та від землі відстали!.. Нещасна земля, гірка твоя доля! Тікають від тебе освічені на твої достатки діти і кидають село у тьмі... Хоч задушиться тут — нема їм діла. Вони чужі нам, а ми їм. Забрали все, що можна від землі, виснажили гречкосія й покинули! Ані лікаря, ані ученого хазяїна, ані доброго адвоката — нікого нема в селі! Тільки вивчився: прощай батьківська стріха, прощай село навіки!

Іван. Виходить: і не учить — погано, й учить — погано?..

Карпо. Ні, треба вчить, тільки не так.

Іван. А як по твоєму?

Карпо. Чого ти від мене захотів. Єсть розумніші, — нехай вони придумують.

Іван. Навряд! От і я: покруч, каліка й живу у тебе на шиї! Ти не сердься на мене, що нічого не роблю — я скоро візьмусь за діло.

Карпо. Одпочивай, одпочивай! Думаєш, я не розумію, що ти утомився й тілом, і душею? Розумію! Я рад, що ти вернувся в доброму здоров'ї, бо, признаться тобі, дуже боявся, щоб ти не попав у дисциплінарний батальйон.

Іван. Ха, ха, ха! А що ти думаєш?.. Діти взагалі не розуміють, що вони роблять і чого хочуть. Часто це бувають оригінальні натури, вони не містяться на тім прокрустовім ложі, на яке їх кладуть, ну й пропадають. Добре, що я в свій час зрозумів, що мені треба обрізати своє серце — й раптом перемінився!..

Карпо. Слава богу!

Іван. А все-ж таки стою на роздоріжжі, й яким шляхом іти — не знаю. (*Входить Демид*).

ЯВА VII.

Ті-ж і Демид.

Карпо. Демиде! Здорові були! (*Цілюються*). Дуже рад вас бачити.

Демид. Як поживаєте?

Карпо Спасибі! Живем серед натури, здається — натурально! Що-дня бачимо, як на світ благословляється, як сонечко сходить, цілий день працюємо й утомлені разом з сонцем одпочиваємо.

Демид. Радісно й мило так жити. (Пізнає Івана). Іване!

Іван. Писар корпусного штабу в запасі. (Обнімаються).

Демид (дивиться на Івана). Ой, як же ти перемінився! Ледве пізнав, а більше догадався!.. І погляд не той, не веселий... Що-ж поробляєш, давно вернувся?

Іван. Чотири місяці як вернувся і весь цей час лежу та думаю: що робить? А ти учителюєш?

Карпо. А як-же, випускає неграмотних грамотіїв у світ.

Демид. Ну, вже й неграмотних.

Карпо. Сам, брат, учився в сільській школі, на екзамені читав, не розуміючи нічого: «На березу пустынних волн, стоял он дум великих полн!..» А через два роки зробився неграмотним!.. Нема чого читать, а найгірше, що не розумієш того, що читаєш... Ну й покинув, ну й забув.

Демид. Одначе у вас он чудова бібліотека, а поговорити з вами, то думаєш, що ви скінчили вищу школу.

Карпо. То вже як брати почали учитись у гімназії, так і я з їх поміччю почав наново учитись і от за п'ятнадцять літ мало-помалу зробився грамотним!.. Стривайте, як-же це? Ви-ж мені казали, що поїдете на учительські курси.

Демид. Я й приїхав на курси.

Карпо. Де-ж тут курси?

Демид. У вас. Я приїхав поучитись.

Іван. Хіба і ти вже грамоту забув?

Демид. Ха, ха, ха! Приїхав поучитись хліборобству.

Карпо. Жартуєте?

Демид. Ні. Щиро кажу. Додумався до одної ідеї... Бачите, учителювати в сільській школі й не працювати біля землі — прямо таки гріх! Подумайте: я щорічно п'ять місяців нічого не роблю в школі. На вакаціях учителі здебільшого робляться акторами й грають препогано аматорські спектаклі, а я хочу завести маленьке зразкове ха-

зайство на трьох десятинах і думаю згодом, коли моє хазяйство піде добре, подати в земство проєкт, щоб при кожній школі було таке хазяйство, де-б діти бачили, як треба землю обробляти, щоб не дряпали її, як дряпають батьки, без системи.

Карпо. Чудово! Діло! Хороше діло! Ідея золота! Тільки вам треба буде самому всяку роботу робити, бо на малому хазяйстві не можна наймитів держати.

Демид. А звичайно! Звичайно самому, для того я й приїхав, щоб робити.

Карпо. А на який строк?

Демид. Я думаю, що до Семена всі роботи пройдуть перед очима й скінчаться.

Карпо. Певно. Дуже рад, дуже рад такого робітника мати. То я вам заплачу в строк до Семена по вісім карбованців у місяць, на моїх харчах.

Демид. Що?

Карпо. Мало? Така ціна — більше не дам!

Демид. Я не розумію, за віщо ви хочете мені платити, як строковому?

Карпо. Щоб робота була справжня й щоб ви були справжнім робітником, — інакше нічого не буде! При цій тільки умові ви навчитесь і побачите, чи можна так робити, як то вам тепер здається, чи це тільки ті благі бажання, якими вимощено пекло.

Демид. Ну, знаєте... Я, ей-богу, не знаю, що сказати! Це... це... Ви неначе хочете посміятись, стати на перешкоді...

Карпо. Борони боже! Скажіть мені щиро: ви хочете робити, чи так тільки розважатись досхочу?

Демид. Робити!

Карпо. Ну — за роботу платять! Який-же ви будете робітник і яке у вас буде зразкове хазяйство, коли ви будете робити досхочу — це буде химера, а не праця! А от коли я вам заплачу і ви візьмете на себе обов'язок справжнього робітника, то це привчить вас до робочої дисципліни і після строку у вас перед очима буде ясна стежка, ви не будете себе обманювати, а певно знатимете: куди приведуть вас ваші хороші жадання...

Іван. Правда! Діло! У кожнім слові життєва правда: привикнуть до робочої дисципліни! Це не слова, тут зразу

побачиш, чи ти годишся на діло... Робоча дисципліна... Важна річ! Куди-б молодий чоловік свій путь не направив — скрізь робоча дисципліна pomoже стати на тверді ноги! Робоча дисципліна!.. Це слово зразу перевернуло мене... Я наймаюсь до тебе в строк до Семена. Приймаєш?

Карпо. З радістю!

Іван. Став могорич!

Карпо (*сміється*). За обідом вип'ємо: і по случаю приїзда братів і могорич.

Іван. Ну! Неначе лантух піску лежав довго на плечах і раптом зсунувся, так легко стало! Робоча дисципліна — чудове слово! За що не візьмись, без цієї дисципліни нічого не зробиш! Ну, тепер і я чоловік — хоч і строковий!

Демид. Ну, як так, так — так! Нехай буде по-вашому: стаю і я в строк!

Іван. Тільки не годуй кандьором, бо підніму бунт. (*Карпо і всі сміються. Входить Явдоха, а потім Василина*).

ЯВА VIII.

Ті-ж, Явдоха й Василина.

Явдоха. А, Демид Семенович! Я вас пізнала у вікно! Чого-ж це ви так довго не заглядали до нас?

Демид. Ніколи було.

Іван. Зате-ж тепер найнявся у Карпа в строк до Семена.

Явдоха. Що?

Іван. І я строковий!

Явдоха. Та відчепіться, що ви мелете! (*Входить Василина*). Бачиш! Я-ж казала, що то Демид Семенович приїхав!

Демид. Доброго здоров'я... (*Чоломкаються*). Скінчили? (*Василина киває головою*). Поздравляю! Що-ж тепер — учительницею?

Іван. В строкові краще!

Василина. Ще не знаю. А сестра ваша Маня, що робить? — на курсах?

Демид. Ні, вийшла заміж.

Іван. Натуральні женські курси! (*Карпо сміється*).

Василина. Коли, за кого?

Демид. Після паски повінчалась з учителем, Олександром Кручковським.

Василина. А курси? Вона ж торік збиралась їхати на курси?

Іван. Дівчина тоді кінчає всі курси, коли виходить заміж!

Василина. Та відчепись, от ще отець-базіка!

Демид. І справді, знаєте, чи до курсів, чи після курсів, а прийдеться вийти заміж, коли посвата чоловік достойний, що, мовляв, ще й до серця припадає. Так чого-ж його відкладати.

Іван. В квадраті натурально! І птиці ранньою весною паруються.

Василина. А чом-же ти не паруєшся?

Іван. Я ще ні чоловік, ні птиця! А строковий!

Василина. А, ну тебе! Вибачайте, мені ніколи, братів ждемо, треба допомогти мамі. *(Вийшла)*.

Явдоха. І я принарядюсь, бо певно скоро приїдуть. *(Вийшла)*.

Карпо. А цікаві жінки! Покинули все і прибігли подивитись: чи Демид, чи хто другий приїхав.

Іван. А може його тут ждали?

Демид. О! якби то! Я-б був дуже радий!

Карпо. Ну, пани мої робітники, хоч сьогодні й неділя, а поки приїдуть гості, мені треба заглянути по хазяйству!

Демид. Ходім, і ми з вами!

Іван. Слухай! Я начну свій строк з вівторка, а то приїдуть брати, хочеться побалакати.

Карпо *(сміється)*. Ну, ну! А страшно? *(Сміється)*.

Демид. А що ви думаєте? Зразу будуть сміятися ваші робітники.

Карпо. З справжньої роботи не сміються! *(Вийшли)*.

ЯВА ІХ.

Входить Явдоха з бокових дверей з гарною хусткою в руках і починає перед зеркалом пов'язуватись.

Явдоха. Василина пхека на Демида! Бреше! Як побачила його в вікно, то загорілась, як калина... Розбери

дівчат. Добре було-б, щоб вона за його вийшла заміж... А то—учитись! Нам своїх дітей треба вчити... Бідний Карпо вже затомився, все на братів та на сестру тратить. (*Вбігає Василина*).

Василина. Ой, сестро, біда!

Явдоха (*тривожно*). Боже мій, що там сталося?

Василина. Печериці згоріли!

Явдоха. Ото! Бідна мама! Вони так хотіли догодити Михайлові, на превелику силу дістали печериць, і на тобі, згоріли! А хто-ж був біля печі?

Василина. Я. (*Входить Тетяна*).

ЯВА Х.

Тетяна (*до Василини*). А! а! Ви тут, утікли? Нашкодила та й втекла!

Василина (*кидається на шию й не дає говорити*). Мамочко, голубочко!.. Я завтра сама побіжу на вигін, на збираю печериць, Михайло засмажить по-вченому, і я вивчусь.

Тетяна. Ну, годі вже. Пустити! Очіпок зіб'єш з голови. (*Поправляє очіпок*). І тобі не сором: училась, училась! вісім літ училась, і печериць не умієш засмажити! Михайло мужчина і все уміє, а як розкаже про яку смачну страву, то аж їсти захочеться, так гарно.

Василина (*наївно сміючись*). Мамочко! Михайло мабуть в університеті навчився смачно їсти й гарно печериці смажити, а я-ж ще на курсах не була.

Тетяна (*добродушно*). Ну, щастя твоє, що ти недавно приїхала додому, а то-б я тобі печериць дала.

Василина. Ха, ха, ха! Хіба-б ви мене били?

Тетяна. Атож!

Василина. Ні, мамочко! Ніколи не повірю, ви такі добренькі, та щоб били свою єдину доню!

Тетяна (*до Явдохи*). Взяла, поставила печериці без масла і без сметани на вогонь, а сама сіла за книжку. Я масло била в снігах, а Домаха пішла по воду. Чую, смердить горілими печерицями. Вбігаю—згоріли! Ні спекти, ні зварити, ні прости, ні ткати... Що-ж ти вмієш?

Василина. Я умію, мамочко, морожене робити.

(Тетяна сміється добродушно). Солодке, солодке! От купіть форму — я вам зроблю... Е... та що-ж у нас льоду нема!

Тетяна. Ох, треба буде учить канальську лисичку, бо хто ж тебе таку недотепу візьме?

Явдоха. У нас уже єсть...

Василина. Єсть, єсть! У Явдохи, мамо єсть курчата.. манюні, манюні, та гарнюні — я люблю курчаток!

Тетяна. Дивитись любиш на курчаток, а як виводити, то того не тямиш.

Василина. Я навчусь, всьому навчусь, тільки перше треба поїхати на курси! *(Входять Карпо, Демид та Іван).*

ЯВА ХІ.

Ті-ж, Карпо, Демид і Іван.

Демид. Здоровенькі були, мамо! *(Цілує руку Тетяні).*

Тетяна. Доброго здоров'я! Тільки-що приїхали, саме на обід; мабуть будуща теща ще жива! Вибачайте-ж ми гостей ждемо. Ходім, дочко, ходім, Явдохо, готувити стіл. *(Ідуть).* Карпо, будь ласка, дістань на вечір печериць.

Карпо. Та я-ж вам дістав уже.

Василина. Мамочко!

Тетяна. Не годяться, зчервивіли.

Василина. *(Цілує матір, до Карпа).* Старі!

Явдоха *(сміється).*

Тетяна. Чуєте? Загуркотіло! Приїхали!! *(Раптом йде у двері, за нею Явдоха й Василина).*

Карпо *(біля вікна).* Справді приїхали! *(Надворі голос Тетяни: «Діти мої! Сини мої! Соколи мої!» Голос Василини весело викрикує: «І я скінчила, і я скінчила!» Карпо й Демид ідуть у двері).*

Іван. Суєта!

ЗАВІСА.

ДІЯ ДРУГА.

Проста хата, світлиця. На полу багато одежі, килимків, подушок у цвітних наволоках. Великий стіл. Віденські стільці, канапки. Обідають всі. Михайло сидить на покуті, коло нього з одного боку — Петро, з другого — Карпо й батько; далі з обох боків сидять: Демид, Іван і Василина. Мати й Явдоха подають обід.

ЯВА I.

Михайло (*їсть*). Порося чудово засмажене, і полковник Сорокотисячников похвалив-би! Недавно я обідав у нашого директора. Подавали теж поросся — куди! Ні один повар так не засмажить поросяти, як мама!.. А начинка, начинка — таїть!..

Макар. Їжте, діти, їжте та вибачайте, що все просте, хуторське!

Карпо. Дай, боже, повік!

Петро. О, якби нас у городі годували хуторськими харчами, добре-б було!

Макар. Погано в городі годують. Я колись з тобою обідав.

Михайло. Наш директор і його брат, полковник Сорокотисячников, люблять смачно поїсти... А я до кулінарії маю охоту. (*їсть*).

Макар (*до Карпа*). До чого Михайло має охоту?

Карпо. Любить поварювати.

Макар. А!..

Михайло (*проковтнувши*). І навчив я свого директора деяким приправам, так він часто кличе мене попробувати обід по моему рецепту. Особливо нам печериці вдаються. (*Входить Явдоха і Тетяна. Одна несе макітру з варениками,*

а друга кисіль на емалірованім блюді. Василина хутко приймає тарілки, Явдоха ставить макітру, Тетяна блюдо з киселем, потім дістають тарілки з шахи, що тут же стоїть, і переміняють: Михайлові, Петрові й Демидові. Все робиться хутко, а разом з тим іде балачка).

Тетяна. Завтра дістанемо й ми печериць! Михайло, вареничків! Так, як ти любиш: запечені в свіжім маслі з сметаною. Петя, а ти? Їж, сину, бач, як вимучився! Василино, внеси зливоч до киселю. Їжте, діти, їжте! (Василина встає).

Явдоха. Сиди, сиди, я сама! (Пішла).

Петро. От, якби таких вареників дали в кухмістерській, та ще на голодні зуби!..

Іван. Можна луснути.

Михайло. Ха, ха, ха! В кухмістерській! І у нашого директора не дадуть! Дорого. Подумай! Свіже масло і сметана в городі!.. А вареник любить масло й сметану: лещ, лещ, а він вбирає, та й вбирає в себе; зате-ж як і запечеться в цій приправі — прямо безе!

Тетяна. Що ти сказав, сину?

Михайло. Безе! Поділунок!

Іван. Добрий поділунок! Як брусом заляже в животі, то мушиш ділувати бабу знахарку, щоб одшептала!

Михайло. Ха, ха, ха!

Тетяна. А ти їж кисіль, коли боїшся вареників.

Іван. Чого я їх буду боятись? Ого! Нехай вони мене боятись!

Явдоха (вносить молоко. Ідуть, розказують, приймають, що було на столі, і виносять).

Карпо (по лавзі). Ну, браття! Вип'ємо ще за здоров'я батька й матери, що годували нас, одягали, учили й до розуму довели.

Всі. Будьте здорові, тату, мамо!

Карпо. Випийте-ж і ви, мамо. (Наливає й дає). Явдохо! (Дає).

Демид (до Василини). Мені так приято у вашій сім'ї, мов у рідних.

Василина. Я навіть забула, що ви чужий.

Демид. Спасибі! Слова ці для мене дуже дорогі.

Тетяна і Явдоха. Пошли, боже, всім щастя!

Макар (через сльози). Щоб... Щоб... ви наш рід возвеличили й прославили, щоб до генералів дослужились!..

Петро. Спасибі!

Михайло. Дослужимося! (Встає, цілує батька, матір).
От тепер-би кофейку та гаванну.

Тетяна (до Карпа). А ти, сину, й забув кофію купити?

Карпо. Забув!

Макар (до Карпа). А гаванну?

Карпо. То дорога цигарка, тату.

Макар. А-а!

Іван (до Михайла). А ти курив коли-небудь гаванну?

Михайло. Курив! А ти?

Іван. Цілу сотню мав. Не люблю, роздав.

Михайло. Невже?

Макар. Та бреше він; де-б він дістав, як воно дороге?

Іван. От ви вже, тату, не вірите, що я курив добрі цигарки. Не забувайте, що я старший писар!.. Як наші поверталися з Китаю через Одесу, так мені привіз гостинця мій приятель.

Петро. А чом ти не поїхав у Китай? Побачив-би світа!

Іван. Не захотів.

Михайло. Чого так? Грошей-би привіз.

Іван. Я не люблю чужого.

Макар. Він любить спати.

Іван. Хто спить, той не грішигь.

Михайло. І то правда. Заспівати-б. А-а! Іван! Задвірчи, брат, двіркуном. Після такого обіду приємно посміятись і згадати дитячі літа.

Петро. Ні, свисни соловейком!

Іван. Забув уже всі штуки.

Михайло. Невже забув? Жаль!

Іван. Давня річ!

Петро. А як з театра виводили за те, що двіркуном кричав, — забув?

Карпо (сміється). Про це недавно згадували.

Іван. Ні, я цього не забув і не забуду... А от мені цікаво: чи ви з Михайлом пам'ятаєте, як вас обох виводили з церкви за вуха?

Михайло. Коли?

Тетяна. Бо-зна-що вигадав!.. Ніколи я не повірю, щоб Михайла, або Петра виводили з церкви, та ще за вуха!

Іван (сміється). Отже, ей-богу, виводили!

Тетяна. Не вірю!

Макар. Вигадки!

Іван. Він же, тату, тоді не був учителем, а дитиною. Петро, невже і ти забув?

Петро (сміється). А виводили.

Михайло. Чорт-зна-що!.. Може Петра й виводили, тільки не мене.

Петро. Обох вивели! Пам'ятаєш, ми були раз на страсті, а я тобі показав трубочиста, що стояв у церкві, як з кагли виліз. Ти розсміявся, ухопив себе за носа, щоб не вибухнув сміх, та надувся, рука сприснула з носа і ти кикнув на всю церкву, а я й собі! Де не взявся кучерявий сторож пам'ятаєш?

Іван. Живжа бривжа, собача корівжа, ашина родова, кошки, ножки собачі торошки! (Сміється).

Михайло. Дурацькі слова!

Петро. Ха, ха, ха! І видумують! Так цей самий, кучерявий, взяв нас одного й другого за вуха, і так, як пару бичків, співаючи разом з хором „розбійника“, — вивів з церкви!

Михайло. Нічого подібного.. Нарешті це зовсім лишні згадки. Охота! Мама може пригадати ще й не такі випадки, коли ми спали в колисці... Зовсім лишне!..

Макар. А все Іван!

Тетяна. Може-б ти заснув, сину?

Михайло. Ні, посидю з вам; мені дуже приємно побесідувати з своїми; бог його знає, коли побачимось, а я думаю завтра їхати.

Макар. Як?

Тетяна. Що ти? Оце вигадав! Два годи не бачились, а на третій увійшов у хату, поздоровкався й назад... Ми-ж на тебе ще не надивилися.

Макар. Посидь, сину, з нами!

Михайло. Я рад душею... Я-б сидів біля вас може все життя, якби не так склались мої діла...

Карпо. Які там у тебе діла. Екзамени покінчив і гуляй до августа.

Михайло. Другі діла. Як будете знать причину, то ви й самі скажете: їдь, сину!.. Я-б просив, щоб тут зосталися тільки тато, мама, Карпо та Явдоха.

Явдоха. Вибачайте, мені треба навідатись до дітей.
(*Пішла*).

Іван. А ми ходім усі в леваду, там ляжемо під великою старою вербою, поспіваєм. Я люблю цю вербу; вона давня-давня і так нахилилася до води, мов вітається з нею, а як зашумить своїм листом — наче шепче воді любовні речі.

Петро. Ого! Та ти поет!

Михайло. Через пів години приходьте сюди та заспіваєм; я вже давно чув спів.

Василина. Гарзд. (*Ідуть, до Деміда*). Ви торік гарно співали.

Демід. Я і тепер співаю — і на скрипці граю.

Василина. А заграєте на скрипці?

Демід. Я буду у вас довго, то ще й надоїм.

Карпо. Ніколи йому буде грати.

Василина. А у неділю!

Карпо. Хіба. (*Вийшли*).

ЯВА II.

Михайло, Карпо, Макар і Тетяна.

Михайло. У вас, мамо, неначе сльози на очах! Чого це? Заспокойтесь. (*Цілує її*).

Тетяна. І від радощів, сину, і від печали, що хутко так від'їздиш... Тільки один Карпо з онуками, спасибі, біля нас!

Михайло. Бачите, мамо, от у Карпа єсть діти, онуки ваші, і ви радієте... І я хочу, щоб і в мене були діти... Треба мені женитися... А через те я повинен зараз вас покинуть, бо у мене є молода і треба її навідати.

Тетяна. Молода є? Ти хочеш женитись? Слава богу!

Макар. Нехай бог благословить!

Тетяна. І пошле тобі щастя. (*Цілує його*). А хто-ж твоя вдічна, сину? де вона, сину? чия вона, якого роду?

Михайло. Дівчина гарна, інтелігентна, скінчила Смольний інститут з шифром.

Тетяна (утираючи сльози). Господи! Господи! Які є дівчата!

Макар. З шифром? Що-ж то, сину?

Михайло. Особий знак достоїнства.

Макар. Достойна виходить! Дай, господи, дай, господи!

Михайло. Дочка полковника — Наталія Сорокотисяч-никова.

Макар. І придане добре.

Карпо. Це, тату, прізище таке.

Макар. А!.. Ну, знаєш, воно не даремно таке прізище — Сорокотисячні! Мабуть багата?

Михайло. Я не знаю, тату.

Макар. А чом-же не розпитав? Розпитай, сину!.. Там хоч вона й достойна, а все, знаєш, придане не вадить! Ти-ж не абихто — скоро сам генералом будеш!

Михайло. Вона одна дочка, що є, — то її.

Макар. Ага! Одна? Ну, це добре. Вже як одна, то звісно, все їй дістанеться.

Тетяна. Чорнява, сину?

Михайло. Чорнява, мамо, а очі спні, як намальована!

Тетяна. То ти ж її привезеш до нас, покажеш? Може-б ми з старим поїхали на оглядини: так годиться. Вони-б нас побачили, а ми їх...

Михайло. Далеко це, мамо! Вони тепер закордоном, на Рів'єрі... Батько її лічить очі, — бояться, щоб не осліп.

Тетяна. Ото, нехай бог боронить!

Карпо. Так ти аж туди поїдеш?

Михайло. Треба їхати. Не можна инакше. Ми умовились з Наталею Петровою там побачитись... Тепер розумієш: не поїхати, — виїде фе! Хамство! А поїхати, — грошей треба! У мене є небагато, я зберіг, скільки міг... А вернувшись, треба мешкання гарне, повара... Хоч на перше врем'я, знаєш — рідня: наш директор — дядько, та й батько — полковник!.. Потім можна буде перевести на демократичну ногу, а зразу... Та воно й для кар'єри... Теж... Ти все розумієш, що там тобі розказувати...

Карпо. Та я одно розумію, що тобі грошей треба.

Михайло (повів пальцем по горлу). До зарізу!

Макар. Хіба не можна, сину, тут їх подождать? Навіщо терять гроші по чужих краях?

Михайло. Не приходиться; слово дав, що приїду, і вони там ждуть! Як-же так? Скажуть: хвастун, мужик, бідняк і... розумієте... справді, вийде по-свинські...

Тетяна. Напиши, що грошей нема.

Михайло. Ну, мамо!.. Більше на мене теряли — поможіть востаннє: дайте п'ятьсот рублів! (Макар і Тетяна дивляться на Карпа, Карпо тре голову й розводить руками). Брате! Карпо! Ти достойніший з людей! Порятуй!

Карпо. Де-ж я їх візьму? Мені на уборку трави й хліба треба не мало, та ще-ж і Петро, і Іван, і Василина попросять... Я не знаю, що робити!

Михайло. Виручай! Послідній раз!.. Тату! Мамо! (Цілує то одною, то другою).

Макар (до Карпа). Може позичити у Кравченка; він дітей не вчив, то в нього гроші є.

Карпо. Та є — то є, так треба процента великого заплатити; знаєте, який Кравченко?

Тетяна. Що-ж маєш робить...

Карпо. Ваша воля... Як ви согласні, то я поїду до Кравченка.

Макар. А що-ж робить, коли треба.

Михайло (обнімає Карпа). Голубчику! Я сам почуваю, як тобі важко тягтись! У мене серце болить, що ми так тебе виснажуєм, але що-ж робити? Будь я простий зовсім, неосвічений чоловік, — цього-б не було; а раз, брат, вліз у цю шкуру, тягнись за другими!.. При тому, знаєш, директор — дядько, батько — полковник і знову Рів'єра... Це знаменитий курорт, там можна зустрітись і познайомитись навіть з міністрами і... і... одно слово: раз на Рів'єрі, то, виходить, чоловік багатий... і... не абихто! Розумієш? В душі я демократ, я всі ці забобони ненавидю, я рад був-би помінятись з тобою... з кожним селянином... і жити тихо мирно, серед нашої благодатної природи, без всяких ви-требеньок. Не можна! Течія несе в велике море...

Макар. Ох, несе!..

Тетяна. Чого-ж воно несе?

Макар. Так говориться...

Карпо. Попробую. Я, тату, візьму у Кравченка, якщо позичить, тисячу; бо як не стане на всі видатки, то знов бігати...

Макар. А так! Урожай хороший, якимсь викрутимось. (Карпо вийшов).

Тетяна. Поможи тобі, боже!

Михайло. Тату! мамо! Я... я... не знаю, як вам дякувати за цю поміч! Розумієте? Обіцяв знатній баринні приїхати... і не поїхати... хоч кулю в лоб!

Тетяна. Захисти тебе цариця небесна! Навіщо все те добро, що ми маємо, здалося, коли через п'ятьсот карбованців прийшлося би убить себе... Цур йому! Не говори так... А коли-ж, сину, весілля? Ти зарані дай нам звістку, щоб ми приготувались. Треба-ж весілля одбути гучно, щоб усі знали й бачили, на кому ти женився.

Михайло. У нас, мамочко, ніякого весілля не буде! Тепер не та мода, що колись була, особливо серед знатних людей, де я беру собі жінку.

Макар. Як, нема весілля?

Михайло. Нема.

Тетяна. І не вінчаються?

Михайло. Ні, вінчаються! Тільки після вінця молодий і молода зараз на поїзд і поїхали там куди на неділю чи й на місяць.

Макар. Он як! Все не так, як у людей.

Тетяна. То це ми не погуляємо й на твоїм весіллі? І невістки не побачимо?

Михайло. Як можна? Я потім зберусь і приїду до вас, або ви до мене приїдете, та й побачимось...

Тетяна. Дивно якимсь! Не знаю, що й сказати? Може воно й добре, а тільки щось у мене до такої моди серце не лежить. Весілля в дорозі, на поїзді! Ні людей, ні музик—це не весілля!

Макар. Пам'ятаєш, стара, як ми весілля справляли?

Тетяна. Два тижні. Покійний тато аж заслабли.

Макар. Людей, як комашні; гвалт, співи, музика тне; спершу молодь, а потім старі такі танці затинали, що землі в коліно вибили на подвір'ї. Згадав і наче помодшав сам. (Цілує Тетяну).

Тетяна (*сміючись*). Оттакої! Мало не сорок літ, як побрались, а він цілуватись!

Михайло. Ха, ха, ха! Так ми справимо знову ваше золоте весілля. (*Позіхає*).

Тетяна. Може б одпочив, сину? Там у Явдохи гарно, ані мушки, — і холодок.

Михайло. Ні, мамо, вже не рано, скоро й вечір. (*Входить Терешко*).

ЯВА ІІІ.

Ті-ж і Терешко.

Терешко. Здорові були! З неділею, сестро!

Тетяна. О, брат Терешко. (*Цілюються*). Де ти взявся?

Терешко. Навмисне приїхав. Здоров, Макар! (*Цілюються*). Чув ще позавчора, що приїдуть учені племінники, взяв свого Матюшу, та й поїхав, щоб побачитись! А це ж певно Михайло?

Михайло. Я, дядюшка!

Терешко. Пан, справжній пан, страшно й підступати! Поділуємося, чи що?

Михайло. А як-же? Я для вас не пан. (*Цілюються*).

Терешко. І пахне паном. Єй-богу! Вуси пахнуть наче м'ятою, чи любистком.

Михайло. Ха, ха, ха!

Терешко. Гарний! А мундир — бач який!.. Ну, вже й я своїх меншеньких учу, може і мені бог пошле щастя діждатись такого пана! Матюша перейшов у перший клас! Бідовий! Там, брат, чита, заслухатись! Оце недавно читав у чайнім домі трезвости, та так йому плескали, що ой, ой! У нас село величезне, так трезвість театр поставила, і самі наші парубки й чоловіки, які помолодші, роблять представлення. Все йде за приводом нашого писаря: він перше служив у театрі, а тепер писарем, так зна це діло. Скоро все містечко буде представлять!.. І нічого, розважають; оце зимою підеш — ніч довга, а там і не оглянешся: трохи послухаєш, трохи поспиш, диви — і півні заспівали!

Михайло. Це добре, дуже добре, що в селі є театр; корисна розвага!

Терешко. Одне погано, що менше стали пряхти й ткати; як представлення, то вже і ткачі, і пряхи там!

Макар (сміється). Прядуть!.. Туди нашого Івана не достає...

Терешко. Вернувся? І що-ж, дослужився до якого чина?

Макар. Старший писар.

Терешко. Слава богу і за це! Все-ж не простий мужик. Писар, брат, тепер важна птиця. От забалакався, а коні стоять не розпряжені, і Матюша сидить на возі. Я зараз. (Іде).

Макар. Стривай, я звелю, щоб робітники розпрягли, а Матюша нехай іде в хату! (Виходить).

Тетяна. А я вам дам пообідать.

Терешко. Спасибі, сестро! Я такий, що й сам-би сказав, якби їсти хотів. Ми з Матюшею, у Балабанівці, у мого кума, добре пообідали. Коней попас і пообідав! (Виходить).

ЯВА ІV.

Тетяна й Михайло.

Тетяна. Що-ж-би я своїй невістці подарувала? Так все наскоро, що й не придумаєш; та я, сину, й не знаю, що можна подарувати знатній та ще багатій панночці?

Михайло. Краще, мамо, нічого. Бо подарунок треба зробити не менше, як в 100 карбованців, а де ви їх візьмете, коли от і мені треба дати, і тому, і другому... Нехай уже колись те зробите, як менше буде розходу.

Тетяна. Ні, сину, не можна так. Мені покійний батько Макарів, ваш дід, як я ішла під вінець, подарував самими червінцями сто карбованців. Так вони і лежать у мене; то я тобі, сину, віддам, а ти від мене подаруєш їх своїй... як її звуть?

Михайло. Наташа... Наталка!

Тетяна. Еге, еге, Наташі! Подаруєш їй, щоб вона знала, яка у тебе приєдна мати; хоч і проста, а обіход, мовляв, знає.

Михайло (цілує в обидві руки). Спасибі, мамочко! Це мені дуже приємно, і Наташа буде он як рада.

Ті-ж, Макар, Терешко й Матюша.

Терешко (*тягне за руку Матюшу*). Та не соромся! Іди, іди, Матюша! Що ж, що він губерський учитель? Нічого! А все таки двоюродний брат тобі. (*Вводить*). От глянь! Бач, який мундир? Такий і у тебе буде. Будеш учитись — будеш паном! Тільки не цурайся, сукин-син, батька. Ну, здоровкайся!

Матюша (*незграбно по-дитячі, спершу одводять, а потім приставляє праву ногу до лівої. Михайло цілується з ним*).

Терешко. Уштивий, поштивий — вже й воно на щось закандзюбилось: бач, як ногу приставив... Сказано — наука! Одно мені боязко: отак учиш, учиш, сучої пари, дітей з посліднього, а потім дивись, вийде такий супис, як Білоконенко! Ти знаєш, Макаре, Білоконя?

Макар. Сидора?

Терешко. Еге! Син його тепер, брат, у війську, ротмистер, шкадром командує! Не абищо, а все-ж таки син! Білоконь-же на нього скільки потратив! Одного коня купив за 300 рублів. І що-ж-би ти думав? Поїхав старий до нього аж у Варшаву, так що-ж? Він його, супостат, не прийняв! Були гості, охвигери, так аж поки не розійшлись гості, старий сидів на кухні з денщиками. А? Ну вже-б я не подивився, що він ротмистер!

Михайло. Скотина!

Терешко. Атож! Твар нечувствевна! Посоромився батька прийняти при всіх, а? Ти мені, вилупок, гляди! Я, брат, сердитий і палений! Я не Білоконь! Вернувся додому і давай хлипать, що син дуже запанів. Кислиця дурна! Я-б його при всіх охвигерах... Нехай-би тільки одважився зневажити мене! Хто тебе родив? Я! Хто тебе вивчив? Я! Хто тебе ротмистером зробив? Я! Та за чуба, та в морду! От так їх треба учить, щоб проти роду носа не драли! Чуєш?

Михайло. Хто соромиться простоти свого батька, чи матері, простоти свого роду, — такого не варто й чоловіком назвати!..

Терешко. Чуєш? Бач, он мундир який, губерський учитель, — це тобі не яка-небудь свиня, а поштивий до батька, до нецьки! Гляди мені!

Матюша. І я буду поштивий, от побачите!

Терешко (*ніжно*). Ах ти, каналія! Та я знаю, що ти гарний хлопчина; це так говориться, що, бач, які є виродки!.. А як він читає? Чудово! Ану, прочитай, Матюша, напам'ять гуси.

Матюша. Та я зіб'юся!

Терешко. Ну, ну, сміливо! (*Вбіває Василина*).

ЯВА VI.

Ті-ж і Василина, а потім Іван, Петро й Демид.

Василина (*до Михайла*). Можна?

Михайло. Ідіть, ідіть!

Терешко. Перебили.

Василина. От якби ти, Михайло, почув, як наш Іван співає. (*Побачила Терешка*). Здається, дядько Терешко?

Терешко. Уже й здається! Та він-же, він, не який лисий чорт! Бач, як виросла за рік! Дівка, хоч сьогодні заміж. (*Цілується*). Діждала, сестро?..

Тетяна. Слава богу! (*Утирає сльози*).

Терешко. Чого-ж плакати? Танцюй, радій! Ех, ти! А це мій Матюшка, Васирино. (*Матюша так само ногу приставляє й цілується з Василиною*). Це твоя сестра, двоюродна сестра. Бач, яка панянка вийшла, а все через те, що вчилась. Ну, читай-же гуси. (*Входить Іван, Демид і Петро*). Помішали знову!

ЯВА VII.

Ті-ж, Іван, Петро й Демид.

Всі. А! дядько Терешко! (*Цілюються*).

Терешко. (*Показує на Деміда*). А це-ж чий? Може... (*Підморгує до Василина*). Га? Ха, ха, ха!

Демид. Та ви мене знаєте; учитель Демид.

Терешко. Паньків?

Демид. Еге!

Терешко. Знаю, знаю. Здоров будь! (*Цілюються*). Ай бравий козарлюга! Може неправда, Васирино? (*Василина соромиться й ховається за спину матери*). Отак! То й учені соромливі; а я думав, що тільки наші дівки раків печуть. Ну, ну — не буду. Що-ж, Іване, добра московська каша?

Іван. Добра, дядьку, тільки дома краща.

Терешко. А звісно! (Цілується з Петром). Прокурор, чи хто ти будеш?

Петро. Ще не знаю, ще тільки поїду на службу.

Макар. Кандидат прав.

Терешко. Еге, еге, розумію... Я й сам, брат, кандидат на старшину, а то, виходить, кандидат на прокурора!

Макар. Всі права має!

Михайло. Ну, заспівайте що-небудь! Я так люблю українські пісні!.. І я підтягну.

Терешко. І я люблю! У нас у трезвості чудово співають по-ночному! Писар наш ловко ноту знає, ну й муштрує.

Петро. Іване, заспівай! — Чудово співає!..

Василина. Співай, Іване!

Іван. Підтягуйте, то й я буду.

Василина. Сам, сам!

Іван. Гуртом краще.

Терешко. Гуртом.

(Всі співають, Іван виділяється, або заспіває, або співає соло, як що актор має голос:

Ой що ж бо то та за ворон,
що по морю крикає і т. д.).

Михайло (стоїть проти Івана. По скінченні пісні Михайло починає аплодувати. Терешко те-ж, Матюша за ним).

Терешко. Так і у нас у трезвості ляпають; і Матюші теж ляпали. Матюша! Катай гуси!

Михайло. Ну, брат Іван, ти талант. Колись ти дражнив соловейка, а тепер сам, як соловейко співаєш. І скажи на милість, де в тебе голос взявся?

Іван. Який там голос?

Михайло. Талант, талант!

Іван. То так здається: хата мала — і голос великий! Талант — це видумка. Нема кращих, ти будеш гарний. Я в салдатеькому театрі грав, так все офіцерство в один голос кричало: талант, талант! Само собою, що я краще грав від наших москаликів — ну і талант. І так все на світі.

Михайло. Ні, знаєш, як там не говори, а талант зразу видно. Серед усіх чуєш... Тепло́та голо́са... Якась... така... якби сказати?... іскра! Щиро раю тобі на сцену.

Іван. Боюся.

Макар. Здавна комедіанщик і боїшся?

Тетяна. Вже коли Михайло каже, то він знає.

Терешко. А знає, от він послухає мого Матюшу...

Петро. І чого-б я боявся?

Іван. Нема певности! А що як сяду не в свої сани? А театр засмоктує чоловіка і що саме гірше, що в дім ділі пишно буває самопевність, нахабність і чоловік теряє самокритику! Кому завгодно можна доказати, що він помиляється і погано робить свою роботу, акторові-ж і письменникові ніколи не докажеш, що вони не мають талану, а через те так багато паганеньких акторів і письменників.

Терешко. Іменно! Свята правда: нікому нічого не докажеш! От у нас там, у трезвості, читав мій Матюша гуси, а Крутьків Оксент, читав, дай бог пам'ять... Матюша, що Оксент читав?

Матюша. Сиву кобилу.

Терешко. Еге, еге! сиву кобилу. Так одні кажуть, що Матюша краще, а другі, що Оксент. Я вже мало не бився з старим Крутьком! Виходить: що хоч говори, — не докажеш! От ви самі почувте, як Матюша читає. Матюша!..

Іван. Отак і наші салдатики: ходити не вміють по сцені, а тільки через те смішно грають, що дуже погано; тим часом після двох—трьох разів і вони лічать себе артистами і маріють поступити в актори... Це великий самообман, і кожний чоловік легко йому піддається!

Михайло. Я ніяк не ждав почути від тебе такі мислі. Хвала, хвала! Видко, що ти не мало працював над собою, над самоосвітою. Після цього я з глибокою певністю скажу, що ти Іване — талант! Самий страх твій перед ділом, до якого ти, можна сказати, родився, — свідчить про твій талант. Іди на сцену! Благословляю! Повір мені, що ти талант...

Макар. Не дарма-ж з театру виводили і вигнали за театр з гімназії.

Терешко *(хутко виводить Матюшу на середину, хапаючись, щоб хто не став на перешкоді)*. Ну, Матюша, каттай гуси, покажи себе! Слухайте!

Матюша *(кланяється як і перші рази)*. Гуси.

Михайло *(поправляє по-великоруські)*. Гусі.

Матюша. Гуси! Предлинной хворостоиной мужик гусей гнав в город продавать.

Михайло *(поправляє по-великоруські)*.

Терешко. Не перебивай бо, слухай, він-же так точнісінько каже, як і ти. Катай далі!

Матюша. Збився!

Терешко. От бач! Починай зразу. Не перебивай!

Матюша *(читає «Гуси» до половини і вимовляє великоруські слова по-українськи без фарса, не підкреслюючи, а як можна натурально... На половині стає)*. Забув!

Терешко. Збили! Нічого, і так гарно. *(Цілує Матюшу в голову)*. Талант! Хіба я це бачу? А кругом задрять і кажуть: Оксент краще! Ну, як тобі здається?

Михайло. Добре, тільки акцент...

Терешко. Оксент, Оксент! І ти Оксент! Хто тобі казав? Та нехай Оксент тричі уміється, а проти Матюші не вийде!

Михайло. Я не чув Оксента...

Терешко. Так коли не чув, то й не говори, а то і ти Оксента приплів!! *(Іван, Петро, Демид тихо сміються)*.

Михайло *(сміється)*. Та воно так... Крім того, дядьку, я вам ще скажу, що Матюшу рано пускати на сцену: це псує дітей.

Терешко. Отакої! Всі будуть славити своїх дітей, всі будуть у трезвості представлять, а мій Матюша повинен задніх пасти? Ні, брат, ми штурмом візьмемо! Всі представляють — і Матюша буде представлять! Він талант — сам писар казав! *(Входить Карпо)*.

ЯВА VIII.

Ті-ж і Карпо.

Михайло. Ну, що?

Карпо. Достав.

Михайло *(цілує його міцно)*. Спасибі! А коли поїзд одходить на Одесу?

Терешко. Здоров, Карпе!

Карпо. Доброго здоров'я, дядюшка! (Поцілувавсь). Ти питаєш поїзд? Стривай! (Приладує).

Терешко. Жаль, що ти опізнився, — не чув, як Матюша читав гуси.

Карпо. То він мені потім прочитає... Поїзд одходить увечері, о 8-ій годині, а вдень — о першій.

Михайло (дивиться на часи). Ще рано, я можу поспіти на вечірній поїзд, тут недалеко.

Тетяна. Ой, не пустю сьогодні, нізащо в світі! Бійся бога! Я не успіла надивитись на тебе, наслухатись твого голосу, а ти зараз од'їздити. Може і ти, Петя, сьогодні поїдеш? І ти, Іване? Може і Карпо нас покине на старість літ!..

Михайло. Ну, заспокойтесь, мамо, я вже зостанусь до завтраго.

Тетяна. І завтра не пустю!

Терешко. Годі тобі, сестро! Хіба не знаєш: квочка потрібна курчатам, поки малі, а побільшають, то, як вона не квочче, курчата біжать вже не до неї, а туди, де їм більше подобається!

Макар. Заспокойся, стара! Буде з нас Карпа; слава богу, що хоч він біля нас! Помремо, то буде кому очі закрити, а цих всіх — не сила удержати при собі! Не на те ми їх учили!

Терешко. Чудш, вилупок, як мати й ба батько побиваються за дітьми? Слухай-же і на вуса мотай!

Матюша. У мене нема ще вусів.

Терешко. Ах ти, каналія! (Цілує в юлову). Талан! Ще виростуть і вуса.

Тетяна (схлившись до Михайла). Росли ви, то ми вас не бачили, і вирости, знатними людьми поробилися — та й кидаєте нас самих старих, немічних! Як у цій пісні співається: «Ми повиростаємо, та й розійдемося...». (Плаче. Михайло біля неї, її утішає. Демид, Іван, Петро й Василина співають:

Ой не журись, нене, не журися нами!

Як повиростаєм, розійдемося сами.

В цій місці Терешко бере Карпа і Матюшу за руку і веде на перед кону. Коли пісня йде далі: «Буде нас мати по

іорах по долинах, ой буде нас, нене...» — в цей мент мати плаче дужче, пісня лунає далі, а Матюша читає «Гуси» «Продлинною хворостиною...» поки не опуститься завіса).

Терешко (цілує Матюшу в голову). Талан!

ЗАВІСА.

ДІЯ ТРЕТЯ.

У батьків у хаті.

ЯВА I.

Тетяна, Василина та Явдоха.

Тетяна *(плаче)*.

Василина *(біля неї, по павзі)*. Не плачте, мамочко, не плачте, рідна! Я вже вас не покину, я не поїду більше вчитись, я буду з вами жити, вам помагати, я за цей час уже привчилась до хазяйства і воно мене не так лякає, як перше.

Явдоха. От і гаразд, от і розумно, а то одно товчеш: поїду та й поїду на якісь там курси...

Василина. Мамо, не плачте-ж! Сказала, що застаюсь при вас, то вже застаюсь.

Тетяна *(випирає очі)*. Дорога моя! Ти-ж у мене одна; ми достатки маємо, чого ж тобі тинятись, кидати нас старих? А бог пошле пару, збудуємо тобі хорошу хату; не схочеш з Карпом укупі вести хазяйство, ми справимо вам власне, дамо землі; ти принаймні старість нашу доглянеш, очі нам закриєш, а то сини, бач, розвіялись скрізь та й забули за нас; один Карпо сидить на ґрунті, та й того рідко бачу, бо його діло не хатнє.

Явдоха. Ми вже вас не покинемо, доглянемо і вас, мамо, і тата.

Тетяна *(цілує Явдоху)*. Невісточко моя золота, розумного батька дитина; я тебе шаную он як! Я з тобою, як з рідною дочкою, увесь час живу... а сини віддурались: Михайло оженився, Петро оженився— та й на весіллі не була і невісток не бачила, байдуже їм, що мати тут вби-

вається, як чайка при дорозі впадає за дітками, що розлізлись по степу широкім, та ногами темними квилить, та постіль дрібними умиває. Їм там скрізь весело, вони молоді, звили свої гнізда, вони в чинах, в почоті, а що-ж нам зосталось на старість літ? Тільки й радощів, що тішити око, дивлячись на щастя дітей, а дітей нема, — діти розбіглися, забули!..

Явдоха. Та не вбивайтеся, мамо! Ще й Михайло, і Петро прийдуть, ще побачите і невісток своїх, пань знатних.

Тетяна. Ох, дочко, чує моє серце, що вони чужі нам будуть: ми прості, а вони панії. Коли-б хоч зятя доброго господь послав! Який-би він не був, хоч-би вчений — перучений, та він буде добріший до тещі, що вигодувала йому жінку гарну, та й дочка більш має впливу на зятя, авіж син на невістку! Зяті давно-б вже послушали своїх жінок і приїхали-б провідати жінчиних отця, неньку-стареньку; а невістки свекрух не люблять і, певно, не хотять їхати до нас, та й синів не пускають. Петро тут недалеко оженився, у Полтаві, а й чутки нема!

Василина. Ну, я Петрові не дивуюсь: одно — недавно оженився, а друге — він смирний, як овечка!

Явдоха. Як баранчик, скажи!

Тетяна. Не шпеть його, моя дитино, — мені жаль Петра, він і справді смирний, а вона, може, не пускає...

Василина. А Михайло?..

Тетяна. На кого — на кого, а що на Михайла, то не надіялась ніколи, щоб його так посіла жінка, що й з дому не пускає, з родом-родиною побачитись...

Явдоха. Учені, а серця не мають!..

Тетяна. Ні, ні!.. Не кажи так! Вони-б он як, та жінки!.. (*Чути голос Карпа: «Демиде, ходім у хату!»*). Сюди йде Карпо й Демид. Карпо не любить, що я так вбиваюсь за Михайлом і Петром. Ходімо до тебе, Явдохо, там ще побалакаєм, не будем їм тут заваджати. Ох, цей Демид був-би мені любим зятем: і почтивий, і хазяїновитий.

Явдоха. Розумний, учений і сильно працьовитий.

Василина. Та цитьте, ось вони вже в сінях.

Явдоха. А ти-б, Василю, пішла за Демида?

Василина. От, ей-богу... ще почують.

Явдоха. Де там почують! Вони на подвір'ї... Слухай, не крути бо хвостиком як лисичка. Бач, мати-б хотіла такого зятя, як Демид... Невже між вами не було ніякої розмови.

Василина. Авжеж що не було.

Явдоха. Не повірю. Він очей з тебе не зводить. (Входить Демид і Карпо).

ЯВА II.

Ті-ж, Демид і Карпо.

Демид. Добридень, мамо! З Покровою будьте здорові! (Цілує її в руку). Ви не дивуйтеся, що я вас кличу мамою, бо инакше не приходиться сказати! Я тут прожив чотири місяці, як у рідних.

Тетяна. І я тебе люблю, Демиде; ти гарний і добрий парубок! Ходімо, діти!

Карпо. А з нами чом не хочете посидіти?

Явдоха. Та у нас діло бабське, а у вас мужчинське!

Карпо. Хіба. (Вийшли).

Демид. Ну от, сьогодні і строк мій закінчився!

Карпо. Ще вчора.

Демид. Скажіть мені, Карпо Макарович, як вам за увесь час мого тут перебування подобалася моя праця?

Карпо. Не тільки мені, але й батькові й матері і ви, й Іван здавалися дивовижними робітниками! Вірити не хотілось, що це працюють непривичні люди! Тепер ви сміливо можете вести самі мале своє хазяйство і знанням і працею служити зразком не тільки школярам, але й їх батькам!

Демид. Ну, слава богу, коли так! Зараз буду писати проєкт свій у земство про зразкове хазяйство при школі, а тим часом почну заводитись..

Карпо. Тільки хазяйку треба добру.

Демид. Та я собі наглядів, тільки не знаю, чи піде.

Карпо. Ха, ха, ха! Не знаю, чи піде!.. От тобі й парубок!

Демид. Та парубок, здається, не з послідніх, але трапляється частенько, а може і найбільше: що нам подобається той, кому не до вподоби ми!

Карпо. Бува! І ще гірше бува: нам треба вола, а подобається кінь, і ми купуємо коня! Тоді один в ярмі опиниться, другий-же буде басувати на добрій паші... Так трапляється найбільш з панами... А як ти його спряжеш коня з волом? І біблія нам таку супрягу забороняє. (*Сміється*). Стережіться, щоб з вами так не трапилось.

Демид. А щоб сказали ви, якби я вас спитав: чи до пари мені буде ваша сестра, Василина?

Карпо. О... Це вам скоріше знати... А любить вона вас?

Демид. Не знаю, бо я ще не питав.

Карпо. От тобі й маєш! Так ви попереду спитайте!

Демид. А віддадуть!

Карпо. Ех, ви — лемішка, лемішка!

Демид. Я, знаєте, чоловік бідний...

Карпо. Та хороший, розумний!

Демид. Спасибі!

Карпо. Богові дякуйте за це! А на мою думку, коли дівчина кохає щиро, то буде все робити так, як хоче чоловік: у сім'ї-ж, аби згода — то вже й до пари!

Демид. Багато разів вже можна було признатися, побалакати, та я боявся... (*Входить Терешко, Сергій і Тарас*).

ЯВА ІІІ.

Ті-ж, Терешко, Сергій і Тарас Гупаленки.

Терешко. А що? Еге не ждав? Доброго здоров'я, з празником!

Сергій. З Покровою — само собою!

Карпо. Спасибі. Будьте і ви здорові з празником! Сідайте!

Терешко. А мати, батько, Василина, дома?

Карпо. Мати і Василина дома, а батько сьогодні раненько поїхав в город з Іваном.

Сергій. Так.

Терешко. А ти знаєш хто це?

Карпо. Ба не знаю.

Терешко. Сергія Гупаленка не знаєш?

Карпо. Не знакоми, а фамілія відома! Перші хазяїни на всю околицю, тисячу десятин посідають, якже не знать?

Терешко. А цей козарлюга — його небіж, Тарас Гупаленко!

Тарас (*весь час самопевний тон має*). Из Петербурху. Унтер-офіцер конно-гвардійського полка в запасі. (*Подає руку Карпові*).

Карпо. Вернулись на хазяйство?

Сергій. Само собою.

Тарас. Не хотів вертатися — мені і в Петербурзі було добре, та отець і мати просили.

Терешко. А чого ми приїхали, так я тобі зараз скажу; одея самий козарлюга (*показує на Тараса*) хоче сватати Василину.

Демид (*стоплюється шукає шапки*). Чи я в шапці сюди прийшов, чи без шапки?

Карпо (*усміхаючись*). Не примігив.

Демид. Мабуть у вас зосталась. (*Хутко вийшов*).

ЯВА IV.

Ті-ж без Деміда.

Терешко (*показує на шапку Демидову*). Оце-ж мабуть його шапка! Ха, ха, ха! Чого це він зашамотався так, неначе перелякався?

Карпо (*усміхаючись*). Не знаю!

Терешко. Щось він давно тут третється; чи не дума теж сватать Василину? Га?

Карпо. Може, то його діло!

Терешко. Чуєш, Тарасе! Не піддайся!

Тарас. А як пробувши п'ять літ у столиці Петербурзі, — ми соперників не боїмось і за себе встоїмо!

Сергій. Само собою.

Карпо. Давно вернулись додому?

Тарас. Мені здається більше года, а на провірку виходить — всього три неділі. Ха, ха, ха! Життя в столиці Петербурзі і прирівняти до вашого не можна!.. Там всі мають, знаєте, модність і формальність, а тут? (*Виймає й дивиться на золоті часи*). Одно слово — хахландія! Ні з ким кумпанію водити...

Сергій. Само собою.

Терешко. Ну, брат, не кажи! То ти ще не придивися! У нас, у Лубнях, теж учених багато: і прокурор, і справник, і директор гімназії й архітектор, і... багато людей достойних. Якої-ж тобі ще кумпанії?

Тарас. Лубні від нас далеко... Та й Лубні ваші — не столиця. Нема, як столиця — Петербурх: опера, цирк, своя братія живе в казармі, як у розкішному паладі!.. Весело! Не те, що у вас в хахландії! Ха, ха, ха!

Карпо. До Лубень справді далеко, а там біля вас близьенько земський начальник живе; він петербурзький.

Тарас. Ага! Та все не було случаю; а тепер прийдеться завести знаомство... Знаєте, дядюшка Сергій, Кулішові воли геть чисто пообтирали наші скирти сіна... Так треба до земського.

Сергій. Само собою.

Карпо. От і кумпанія.

Сергій. Само собою.

Тарас. Нема кращої кумпанії, як образована дама! А де її взяти! Кругом подивився — мужики, хахли — прямо смуток за серце взяв... А тут дядюшка Терешко на той смуток нагодився й каже: так і так, учена племінниця, вісім класів скінчила... Ну, я стрімглав сюди! Хочу себе показати й даму серця побачити! А як пробувши п'ять літ у столиці Петербурзі, не думаю, щоб гарбуза піднесли. Ха, ха, ха!

Терешко. Де-ж таки!

Сергій. Само собою.

Терешко. А ти, Карпе, як думаєш? Ти-ж тут усьому голова.

Карпо. Тут усьому голова — Василина.

Терешко. Та що там Василина! Глянь, який козарлюга!.. Усяка дівка тільки побаче — козою за ним покаче!

Сергій. Само собою.

Тарас. Ха, ха, ха! Хороша примовка: «Побаче — козою покаче!» А що ви думаєте? Бувало, усього бувало... І скакали! Єй-ей, скакали!.. Я не хвастаю, — катався, як сир у маслі. — В Петербурзі образовані дами кругом.

Сергій. Столиця — само собою!

Терешко. Тільки одно, що Василина тебе наукою переважить.

Тарас. Не думаю. Я й сам, дядюшка Терентій, не без науки; формальність розумію і з ученими дамами знакомство мав не раз: в каретах навіть їздив, ей-ей! Бував і в опері, і в цирку... Світ бачив і хоч кому не дам у кашу наплювати, і через те хочу сватати вчену; проста дівчина мені не під стать: ніякої формальності нема: куди з нею підеш? В опері засне, в цирку перелякається. Ха, ха, ха! І кліпай очима перед людьми. *(Виймає знову часи й кріпко закриває)*.

Сергій. Само собою — кліпай!

Терешко. Так виходить, і тебе вчено? Он як! У нас є унтер-офіцер Крайка — так зовсім простий; а ти, бачу, вчений!

Тарас. З Петербурху й учебну команду пройшов! Без науки в унтер-офіцери конно-гвардійського полка не вискочиш...

Терешко. Невже, слухай, ти знаєш: ла-мер, ла-пер?

Тарас. Як?

Терешко. Ла-мер, ла-пер!

Тарас. Щось не пригадую... *(Протягом)*. Ла-пер! Ага! Як-же, як-же, знаю: це ресторація така! бував, бував!

Терешко. Ні, брат, не туди попав! Це наука!

Тарас. Виходить, в учебній команді її не проходять.

Терешко. То-то, що не проходять, а от мій Матюша проходить. *(До Карпа)*. Біда з тією наукою. Оце недавно був у городі, провідував Матюшу, французьке, брат, учити почав...

Тарас. Французьке? *(Дивиться на часи)*. Знаю. Мерсі?

Терешко. Та ні, яке там мерси! «Ла-мер», «ла-пер»... одно слово — наука! І ніяк не потрапиш сказати: неначе так, та не так!.. Я вже найняв Матюші навчителя і сам довго сидів біля них. Слухав, слухав, нічого не второпав. Матюша каже: «ла-мер», «ла-пер», «ла-сер»! Усі сміються. Учитель поправляє, й поправляє, — я ж чую, — так само: «ла-пер», «ла-мер», «ла-сер». Тю, бий вас сила божа! Та й Матюша так само говорить: «пер, мер»! Ні, кажуть, не так! Матюша аж плакав... Біда!

Карпо. Нічого, згодом налама язика.

Тарас. Налама, налама — це правда! В учебній команді зразу теж сильно важко і незрозуміло, а як язик наламаєш — пішов!

Сергій. Само собою пішов.

Тарас. А як будши в столиці Петербурзі... (Вбіає Василина, за нею Демид).

ЯВА V.

Ті-ж, Демид і Василина.

Василина. Доброго здоров'я дялюшка! (Цілується з Терешком.).

Тарас (до Серія). Настояща — дама серця... підходяща!

Сергій. Само собою.

Василина (до всіх). З празником! (В цей мент Демид говорить тихо до Карпа.)

Тарас. Унтер-офіцер конно-гвардійського полка, Тарас Гупаленко, з Петербурха!

Василина (робить кніксен і відходить до Карпа. Тиха розмова. Карпо її цілує, а потім Деміда. Тим часом).

Тарас (до Серія). Ловка і всі формальності зна!

Сергій. Само собою — зна!

Терешко. А що, хіба не краля?

Тарас. Не ждав таку в хахландії найти... Думав шукати в Петербурзі... Дама настояща, і формальності... і все... неначе в Петербурх попав, прямо на Невський.

Терешко. Я-ж казав.

Тарас. Дялюшка Терентій, ідіть зразу в атаку, на приступ! (До Серія). Настояща дама серця!

Сергій. Само собою — з серцем.

Карпо (до Василині й до Деміда). Ну, слава богу, що так сталось! Дуже, дуже рад!

Терешко. А що, Васирино, скоро нас покличеш на весілля?

Тарас (до Серія). Ловко атакує.

Василина. Ще не знаю.

Терешко. Мабуть без дялька не обійдеться... Треба буде поклопотати... а?

Василина. А не обійдеться!

Тарас (*крутить вус і дивиться на часи*). А коли що, то й ми поможемо...

Василина. Спасибі!

Тарас (*до Серія*). Чуєте? Які формальності!

Василина. Коли ласка, то за боярина прошу.

Тарас. Не в согласії! Бажаю стати впершу шеренгу!

Карпо. Опізнились! Василина йде заміж за Демида Семеновича!

Терешко. Оце так!

Тарас (*відходить, до Серія*). Промах!

Терешко. А чом-же ти відразу не сказав?

Карпо. Бо й я не знав. А поки ми тут говорили, їх там, у мене, благословила мати.

Тарас. Неприятний промах! (*До Серія*). Так нам тут нічого робити.

Сергій. Само собою.

Карпо. Просимо з нами пообідати, зап'ємо заручини! (*балакають тихо з Василюю й Демидом, Василина весело сміється*).

Терешко. Пообідаємо справді!

Сергій. Само собою!

Тарас. Та вам нічого, а я осоромився. Тепер — ні в сях, ні в тих; не той узав приціл і не попав у мішень. Шпак сміяться буде в очі, ні, краще ретируюсь! Прощайте! (*Прощаються*).

Карпо. Ви-ж нашої хати не минайте!

Сергій. Само собою! (*Виходить*).

Тарас. Не надіявся. Тепер хоч не показуйся в Петербурх столицю. Попорчена мендаль! (*Вийшов*).

Терешко (*чухає юлову, про себе*). Пропала поросна свиня!

Карпо. А ви, дядьку, зостанетесь!

Терешко. На чийм возі їдеш, того й пісню співай! Прощайте! А на весіллі погуляєм. Пошли вам, боже, щастя. Ха, ха, ха! Пропала вся пиха столична у Тараса. (*До Карпа*). Ти думаєш, що я не розумію, що він, а що Демида? Розумію! Маладець учитель! Хвалю! І Василю хвалю: до пари вибрала дружину! (*Виходить, Карпо за ним*). Бач, столична птиця кирпу гне, а ла-мер, ла-пер і не нюхав... (*Вийшли*).

ЯВА VI.

Василина і Демид, потім Карпо.

Демид. Ще кілька хвилин, і я-б zostавсь у дурнях!

Василина. Чого так?

Демид. Якби я перший не посватав, то Гупаленко-б вас узав.

Василина. А хто його зна. (*Входить Карпо*). Він гарний!

Демид. Ог бачите! І гарний, і багатий!

Карпо. І дурний, і нахаба, і самопевний! Звичайний старший городовий з Лубень, а послухали-б, що він тут говорив: «кругом хахландія, мужики... і нема йому кумпанії!» А? Самий противний покруч посліднього сорту і той глузує над хахлом! І таких не мало і між освіченими, і неосвіченими бездарами! Їх обійшла природа своїми дарами: твори́ла, бачите, дуже хапко, наскоро, і забула покласи їм у голову хоч грудочку доброго, простого мужицького мозку, а через те вони й крутяться все життя, мов у ополонці, не пристаючи ні до якого берега... Я рад, що на обід він не zostався. Немає гірше, як чоловік, зіпсований життям і оточенням, потеряє натуральний розум: в голові макітриться, все ходить вверх ногами і він сам ходить у тьмі та стукається лобом то об той, то об другий чужий одвірок, і до смерти вже не вийде на шлях простої, звичайної людини!

Демид. Браво, браво! Чудовий малюнок!

Василина. А цей малюнок, знаєш, зачіпає трохи й мене...

Карпо. Ха, ха, ха!

Демид. Може колишню, давню?

Карпо. Був той гріх! Ну, а тепер ти вийшла вже на шлях простої, натуральної людини. (*Цілує її*). І через те модність і формальність, як каже Гупаленко, тобі будуть противні. (*Входить Іван, одягнений в нову пару*).

ЯВА VII.

Ті-ж і Іван.

Василина. Гляньте, як Іван нарядився!

Іван. «Хоч горя набрався, зате-ж у робу вбрався»,— як кажуть херсонські каботажні матроси! (*Карпо, Демид і*

Василина обступують Івана і ніби пробуючи матерію, поцінують його).

Карпо. Нічого.

Іван. Ай!

Демид. Добре сукно.

Іван. Та ну тебе!

Василина (хоче піймати за рукав, Іван ухиляється. Василина падає на Деміда. Демид обіймає її).

Карпо. Ага, піймалась! Ну, користуйся-ж случаем — цілуй! *(Демид хоче поцілувати Василину, вона ухиляється і дає йому тумака в спину).*

Демид. Ого!

Карпо. Це перша проба. *(Сміється).*

Іван *(сміється)*. Чудовий настрої! Певно щось тут без мене сталося доброго? Ну, признавайся, Демиде!

Карпо. Е, брат, що тут сталося, — довго розказувати! А коротенько: Василина йде заміж за Деміда!

Василина *(тікає в двері, Іван її придержує)*.

Іван. Стривай, ласочко!.. *(Василина ховає лице на груди Івана. Він її обнімає і цілує)*. Поздравляю з закінченням лікарських курсів. *(Сміх. Входить Макар. Василина, сміючись, виривається від Івана, біжить до Карпа і шумиться до нього; всі сміються)*.

ЯВА VIII.

Ті-ж і Макар.

Макар. От як у вас весело! Певно Іван смішить? Гляньте, яка тютя! Прямо таки председатель земської управи! *(Сміється)*.

Карпо. Тут, тату, загальна радість: Василину посватав Демид, і мама вже дала своє благословення. Тепер ще ждали вас, щоб і ви поблагословили!

Демид *(бере Василину за руку і підходить до Макара в парі, стають навколішки)*. Благословіть тату!

Макар *(по павзі)*. Благословляю і благаю господа милосердного... *(Підводить її і цілує; Входить Тетяна й Явдоха)* щоб він послав вам любови і згоди в сім'ї на многі літа!

Тетяна. Та тільки знайте, що я не відпущу Василину з свого дому: живіть при нас! Це моя найперша умова! Буде вже з мене, наплакалася й настраждалася!

(Здержуючи сльози). Повилітали птахи з гнізда і покидали нас старих: ані Михайло, ані Петро й носа сюди не покажуть!.. Поженилися на панночках і забули батька, матір. А Василю не пустю від себе! одна, та й ту не буду бачити?

Макар (випирає сльози). Та не плач! от іще! Всі раді, а вона плаче! Чого їм від нас відходити? Демид любить хліборобство, — бачила, як працював чотири місяці, — збудуємо їм гарну хату, поруч з Карповою, та й нехай хазяїнують: хоч укупі з Карпом, хоч нарізно; а тут-же й школа є, можна з нашим учителем помінятися..

Демид. Не журіться, мамо, ми вас не покинемо.

Карпо. А з учительством діло уладнаємо. Ну, давайте-ж обідати та зап'ємо заручини. Явдох! Внеси, голубко, слив'янки. (Явдоха йде. Мати, Василина, Демид окремою групою балакають тихо. Мати гладить Василину по голові; та цілує їй руки). А слив'янка, певно, добра, бо п'ять літ ждала цього случаю.

Макар. А ти, сину?

Іван. І я вип'ю слив'янки.

Макар. Слив'янка слив'янкою, а ти-б женився.

Карпо. Поїдем до Кравченка! Там, брат, дівчина Тетяна, як маків цвіт!

Макар. Еге, еге! Кравченки хазяїни, сину, давні, рід хороший, чесний, багатий, а до того й сусіди. Катай!

Іван (жартувливо). В Китай!

Макар. Та ну-бо, не вигадуй! Ти-ж показав себе он яким робітником, тепер пора звити гніздо; женися!

Тетяна. Женися, сину! Я Тетяну Кравченкову бачила й знаю. Хороша-прехороша.

Іван. А ви думаєте, я не бачив? Бачив у церкві і балакав на паперті з нею.

Тетяна. Бачив? Балакав? От і гаразд! А правда-ж гарна?

Іван. Кращої й не треба.

Карпо. Так їдемо сьогодні надвечір; чого зволікатись?

Іван. І справді нічого зволікатись! Приборканий я був і тільки мріями літав туди, де серцем жив давно! І от тепер я спробував себе на тяжкій праці строкового, здобув робочу дисципліну, набрався певности в своїх силах — і

воскрес: у мене крила відросли, я почуваю сміливість у душі і йду на сцену!

Карпо. В театр?

Макар. От тобі й маєш!

Тетяна (*схоплюється*). Куди йдеш?

Іван. Служити в театрі, мамо, хочу.

Макар. Тільки що успів зробитись добрим робітником, справжнім чоловіком і на тобі: знову химера! Залиши, сину, цю химеру! Осядься на землі—святе діло!

Тетяна (*утира сльози*). І цей кидає!

Іван (*цілує матір*). Я вас ніколи не покину, ніколи не забуду!

Карпо. Театр... Страшна, мій брате, річ! Ти сам раніш казав та й я знаю... краще вік жити строковим робітником, принаймні єсть харчі, ніж бездарою актором по-невірятись, старцювати!..

Іван. Ах, Карпо! Я так люблю театр, як божевільний свої фікси! Зрозумій, брате: всі лічать мене невдахою, і сам себе я мучив думкою, що уродивсь нікчемним! Дай-же мені спроможність поспробувати на сцені свої сили! А може-ж я талант?

Карпо. А пам'ятаєш, ми бачили в городі акторів, і, не дослухавши п'єси до кінця, ти втік з театра? Ха, ха, ха!

Іван. Хіба то п'єска, хіба то актори?..

Карпо. А може-ж і ти кращим не будеш? Скажу твоїми словами: мрії твої—суєта!

Іван. Демиде! Заступайся за мене! Карпо! Може я і справді чудодій, може мої мрії суєта! сцена-ж—мій кумир, театр—священий храм для мене! Тільки з театра, як з храму крамарів, треба гнати і фарс, і оперетку—вони—позор іскуства, бо смак псують і тільки тішаються пороком! Геть їх з театра! Мітлю слід їх замести. В театрі грать повинні тільки справжню літературну драму, де страждання душі людської тривожить кам'яні серця і, кору ледяну байдушности на них розбивши, проводить в душу слухача жадання правди, жадання загального добра, а пролитими над чужим горем сльозами убіляють його душу паче снігу! Комедію нам дайте, комедію, що бичує сатирою страшною всіх і сміхом через сльози сміється

над пороками і заставляє людей мимо їх волі соромитись своїх лихих учинків!.. Служити таким широким ідеалам любо! Тут можна іноді й поголодати, щоб тільки певність мати, що справді ти несеш не хибно цей стяг священний!

Демид (*міцно стискує руку Івана*). Я поділяю твої думки, я чую серцем, що ти артист і справді! Карпо! Не ламайте чужої волі, я певен, що Івана сцена жде давно, — відамо його сцені!

Василина. Таточку, мамо, Карпо! Не силуйте Івана жити в селі! Нехай він робить те, що любить!

Карпо. Та боже поможи йому, і я рад допомогти.

Тетяна. Може і справді там його щастя?

Макар. Ну, що ж нехай іде... І Михайло щось про це казав і раєв.

Іван (*цілує батька, матір, Карпа*). Спасибі, спасибі за поміч! Тепер життя мене до себе манить і усміхається так мило, як Василина усміхнулась зараз Демидові! Ви щасливі — і я щасливий у цей час! Ура!.. (*Цілує Василину і Деміда*).

Макар. Стривайте! Здається, хтось під'їхав.

Карпо (*загляда у вікно*). Коляска графа Тюті!.. Що це, чого це?..

Іван (*загляда ззаду*). А в колясці наш Петро.

Тетяна. Петро! (*Біжить з хати*).

Макар (*іде за нею*). Та не біжи бо так стара, а то ще упадеш. (*Вийшов*).

Василина. Петя, Петя! Слава богу, хоч мама заспокоїться! (*Вийшла*).

Іван. А з ним поруч якась пишна краля — певно жінка! Хто-ж то ще верхи?

Карпо. Старший син графа Тюті.

Іван. Угу! З кавалером замість приданого...

Карпо. Якесь паскудство! А бідна мама, дивись, дивись: мало не звалила Петра!..

Іван (*відійшов од вікна*). О, матері. Якби вас діти любили, як ви дітей, тоді-б не жаль було так упадати біля них!

Карпо. Ведуть під руки краляю.

Іван. І знову суета! А, подла суета! Ну, ну, побачимо, що за птиця Петрова молодиця!

Карпо. Граф коня пришпорив і подався з двору.

Іван. Не удостоїв.

Карпо. Ану його! Скатертю дорога. *(Входить Аделаїда, одягнена гарно, модно, ефектно. Мати легенько їй держиться за рукав, заглядаючи в очі. Слідом Петро, одягнений в судейську одягу, зверху шинеля на-опашки. Василина й батько).*

ЯВА ІХ.

Ті-ж, Аделаїда, Петро, Тетяна, Василина й Макар.

Тетяна *(упадаючи біля Аделаїди).* Невісточко моя, паняночко!.. Як намальована — гарнісінька! Роздягайся! Роздягайся! *(Тим часом Петро цілується з братами й Демидом. Тетяна повернулася до Петра, біля Аделаїди стає Василина, хоче їй допомогти скинути шляпу, та відводить її руку).* Петя! Як-же ти перемінився!

Петро. Одяга друга, мамо! *(До Аделаїди).* Адя, це брати мої: Карпо й Іван. А це — Короленко.

Аделаїда *(стрепенувшись, радісно й цікаво).* Писатель?

Петро. Сільський учитель.

Аделаїда *(нехтуючи).* Учитель... *(Робить загальний уклін і сідає).*

Іван *(до Карпа).* Привітлива!

Карпо. Що то у неї в тій торбці ворухиться?

Тетяна. А я тут ждала тебе з жінкою, ждала, умлівала, мало не злягла з печали. *(Скида раптом шинелю й кладе на скриню).* О, і в тебе аполети, як у Михайла. *(Петро обертається до Івана й Карпа. Мати заглядає йому в очі і цілує).*

Аделаїда *(до Василини).* Ви вчилися у гімназії.

Василина. І скінчила.

Аделаїда. Бідна!

Василина. Чого?

Аделаїда. Скінчила гімназію й живе на селі, в простій мужицькій хаті.

Василина. Це прадідівська, у нас є гарний дім.

Аделаїда *(до мішечка).* Чого тобі Амішка? *(Розпускає торбочку. Відтіля показується голова білої манюньої собачки).* Бідненька, як носика зморщила! Повітря не гарне? Зараз поїдемо? *(Тумить собачку до лиця).* Мішка моя хороша. *(Цілує її).* Це граф привіз з Парижа й мені подарував. Пер!

Петро (так кинувся, що мало не звалив матір, і підбіг до Аделаїди).

Аделаїда. Я задихаюсь, таке важке повітря.

Василина. Це пахнуть так васильки.

Аделаїда. Фі!.. Мішка! Не кусай!... П'єр! Там нас ждуть!

Петро. Адечка мила, посидимо — ще-ж рано.

Аделаїда. Зуби, як голки!.. Як у вас багато рушників — ви, мабуть, всі тут умиваєтесь? (Петро підійшов до матери).

Василина. Це для краси.

Аделаїда (притулила собачку до щоки). Ха, ха, ха!
П'єр!

Петро (схоплюється й підбігає). Що, Адечка?

Аделаїда. Їдем. Ай!

Тетяна. Що там?

Аделаїда. Противна Амішка вкусила за вухо! (Запихає собачку в мішок). Сиди там, зла фурія!.. П'єр! Їдем!

Тетяна. Що це ти, невісточко моя золота? Плюнула через поріг та й з хати.

Петро. Мамочко, голубочко, вибачте, що я до вас на хвилиночку...

Тетяна. Як на хвилиночку? Що ти говориш, мій сину?

Петро. Бачите, Адя давно запрошена до графа. Вона училася разом з його дочкою, а та сьогодні ім'янинниця, так нас там ждуть обідати... Я, мамо, завтра заїду.

Аделаїда. П'єр!

Петро (біжить до неї). Та посоромся хоч рідні.

Тетяна. Петя! (Петро повертається до матери).

Аделаїда. П'єр! (Петро прибігає). Їдем, а ні то я сама поїду.

Тетяна. Боже мій, боже мій! (Хлипає).

Макар. Стара, годі! Коли запрошено до графа, то нехай їде! Може там кращий обід.

Петро (до батька). Не то, що... А запрошено... якось... знаєте... обідали. Коней вислали... син графа сам зустрічав...

Аделаїда (іде до дверей). П'єр!

Петро (хапає шинелю). Я зараз!

Аделаїда (робить загальний поклін). Прощайте! (Цілує Василю). Мені вас жаль.

Василина. А мені Петю жаль.

Аделаїда. П'єр! Уже нерано, там ждуть. (Вийшла. Петро наскоро цілує матір, батька, біжить до дверей, вертається, хоче попрощатися з Карпом. Чути: П'єр! Він кидається з хати примоворуючи: «Завтра заїду, завтра заїду, завтра»... «П'єр»!)

Карпо. Ехе-хе! Ускочив!

Тетяна. Сину мій, Петрусю! Дитино моя дорога, за-напастив ти свою голову! (Плачучи йде на двір).

Макар. Оце невісточка!

Іван. Чу-чу!! Свинота!

ЗАВІСА.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Кабінет.

ЯВА I.

Михайло (*читає газету*). От тобі і старший писар Іван Барильченко! Первокласний артист, всі газети в один голос славлять. І за такий короткий час — всього два роки! (*Входить Наташа*).

ЯВА II.

Михайло й Наташа.

Наташа. Я думала, що тут хто-небудь є, а це ти сам з собою говориш.

Михайло. Читав газети! І вичитав приємну новину. Я тобі, Наташа, не говорив ще: у мене є брат, так, знаєш, невдаха, недоучка, босяк по характеру... розумієш: босяк! І тепер раптом знаменитість! Первокласний артист за короткий час! Талант, і попав на свій шлях.

Наташа. Милій артист, босячок! Як-би я хотіла його бачити! Де-ж він?

Михайло. В Москві пожинає лаври! Щасливий: незалежність, лаври і гроші.

Наташа. Ох, як я люблю артистичне життя! Я перше хотіла бути артисткою, так татко...

Михайло. О, ти мала-б успіх — ручаюсь! Красива жінчина і без талану на сцені має більший успіх, ніж не-красива з таланом.

Наташа. Хіба я гарна?

Михайло. Ти сьогодні гарна, як майський ранок!

Наташа. Тільки сьогодні?

Михайло. Щодня, раз-у-раз ти гарна; а сьогодні

особливо! І як тобі личить ця нова причіска, і гепюри на рукавах, і...

Наташа. Ну... (Затуляє йому рот рукою).

Михайло (цілує руку). Так щоб така красавиця не мала на сцені успіху? Зарані-б поручився...

Наташа. То так тобі здається, бо ти сам у хорошому настрої: імениник, старший совітник і інспектор!

Михайло. Це ти, моя зірко, така щаслива, це через тебе посипалось стільки життєвих удач на мене.

Наташа. Чого-ж я? Особі твої заслуги, твоя докладна записка... Ну, дядя мій, директор, — все разом... Не в примір другим...

Михайло. А все-ж через тебе, мій ти талісман, моя ти маскота! (Цілує її). Знаєш, коли і надалі так буде мені всміхатись фортуна, то я скоро і в директори вискочу, а там і «дійствительний статський» не за горами! Само собою, що й статський так рано — принятно! тільки статських тепер розвелось занадто багато. Притому статський все таки не генерал, а дійствительний — ваше превосходительство!

Наташа. Як ваше превосходительство, так і старий!.. Не хочу! От татко тепер генерал — ваше превосходительство, і сліпий! Краще-б він зостався все життя полковником, тільки, щоб бачив...

Михайло. Нещастя!... А не осліп-би твій татко так неждано, він пішов-би далеко!..

Наташа. І ми-б поїхали на той рік на Рів'єру, а тепер не побачу я тебе, красо всього світу, ніколи!

Михайло. Чого?

Наташа. На наше жалування і на таткову пенсію далеко не поїдеш; хіба твоя родина допоможе...

Михайло. Бережливість допоможе нам зробити запаси, а на запаси можна поїхати і на Рів'єру.

Наташа. Бережливість! Ха, ха, ха! Ми з татком жили на всі, і тепер з тобою живемо на всі! От і на сьогоднішній вечір вже багато взяли в борг! А пенсія ще не прийшла, і тобі з дому не присилають... Миша, чи не посварився ти з своїми?..

Михайло. Борони, боже!

Наташа. А чого-ж ти два роки збираєшся поїхати

до батька і все зволікаєш? не розумію! Може вони сердяться, а через те й грошей тобі не присилають... Миша! Поїдемо, милий, до твоїх, повежи мене, познаком! Я певна, що зумію приворожити твоїх старих... Я буду грати, співати; у вас ж єсть піаніно?

Михайло. Поїдемо, поїдемо, весною поїдемо!

Наташа. Слово?

Михайло. Слово!

Наташа. Гляди-ж!.. Кажуть — у Полтавській губернії чудова природа; а батьки твої давні поміщики, то певно посідають старинне яке урочище: замок, парк!.. Ах, як я люблю старинні поміщичі усальби!

Михайло. О, там біля Лубень і в Лубнях — дуже гарно! Сула, гори, монастир, малоросійська Швейцарія.

Наташа. Ах, Швейцарія... Рів'єра! Коли я вас побачу?

Михайло. Побачиш, клянусь! Таткові вже вийшла пенсія й не мала... Куди він її діне, живучи при нас? Квартира казенна, моє жалування хороше, візьму ще побільше уроків, плюс бережливість, а там поїдемо в Полтавщину, візьмемо у батька добрий плюс, — і на Рів'єру!

Наташа. Боже!.. Невже? Миша милий, голубчик! (Цілує його). Невже ми поїдемо на Рів'єру? Ах, ах! О, незабутнє минуле! Ти знову воскресєш перед очима, ти знову наповниш душу тривогою широкого життя: виборне товариство, катання, гуляння, інтриги! Ах! Краса природи знову наляє в серце живучої й цілючої води і покличе до життя всі фібри молодого серця!.. Я наново рождаюсь від думки одної. Миша, хороший мій, як я тебе люблю! (Цілує його).

Михайло. О, моя мила! я все для тебе зроблю! (Входить Акила).

ЯВА III.

Ті-ж і Акила.

Михайло. А, Акила Акилович, як я рад, що ви прийшли! Поможете нам? Я чув від директора, Федора Івановича, що ви настоящий метр-до-тель!

Акила. Можу! Ха, ха, ха! На шот закусок можу! Порядок теж!.. чай... ерунда! Наталія Петровна не буде турбуватись.

Михайло. Спасибі вам, спасибі! Сідайте покищо, покурить: може газету почитаєте?

Акила. Не варт, єрунда! *(Входить Тарабанів, одягнений в поношений жакет, в калошах, — одна глибока, друга мілка, — і в білому ковпакові).*

ЯВА IV.

Ті-ж і Тарабанів.

Тарабанів. Здравія желаю, ваше превосходительство! Явивсь по вашому приказу.

Михайло. Це повар, Наташа.

Тарабанів. Служив у барона Корфа! Акила Акилович знає мене... рекомендуйте.

Акила. Тверезий — зверх-повар, п'яний — єрунда.

Тарабанів. Сьогодні чист, як хрусталь!

Михайло. Побачимо; у нас єсть і кухарка хороша. Так ти іди, брат, на кухню і роздивись на провизію.

Тарабанів. Я з кухні ретирувавсь, ваше превосходительство!

Михайло. Чого так?

Тарабанів. Кухарка войну об'явила: Паша бунт піднімає і, поставивши перед плитою неприступну барикаду — помийницю і величезний віхоть, стращає мене обливи помиями, коли осмілюся почати приступ до плити!

Михайло. Що вона з ума зійшла?

Тарабанів. Ревність, ваше превосходительство.

Михайло. Яка ревність?

Тарабанів. Ревнує мене до плити!

Акила. От єрунда!

Михайло. Акило Акилович! будь ласка, помирить їх там!..

Акила. Борис! А ти тверезий?

Тарабанів. Як рекрут на часах!

Акила. Єрунду мелеш! Ходім! *(Вийшов).*

Тарабанів. Главне діло Паша в воїнственном азарті, як воєвода Пальмерстон... *(Виходить).*

ЯВА V.

Наташа та Михайло, потім Ваня.

Наташа. А повар, знаєш, босячок; я люблю босячків, вони тепер у моді. Ну й злюка-ж Паша! Що їй мішає повар?

Михайло. Очевидно соревнованіє! Акила їх помирить.
(Входить Ваня). А що Ваня?

Ваня. Генерал питають, чи вже підшили червону підкладку під тужурку?

Наташа. Скажіть, скоро буде готова! Тільки Ваня, голубчик, підкладка буде не червона, а зелена. Татко сліпий, йому все одно, а ви не промовтесь!

Ваня. І мені все одно.

Наташа. Так ідіть і скажіть, що скоро буде готово; тільки не промовтесь.

Ваня. Будьте певні. (Вийшов).

Михайло. Що ти зробила, Наташа?

Наташа. А що!

Михайло. Ну, як же таки можна, взяла і підшила тужурку генерал-майора зеленою підкладкою! Червону треба.

Наташа. Я знаю, милий! тільки червону треба було купити, а у нас грошей нема: все з'їв сьогоднішній вечір; так я взяла свою зелену шерстяну юбку, попорола, і Дарина підшила зелену підкладку.

Михайло. Неприятно... і навіть жаль обманювати старого.

Наташа. Ну, от! Татко не бачить, ніхто йому не скаже, і він буде задоволений. А сказати татові, що у нас грошей нема — гірше і він не повірить, бо лічить тебе багатим. Ну, і неприятно, знаєш, признаться.

Михайло. Та воно так... Тільки... яось... А!.. Було-б хоч пораятись, може-б я взяв матеріял у Івана Дмитровича в борг... (Входить Даша і несе сіру тужурку з генеральськими погонами і зеленою підкладкою). Ну, хоч погони генеральські.

Наташа. Це татко сам купив раніш.

ЯВА VI.

Ті-ж і Дарина, потім генерал.

Наташа. Глядіть-же, Дарино, не промовтесь, що підкладка зелена, а не червона.

Дарина. Та їм, дорога моя пані, все одно: чи червоне, чи зелене! сказано — чоловік темний. (Входить генерал. Ваня його веде).

Генерал. Ну, готово?

Дарина. Готово, ваше превосходительство. *(Наташа цілує його в щоку, генерал гладить її по голові).*

Генерал. Наташенька! *(Михайло цілує його в щоку, генерал гладить його по голові).* Миша! Здоров, брат! Здоров, — підгенерал! Ха-ха-ха! Ну, Дарина, давай надінем генеральську тужурку. *(Скидає халат).* І халат підіб'єм генеральською підкладкою. *(Подають тужурку і помагають надіти. Надівши тужурку, одвернув полу, погладив рукою, потім погладив лацкана і, взявши рукою погони).* Чую під рукою, що погони генеральські, а от підкладку... *(Знову одвертає полу і гладить).* Не розберу!.. Червона?

Наташа. Червона, татку!

Генерал. Сліпий! Не бачу! Ох, яка тяжка потеря!.. От сьогодні будуть гості винтити, а я не можу! Умираю, брат, за картами!.. Ну що ж, прийду, хоч посидю, послухаю, як другі: *(передражнює)* дві піки... три піки... три черви... малий шлем в бубнах... Ха-ха-ха! Люблю, коли гра туго намотується на нервовий вал... температура піднімається, нерви настроєні по високому камертону... Ху! Жарко! Брат, Федір Іванович, бере прикупку... Заліз — прикупка ні к чорту!.. Судорога пройшла по виду... Переводить дух, отдувається, витирає лисину і починається турнір! Ха-ха-ха! Тепер не дай бог бути партнером Федора: всі помилки — на нього! Грім і блискавка!

Наташа. Я навіть боюсь за дядю Федора: гарячиться, кричить, кашляє, аж синіє і знову кричить! Здається, от-от буде параліч!

Генерал. А-а! Грім і блискавка!

Наташа. І увесь грім за три копійки. *(Михайло сміється).*

Генерал. А-а! Ха! Три копійки! Не в тім річ! Тут умственна еквілібристика: чоловік думає, рішає, розрішає, кипить, і раптом — тарах! не той хід — без однієї!.. Тарах, без двох! Нерви витягнулись, одна помилка повела за собою другу, третю, все вверх ногами! Ну, і баталія! Тут життя! А...а!.. Ха-ха-ха! Люблю! Ну, поки проб'ють барабани і закипить на зеленім полі бой смертний, — ходім, Ваня, дочитувати «Розвідчика». *(Бере Ваню за руку і йдуть).*

ЯВА VII.

Михайло, Наташа, потім Акила.

Михайло. Як жаль татка! Скільки у нього енергії, Щоб служити, повишатся — і на тобі таке нещастя: сліпота!

Наташа. Це у нас в роду. Дід мій, теж генерал, осліп під старість... А що, Миша, коли я осліпну? Боже мій! Як страшно! *(Починає плакати)*. Я... я... стара... зморщена і сліпа, нікому не потрібна... Миша, ти мене покинеш, а татка вже не буде... ох, ох! Як біля серця здавило.

Михайло. Наташа, мила моя, годі! Охота мучити себе нікому невідомою будучиною! Коли там що буде, та ще й чи буде, а ти зараз псуєш свої ясні очі! Від сліз очі теряють ясність, яскравість і красу...

Наташа *(втирає очі)*. Невже?

Михайло. Ну, як же то можна, гості і ти заплакана! Скажуть, що ми сварились, що я тебе бив; мало чого не видумає баронеса; вона з павутини вірвовку сплете!

Наташа. Не буду, не буду! Побіжу припудрюся. *(Вибігає, з друмих дверей виходить Акила)*.

ЯВА VIII.

Михайло й Акила.

Михайло. Ну що, все благополучно?

Акила. Єрунда! Помирив! Випили по чарці й помирились. Тепер весело прийнялись за роботу; самовар я вель ставити, тепер ознайомлюсь з буфетною силою, з закусками і треба приготувати десерт.

Михайло *(в двері)*. Дарино! *(Входить Дарина й подає письмо)*.

Дарина. Пошталъон приніс.

Михайло. Так от, Дарино, покажіть Акилу Акиловичу буфет, закуски, десерт... я-ж уже до цього не мішаюсь: коли, що і як подати, — це ваше діло, Акила Акилович!

Акила. Єрунда! *(Пішов, Даша за ним)*.

ЯВА IX.

Михайло потім Наташа.

Михайло. Від кого-ж це? *(Розриває конверт, виймає листа й повертає до підпису)*. Твій брат Карпо Барильченко...

Подла фамилія!.. Так неприятно для слуха: «Барильченко». Зараз видно простоту рода. Дійствительний статський со-вітник—Барильченко. Чорти батька зна що! І перемінити не можна; куди не поверни, все чується погане якесь «ба-ридо»! (*Пробіає письмо*). Не доставало! (*Читає тихо*). І чого-б я їхав за п'ятсот верстов, та ще в такий день!.. прямо наче навмисне змовились... І що його робити?.. (*Входить Наташа, тихенько підходить*).

Наташа. А від кого це лист?

Михайло. Та від одного знакового.

Наташа. Дай я прочитаю.

Михайло. Не варт!..

Наташа. Дай! Може це від жінчини?

Михайло. Ну от! Коли хочеш по правді, це від брата.

Наташа. Від артиста, від босячка? О, це дуже цікаво! Дай!

Михайло. Ні, це брат не цікавий. Він прожив у селі.

Наташа. Ну, дай же!

Михайло. Ти не прочитаєш. Поганий почерк. Я сам прочитаю. «Коханий брате, Михайло! Що з тобою сталося, що ти два роки не приїздиш? Перше писав, то сим, то тим заспокоював батьків, а тепер замовк і мама мучиться тут і всіх мучить своїм неспокоєм. Оце днями так плакала, що мусіли згодитись, щоб їхала одвідати тебе празниками. Потім нагадали, що ти скоро імениник, і от мама приїде на цей день до тебе. Пишу тобі, щоб ти виїхав на вокзал і зустрів її, бо вона мабуть не потрапить. Дома все благополучно. Іван пішов на сцену, де має великий поспіх і заробляє гроші не малі. Петро женився на дочці председателя окружного суда і нині вже судовий слідователь. Батько, і мати, і ми всі кланяємся твоїй жінці, хоч і не знаємо її. І чому-б то не приїхати, щоб матір заспокоїти? А тепер доведеться нам турбуватись: як то вона добереться до тебе в такий великий городі? Хіба може батько поїде з нею. Твій брат Карпо Барильченко».

Наташа. Яка я рада, яка я рада! Нарешті таки побачу твою матір, а може і тата, бо ти наче навмисне ховаєш їх від мене! Де таки! Два годи, як ми побрались, і ти досі мене не повіз додому до своїх! Я думала, що ти

в сварці, а тепер бачу, що мама тебе любить, коли старістю приїде на твої іменини. Побіжу зараз, скажу татові.

Михайло. Стривай, Наташа!.. Прости мені, що я тобі раніш не говорив... Все збирався, та досі не зібрався... Не легко, знаєш, випутатись, коли заплутаєшся, як муха в павутину!.. Ах, якби ти знала, як мені і тепер не хочеться говорити, то ти-б пожаліла мене...

Наташа. Та що там? Ти мене лякаєш. Говори мерщій!

Михайло. Бачиш: ти роду настоящего дворянського, дід твій — генерал, батько — був полковник на шляху до великих чинів, і я боявся одкрито сказати, що я...

Наташа. Та що ти втік з каторжних робіт, чи що?

Михайло. Я з простого роду... Розумієш? Батько мій — багатий козак, просто сказати — мужик, гречкосій, і мати така-ж: сама проста людина! Вони добрі, чесні, розумні, трудолюбиві, — нас повчили, і через науку ми стали рівні всім панам, а вони, як були, так і zostались простими мужиками. І от тепер вони їдуть сюди, може от-от одчиняться двері і на поріг; а тут у нас збереться городська знать: баронеса, предсідатель земської управи, директор і другі. Я не знаю, що мені робити, як мені перед бомондом показати своїх батьків мужиків? Порай?

Наташа. Ах, ах! *(Падає на диван і закриває лице руками)*. Боже мій! Так ти мужик?

Михайло. Я статський совітник, а батько та мати...

Наташа. Мужики! Фі! Як-же ти посмів так обманить нас?

Михайло. Неправда! Я не обманював: мене не питали — я промовчав.

Наташа. Ох!.. ох! Боже мій! Жінка мужика! Від нас же відступиться все фешенебельне панство. Як-же я тепер людям покажусь? що батько бідний буде почувати? Генерал — і — мужики! Слава богу, що він осліп, принаймні не побачить своїх сватів.

Михайло. Що ти говориш, опам'ятайся! Наташа, мила моя!..

Наташа. Не підступайте до мене близько. Від вас житнім хлібом пахне! Ви — мужик, я вас не люблю, я з вами розведуся!

Михайло. Розумні люди будуть сміятись над твоїм горем!

Наташа. Неправда! Всі пожаліють мене нещасну... Ах, ах! Яка подість на світі завелась: мужик кінчає університет і його не пізнаєш, хто він? Попадає в вище коло людей, їде на Рів'єру і ловить благородну з діда-прадіда дівчину, як дурну рибку в сітку, обнімає її нижній стан своїми мужицькими лапами, цілує її мужицькими губами... Фі! Обман, низький обман, від якого не можна навіть і встергтись!..

Михайло. Ха-ха-ха!

Наташа. Він ще й сміється! Нахал, мужик!

Михайло. Неправда! Твій муж статський совітник, а ти дурочка! (*Підходить до неї*).

Наташа. Ай! Не підходьте! Я не виношу запаху житнього хліба. (*Входить генерал*).

ЯВА X.

Ті-ж і генерал; його веде Ваня.

Генерал. Чую—баталія! Ну, думаю, Федір за картами! Пробили барабани і зелене поле відкрилось...

Наташа. Ваня, вийдіть! Я вас покличу. (*Ваня виходить*).

Генерал. Що з тобою, Наташа? Ти заговорила таким голосом, неначе зосталась на великім шлемі без п'яти?

Наташа. Ах, таточку голубчику, я все програла! Я нещасніша людина! (*Хлипа*).

Генерал. Що там? пропала провізія на кухні, розбили вино?

Наташа. Осудовисько, осудовисько!

Генерал. Заспокойся! Все можна достати в ресторани; хоч і дорожче, але що робити? Де ж Миша?

Михайло. Я тут.

Генерал. Що з нею?

Михайло. Я одержав листа з дому...

Генерал. Ну і що-ж?

Михайло. Сьогодні буде моя мати, а може й батько.

Генерал. Ну, і слава богу! А все-ж таки не розумію: в чім-же тут осудовисько, Наташа?

Наташа (плачучи). Його мама... (Рече). Мужики!

Генерал. Ха, ха, ха! Ну, і прекрасно! Через мужа і ти зіллєшся з великим народним океаном, обновиш кров дітей, не будеш рождати сліпих! А Михайло, твій муж, через науку, єсть благородна щепал.. Розумієш? от проста яблуня, її каліровали, прививку зробили, — і родяться кальвілі — вищий сорт яблук... Корінь простий, а яблука кальвіль! Ха, ха, ха! Я думав, бо-зна-що трапилось... Ну, заспокойся!

Наташа. Як? Тобі, таточку, нічого? І це тебе не обража?!

Генерал. Ні краплі! (Михайло його цілує). Я знав давно, мені сказав дядя Федір; із формуляра видно! Тепер тільки дурні носяться з своїм, може незаслуженим, часто случайним аристократизмом... Чесність, образования, наука, ум, талант, — важно, а решта — плювати!

Наташа. Таточку! Ти не смієшся? А батько, мати... вони мужики і сьогодні приїдуть.

Генерал. Сьогодні приїдуть, а завтра поїдуть... Ну, помирись! я чую, що ти образила Мишу!

Наташа (поглядає на Михайла). Миша!.. Іди сюди!

Генерал. Ні, брат, ти іди до нього...

Наташа (підходить і обіймає Михайла). Прости! (Цілує його).

Михайло. А чим пахну!

Наташа. Духами... трєфль!

Михайло. Як скоро випарився житній хліб. (Дзвінок).

Наташа. Гості! (Кидається в залю).

Михайло (підбіає до дверей). Акила Акилович, гості. (Акила в дверях).

Акила. Єрунда!

Михайло (бере генерала під руку). Зараз відкриється кумпанія на зеленому полі; присоглашаю, як воєнного посередника!

Генерал. Ха, ха, ха! Ну, брат, признайся, що без посередника і тобі було погано!

Михайло. А як-же, замість пороху запахло житнім хлібом! (Обидва сміються й виходять).

Я В А ХІ.

Виходить Акила, йде до залі, заглядає в двері.

Акила. П'ять утроб! Директор, баронеса і ще один, два, три, — так п'ять! Єрунда! *(Іде до дверей)*. П'ять стаканів! *(По хвилі офіціант несе на підносі: чай, сухарі і другі потрібні до чаю, приправи)*.

Акила. А ром? Дарина! Ром! От єрунда! *(Дарина подає, встановлюють на підносі)*. Взяв і забув! Директор любить з ромом. *(Дзвоник; заглядає в двері)*. Ще три... Наші вчителі — єрунда, підождуть. *(Офіціант вертається)*. Три ще! *(Дзвінок, заглядає)*. Один. *(До офіціанта)*. Наливай чотири. *(Дзвінок)*. Підожди, щоб разом... От, єрунда, як розходились! Ну, носіть чай з Дашею, — я приймусь готувати десерт. *(Пішов, часто дзвонять. Ходять у залю: то Даша, то офіціант; туди несуть чай, — назад порожні стакани. Пізніше, по хвилі, дружній сміх, трьох, чотирьох голосів: „Я його не люблю! Грати, так грати, нічого постолои морщити“! Хто-ж з ренонса ходить? Бабський хід! Ну, грач! (Появляється Акила, подивився в двері). Двадцять два чоловіка. (Крик: „Козиря, козиря. Чим же крити!“). Директор уже кричить! (Входить Михайло)*.

Я В А ХІІ.

Акила та Михайло, потім Наташа.

Михайло. Спасибі вам, Акила Акилович! У вас знаменитий порядок.

Акила. Порядок і дисципліна, решта єрунда! Думаю подати десерт, єсть гулящі дами, нехай гризуть і їдять, ніколи буде гризти ближніх!

Михайло. Ха, ха, ха!

Акила. Єрунда! *(Пішов. Із залі входить Наташа)*.

Михайло. І ти покинула гостей?

Наташа. Там ніколи вгору глянути: Марія Петровна і Глафіра Афеногенівна розбирають родословну Зімича; Катерина Олександрівна й Міхаліна Купер'янівна завели спор про оперу: одній Фігнер до серця припав, а другій Собінов; решта слухає. Така розмова затягнеться довго; а я запримітила, що ти вийшов, і собі... Милій, ти не сердися?

Михайло. О, ні, ні! Я, знаєш, сам тривожусь на щот приїзда батьків! Бачиш, то що ти говорила про мене, — дитяче непорозуміння з фактом; але справді ввести батька й маму в наше коло, де розбірають родословну Зіміча, і знову баронеса... прямо таки страшно... За чоловіка страшно.

Наташа. Ах, ах! Не говори! У мене голова болить.

Михайло. Ти краще подумай, що робити! Власне кажучи, все єрунда, як говорить Акила; а от нема смілости ввести своїх батьків, одягнених у селянську одягу, в залю. Чорт-зна-що! Це халуїство, — я розумію, і от за всім тим мучусь: що скаже баронеса! Ще хоч-би одяга друга, знаєш, загальна... Мама і тато дуже розумні люди, лишнього не скажуть... але одяга.. одяга! Особливо жіноча... а!

Наташа. Миша, я твою маму переодягну в чорне платя моєї покійної мами!

Михайло. Ангел мій, чудова ідея! А як не зійдеться? Моя мама, — жінка, знаєш, огрядна...

Наташа. А шнуровка нащо? Ми з Дариною добре її зашнуруємо й прийдеться.

Михайло. Ідея, ідея! Ангел мій! *(Цілує її)*. Добре придумано! Ти-ж маму умовиш сама, вона податлива і згодиться для тебе все зробити, а от батько!.. Ну батько нічого: оригінал поміщик, ходє в національній одяжі! Чудово, чудово! *(Дивиться на часи)*. А знаєш, уже час, як Харківський поїзд прийшов. Сьогодні їх не буде! Воно й краще — без маскараду; ну, а завтра хоч і приїдуть бай-дуже, аби без гостей.

Наташа. Миша, а ти попросиш у них грошей на Рів'єру?

Михайло. Попрошу і дадуть!.. Батько чоловік багатий, а мама віск! Дадуть, дадуть, тільки треба прийняти ніжно, ласкаво!

Наташа. Дадуть? Милі мої мужички, ах, як я люблю їх! А що-до прийому, то я їх зачарую... *(Входить Дарина)*. Нікого нема?

Дарина. Нікого. Тільки там на кухні знову йде колот: повар п'яний і кухарка здається під шефе!

Михайло. А щоб їх чорт узяв! І Паша випила?

Дарина. Щось на те похоже.

Михайло. Акила Акилович! (Акила на дверях). Тарабанів п'яний!

Акила. Треба зараз вигнати.

Михайло. Ради бога, навідайтесь, що там!

Акила (іде). От єрунда! Дарина, подавайте десерт. (Вийшов).

Наташа. Я на хвилину й зараз назад. (Вийшла).

Михайло. А я піджду Акилу Акиловича. (Дарина й офіціант несуть десерт і скоро вертаються). Баронесі, потім директору, председателю.

Офіціант. Десерт просто ставиться на столи, так і Акила Акилович веліли!

Михайло. Ага, на столи?.. Гаразд, Гаразд! Поставте на столи... (Пішов). Так краще, не буде очевидно, кого більше шанують. (Дарина, що вернулася однести десерт, на дверях).

Дарина. Там якісь мужики питають вас.

Михайло (про себе). Це батько й мати... (До Дарини). Нехай ідуть. (Дарина зникає). Якісь мужики!.. Навіть для Дарини батько й мати мужики. І все подла одежа робить. (Входять Тетяна й Макар, одягнені празничково: Макар в новій, чорного, тонкого сукна, чумарці, без пояса; Тетяна в червоних чоботях, розкішній плахті, пов'язана по очілку чорною хусткою і тонкою наміткою; зверху темна корсетка з рукавами).

ЯВА XIII.

Ті-ж, Макар і Тетяна, потім Наташа.

Тетяна. Сину мій. (Кидается Михайлові на шию й цілує його). Дитино моя дорога. Що-ж це ти нас віддурався?

Михайло. Мамочко. (Цілує її). Ніколи!.. Служба... збрався... Єй! І не міг... Тату! (Цілується). Як же вас бог мигує?

Макар. Помалу, сину! (Мати держиться за Михайла й залядає йому в очі). На превелику силу тебе знайшли. Заїхав у гімназію, заплатив сторожеві карбованця за те, що провів.

Тетяна. А де-ж жінка... Наташа..

Михайло. Вона зараз, у мене гості.

Тетяна. Ти ж імениник! (Цілує його). Пошли тобі, боже, щастя!

Михайло. І імениник, і статський совітник, і інспектор!

Макар (З привогою). Он як!.. Нехай тебе... Господь благословить! (Цілує). Бач, стара, де йому приїздити до нас, коли треба служити. Не дурно-ж стільки заслуг має. (Утирає сльози. Входить один з гостей на дверях).

Гість. Михайл Макарович, ви вступаючий?

Михайло. Я ісходящий! (Гість зникає, входить Наташа). Наташа! От мама, тато!..

Наташа. Мамочко! (Цілує її).

Тетяна. Яка-ж гарненька, як янголятко! Зірко моя! Дай-же я тебе ще поцілую. (Цілує її).

Макар. Як королівна! (Цілує її).

Наташа (набик). Фу, як житнім хлібом запахло!

Михайло. Наташа, поведи маму до себе!. Шанже ля роб!

Наташа. Ходім до мене, мамочко.

Тетяна. Ходім, ходім, моя королівно! (Пішли).

Макар. Там, сину, я зоставив дівді жарене порося, гиндичку, півпуда масла. Тепер у тебе гості, якраз пригодиться.

Михайло. Гарзд! Сідайте, тату! (Входить Акила). Ну що?

Акила. Єрунда! Пропала вся вечера!

Михайло. Як?

Акила. Повар п'яний, Паша п'яна... Ну, драка і все полетіло в помийницю, а що було на плиті — в огонь!

Михайло. Скандал!!

Акила. Єрунда! Я достану в ресторані. Давайте грошей.

Михайло. Грошей. (Шукає). Треба до Наташі! Тату, дайте, будь ласка, поки Наташа, 25 рублів.

Акила. Єрунда! Найменше сорок!

Михайло. Невже?

Акила. Двадцять п'ять персон, по два блюда, — в кращім ресторані.

Макар (Дістає й дає гроші). Та там же, сину, велике порося сите... гиндичка годована, — може-б обійшлися.

Акила. Порося і гиндичка — єрунда, хіба так на підмогу, як холодна закуска! Ну, я йду. *(Виходить)*. От єрунда!

Макар. Клопоти, сину, великі у тебе клопоти, — не легко ті чини дістаються! *(Вбіває Паша, а слідом висовується Тарабанів)*.

ЯВА XIV.

Ті-ж, Паша і Тарабанів.

Паша. Розщитайте мене!

Тарабанів *(показує на Пашу)*.

Вот в воінственном азарті
Воєвода Пальмерстон,
Поражає Русь на карті
Указательним перстом!

Михайло *(гнівно, здавленим голосом)*. Убирайся! Босяк! Що ти наробив з провізією? Все пропало... Пріч п'яниця!

Тарабанів. Горький, ваше превосходительство! Одначе простіть, я не виноват. *(Падає на коліна)*. Як лист перед травою! *(Показує на Пашу)*. Неприятель вискочив на позицію і все повалив у помії.

Паша. Брешеш, босяк, ти повалив!

Тарабанів *(встає)*. Кухарка, руки по швам: з тобою говорить повар барона Корфа!

Михайло. Пішли вон обоє! Я вас, тварі, в участок.

Тарабанів. Ваше превосходительство, перемініть гнів на милість! Я все поправлю: витягну провізію з помій, вимію укусом і на плиту. Я не раз так робив. Всі повари так роблять, а господа їдять і хвалять.

Макар. Ідїть, люди добрі, коли честю просять.

Тарабанів. Мужичок, не твоє діло!

Михайло. Убирайся, говорю!

Тарабанів. Ваше превосходительство, дозвольте остаться одному і доказать свій талант. А Пашу я в потилицю!

Паша. Ах ти, босяк морожений. Ти мене будеш гнати в потилицю? *(Засукує рукава)*.

Тарабанів (робить прийом на руку). Ударю в штики!
з нами бог!

(Грає на губах наступленіє, не перемінюючи пози. Входить Акила, хапає обох за коміри і виводить. Тарабанів не перестає грати і в той мент, коли його веде Акила).

ЯВА XV.

Михайло, Макар, потім один з гостей і Акила.

Михайло. Ху ти господи! (Сідає в крісло і обмахується газетою).

Макар. Спочинь, сину, спочинь! Цур йому, яка морока! Ох, не легко ті чини дістаються! (Входить один з гостей).

Гість. Михайло Макарович, ідіть сюди!

Михайло. Простіть, я не маю часу. (Входить Акила).

Гість. З директором, Федором Івановичем, удар!

Михайло (зскакує). Що? Боже мій! (Біжить в залю).

Акила. От ґрунда! (Теж пішов у залю).

Макар. Хто-ж це осмілився його ударити? От тобі й благородна кумпанія. (Входить Наташа и Тетяна, одягнена в чорне плаття, в чепчику. Макар не пізнає жінки, почтиво піднімається і кланяється). Це, мабуть, ваша мама? Доброго здоров'я, свахо! привів бог поріднитись.

Тетяна. Та що ти, старий, — це я! Це так невісточка мене нарядила, щоб вивести до своїх знатних гостей! Тільки я не можу ходити... Як спутана і під груди підпирає! Ой, не можу дихати! (Хоче сісти). І сісти не можна!

Наташа. То з непривички, мамо; воно пройде, обійдеться; а за те як вам гарно! прямо—баронеса! Жаль, що ви не захотіли припудритись!

Макар. Чи ти не здуріла, стара? Як ти могла дозволити такий глум зробити над собою?

Тетяна. Коли-ж Наташа так просила, так просила, що я не змогла відмовити і мусіла одягтись... Ой, яка тісна супоня, не можу дихати! Ой, дочко, розпережи мене, бо я задавлюсь.

Макар. І ти, дурочко стара, дозволила зробити з себе мавпу! Іди зараз переодягнись! Не вгодні ми такими, як

є,—не треба! Прощайте, бог з вами. Ще чого доброго ви-мажете нас сажєю й будете показувати для сміху своїм гостям.

Наташа. Моя мати так одягалась і ніхто не сміявся.

Макар. Коневі сідло, воліві ярмо! Переодягайся мені зараз, та й гайда додому!

Тетяна. Та бог з тобою, старий! Мені вже нічого; я можу витерпіти, який там час. (*Входить Михайло*).

ЯВА XVI.

Ті-ж і Михайло.

Макар. Подивись, полюбуйся, як твою матір жінка перевела на чорта, на відьму з лисої гори...

Тетяна. Старий! Та мене вже не давить!

Макар. Так мене давить сором — я не можу тебе бачити, так наче тебе опльовано!

Михайло. Дурощі говорите! Який тут сором? Хто оплював? Переодягли в благородну одягу і більше нічого! Пожалійте вже хоч ви мене: я так утомився сьогодні, що не можу говорити, не можу думати. Ти знаєш, яке нещастя, Наташа? З Федором Івановичем удар! Зараз побігли за лікарем.

Наташа (*біжить у залю*). Ах, ах! (*Михайло за нею*).

ЯВА XVII.

Макар і Тетяна.

Тетяна. Ой, старий, умліваю, під грудьми давить, ребра тріщать, — не можу дихати!..

Макар. От безглузда! Що-ж тепер робити? (*Роздивляється*). Не видно, де починається супоня; хоч би ніж. (*Шукає в кишені*). Нема!

Тетяна. Ой, рятуй, задавить супоня! Клич ту молодцю, що мене супонила... Боже мій, забула, як її звать.

Макар. Хоч сядь.

Тетяна. Не можу пригнутись, печінку випирає. Дарино, Дарино! Слава богу, нагадала. (*Входить Дарина*). Ой, розпусти супоню, бо я лусну!

Макар. Скоріше! На милість божу, зглянься! Що ти зробила з старою жінкою? Гріх так знущатись!

Дарина. Так велено! Ходімо, я зараз розпустю. *(Тетяна хоче йти і путається в шлейфі)*. Одкиньте ногою, ногою одкиньте! Оттак. *(Показує)*.

Макар. Хвицни, стара, хвицни! *(Піднімає шлейф, вона випуталась і пішла)*.

Тетяна *(йдучи)*. Ой, мати божа, змилуйся! Ой, розпережуй мерщій. *(Зникли. Входить Акила)*.

ЯВА ХVІІІ.

Макар та Акила.

Макар. Що там сталося? Хто так смертельно ударив директора?

Акила. Кіндрат!

Макар. От твар нечутвенна. Таку особу осмілився ударити.

Акила. Єрунда, він не розбирає осіб. Тепер для вашого сина відкриється вакансія — директора.

Макар. Одному — горе, другому — радість, одному смерть — другому благополуччя й почесі.

Акила. Одно слово — єрунда!

Макар. Чудне, незрозуміле життя людське. *(Входить Наташа й Михайло)*.

Наташа. Даша, шляпу!

Акила. А що директор?

Михайло. Прийшов до пам'яті, поведем додому. *(Даша хутко вносить шляпу, Наташа надіває перед зеркалом)*.

Наташа. Пальто! *(Даша хутко йде й вертається з пальто; Наташа надіває)*.

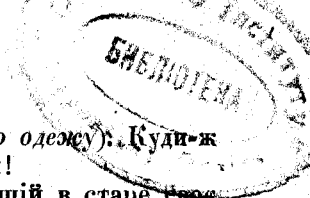
Акила. Так я туди!

Михайло. І ми туди.

Наташа. Чого-ж стоїш, Миша? Одягайся!

Михайло. Я зараз... А ви тату, вибачайте, посидьте тут самі, ми тільки подивимося, що там з директором. *(Виходить Наташа попереду, за нею Михайло)*.

Акила *(до Макара)*. Три копійки програв у карти і так сердився, що дістав параліча. *(Повертається)*. От єрунда! *(Вийшов)*.

Тетяна (на дверях, переодягнена в свою одягу): Куди-ж це вони? Покинули нас, а самі повтікали!

Макар. Тікаймо й ми звідцїля мерщїй в старе своє гніздо! Там гарно все—і ясно, і просто, і спокійно, як небо і земля! А тут кругом, як бачу, одно: суєта суєт і всяческа суєта!

ЗАВІСА.

Вища Науково-Репертуарна Рада
Головполітосвіти НКО УСРР
до вистави дозволила.
(3/III 1924 р., літ. А., № 5145).

ЖИТЕЙСЬКЕ МОРЕ

Комедія на 4 дії

(Протяг «Суєти»)

ДІЙОВІ ЛЮДИ:

Іван Барильченко — артист.

Маруся — його жінка.

Карпо Барильченко — хлібороб.

Михайло Барильченко — директор гімназії.

Наташа — його жінка.

Хвиля — капітан власного комерческого парохода.

Ваніна — актриса.

Крамарюк — актор.

Надя — молоденька актриса.

Усай — антрепренер.

Кактус — помішник режисера.

Банітов Денис — актор.

Райська — актриса.

Граф

Дама 1

Дама 2

Дама 3

Крутицький

Стьопа } його діти

Петя }

Деркач

Кругляков

Вася — театральний портний.

Пріська

Катри

Махметка

із публіки

прислуга на дачі Івана Барильченка.

ДІЯ ПЕРША.

Застольна кімната на дачі у Марусі Барильченкової.

ЯВА I.

Михайло, Іван і Карпо, одягнені у верхню одягу з шапками в руках, ждуть. Павза.

Іван (робить цигарку й закурює). Ну й довго баби наші наряжаються.

Маруся (виходить з зонтиком в руці). Я готова!

Михайло. А Наташа поки на голові волосок до волоска прикладе, то й ноги заболять ждучи. (Сідає).

Наташа (з дверей). Не можна-ж іти гулять розтріпавши волосся!

Михайло. А ти-б гладенько, як Маруся, — любо глянуть!

Маруся. Спасибі.

Наташа. У кожного свій стрій і смак.

Іван. Та ще поспіємо до снідання прогулятись. Що це, Марусю, наш Нептун-Хвиля цілий місяць у нас не був?

Маруся. А певно його підхопили хвилі і гойдають десь у морі.

Іван. Море, море, море!.. Сьогодні ми останній день усі вкупі, а завтра кожного з нас підхопить житейське море і понесе на своїх грізних хвилях!.. Кого на міль посадить, кого об камінь розіб'є, а хто й сам захлинеється водою... Один Карпо йде в натуральну життєву пристань. Знаєш, брат, мені завжди приємно згадати, як я колись у полі працював; я, брат, часто тепер жалкую, що не зостався з тобою святую землю оброблять, та вже пізно... 15 літ артистичної діяльності витворили з мене штучну людину, з розбитими нервами.

Михайло. Що за песимізм? Ха-ха-ха! Недавно ти свою працю і взагалі штуку вихваляв, а зараз землю й хліборобство хвалиш?..

Маруся. Цей сезон на дачі Іван став частенько впадати в песимізм... Мені здається, що він скуцає тут зо мною.
Іван. Боже сохрани! Нерви, мила! Знаєш, брат, зараз я не тільки Карпові, а й тобі заvidую!

Михайло. А я тобі!

Іван. Ха-ха-ха! Виходить, всі ми незадоволені, всі один другому заvidуєм і кожному здається, що другому краще, ніж йому. Цікаво!..

Михайло. Я, власне кажучи, всім задоволений і заvidую тільки вільним професіям і талантам: незалежне становище, сам собі пан і обов'язків ніяких.

Іван. Ой, не кажи! Незалежність і панування без обов'язків не можливе! Ти в своїй праці щодня йдеш битим шляхом, без критики, гарантований казначейством і зараз і в будущині... Тут виростає самопевність, а самопевність дає душевний спокій! Наш-же брат, артист, підлягаючи суду не тільки бездарних рецензентів, але суду кожного, навіть неосвіченого, слухача, певного шляху не має, іде в своїй праці наосліп; живе щодня ілюзіями, без гарантії будущини, з тисячами щоденних неприємних випадків. При таких умовах до самопевности далеко, до спокою і задоволення ще далше!..

Карпо. Правда, правда! Тяжка праця! Дивитись приятно, а бути в шкурі артиста я-б не хотів!

Іван. Ще поки ти на сцені, то ніби почуваш задоволення: публичність цікавиться тобою!.. Але це тільки так здається!.. Власне кажучи, цікавляться не тобою, а тією істотою, яку ти на сцені твориш всіми своїми нервами і доводиш публіку до ілюзії. Ілюзії зникли — і ти один! Громадське життя, зо всіми своїми питаннями, пливе мимо тебе, як щось чуже... Оттоді почуваш суєтство такої праці і хочеться сховатись так, щоб тебе ніхто не бачив, і ти щоб нікого не бачив, zostавшись самим собою, а не в шкурі витворених персонажів, які тебе вже навіть не цікавлять!

Михайло (зідхає). Ніхто не віда, як хто обіда!.. (Мощаць). А ти задовольнений, Карпе?

Карпо (сміється). Я про це не думав і не думаю: ніколи, брат!

Іван. Робоча дисципліна! А? Натурально. А що натурально, то й гарно, й приємно, і спокійно: всі-ж видумані людьми професії псуують найкращого чоловіка, а в кінці кінців перетворюють саму здорову людину в неврастеніка, дітей-же цих небезпесних—роблять дегенератами!..

Михайло. Наташа! Я, їй-богу, роздягнуся й не підгулять!

ЯВА II.

Ті-ж і Наташа.

Наташа (виходячи). Що за нетерплячка! Я чула вашу розмову і готова сперечатись без краю! Іван Макарович сьогодні хоче все прогнати з життя людського і пробовідує смерть!..

Михайло. Ходім уже! Я хочу прогулятись і тобі треба купити...

Наташа. Стривай! Тільки мертвяки можуть... Ах! Зонтик забула! (Побіла в кімнату).

Михайло. Ну от! Де-ж тут бути спокійним! (Всі сміються).

Наташа (вискакує з зонтиком). Спокій — смерть! Життя — вічна праця, вічне незадоволення; вони примушують чоловіка шукати крадого, а в цім — прогрес. Чоловік повинний кипіть, кипіть, і кипіть, а википів, прохолонув — спи!

Михайло. Я вже википів, (сміється), і йду спокійно подихати чудовим повітрям. (Іде).

Іван. Прошу!

Наташа (за нею Іван і Карпо. На дверях). Ти, Миша, ніколи не кипіть! (До Івана). Миша спав і спить посеред сонних педагогів. Нудно так живій людині. Я не люблю життя сонного, одноманітного, як маятник. Як собі хочеш, Миша, я йду на сцену. (Голос зникає. Вийшли).

ЯВА III.

Маруся, Катря і Пріська.

Маруся. Катерино! (Входить Катерина). Приготуйте стіл для сніданку, я зайду тільки в кондитерську і скоро вернусь. (Виходить).

Катря. Прісю! Неси сюди посуду. (*Виходить Пріська з тарілками і скатеркою; накривають круглий стіл, що стоїть серед хати*). Надокучили вже гості — ніколи й погулять.

Пріська. Сьогодні вже всі, слава богу, роз'їжджаються.

Катря. А бідна Марія Даниловна зостанеться з дітьми сама! Сумно буде.

Пріська. Чого сумно? Менше роботи та й тільки. Я без роботи ніколи не сумую! А прийде твій коваль, а мій Махметка — і буде нам весело! Може ще Махметка сторожем у наш двір стане.

Катря. Та я не про нас. Я кажу, що пані нашій буде сумно.

Пріська. А моряк?

Катря (*дивиться на Пріську мовчки*). Хіба?!

Пріська. Атож!

Катря. Диви! (*Мовчаль*). Що-ж це його давно так невидко.

Пріська. Жде, поки Іван Макарович виїде. (*Мовчаль*). Коли чоловік та жінка, як от наші, надовго розрізняються, то обоє розвагу знайдуть... Так скрізь... Думаєш, що Іван Макарович там десь буде сумувать?

Катря. А може й буде, він сильно любе паню.

Пріська. Любе, а сумувать не буде! Якраз, такий він! Ще жінка, розрізвившись з чоловіком, буває, що зостається вірною йому; а чоловік ніколи в світі. Вони гірші нас, я їх за це ненавижду!

Катря. А Махметка?

Пріська. Такий же! Татарська собака!.. Ще позавчора бачила, як присідав біля Мотрі... Ну й зацідила-ж я його в мордяку, аж зубами клацнув!

Катря. Ха-ха-ха!.. І нічого?

Пріська. Вишкірив зуби, промовив: раз, два! Тай годі! Я, Катре, зла буваю, як собака, на увесь світ зла: правди нема! От і зараз: яка це правда? Вони пішли на проходку, а ми їм готуй свідання! Хіба, ти думаєш, трудно панею бути?

Катря. Певно трудно. Треба учитись багато!

Пріська. Нічого не треба! Треба тільки гарно одягатись, — і пані!.. Я служила в Одесі, в гостиниці, з одною

дівчиною — її теж Катрею звали, — а потім я у неї служила за горничну! (*Клацає язиком*). От і знай!

Катря. Кому яке щастя!

Пріська. Правда, що вона гарна була, — як намальована, пани їй проходу не давали... Вони страх люблять гарних дівчат: хто-б вона не була — їм все одно, аби гарна! Єй, правда! І взяв її якийсь панич. Потім через год, чи що, наймаюсь я до пані. Дивлюсь, аж то Катря, тільки вже не Катрею зветься, а Ларисою. Розряжена в шовк, черевики на високих корках, голова як куделя, на все пхека, а сміятись навчилась так гарно — прямо як канарейка співає; навіть я любила слухать її приятний сміх. Отам я надивилась... Тьфу! Паничі їй руки цілують, а вона їх по морді б'є.

Катря. Бий їх сила божа! І нічого?

Пріська. Нічого! Вдаре по морді і заллється своїм гарним сміхом, а вони й собі сміються.

Катря. Шкода, Пріско, що ми з тобою не такі гарні, як та Лариса.

Пріська. Я-б не хотіла! Противне життя, паскудство! Гіршого немає в світі: краса злиняє, від роботи одвикне!.. Спершу москалі будуть бить по морді, а потім з торбою ходитиме!..

ЯВА IV.

Хвиля і Маруся. Дівчата виходять.

Маруся (*з коробкою*). От і стіл готовий, а вернуться наші, будемо снідати. Сідайте. Де ви тут взялися так неждано?

Хвиля. Тільки-но приїхав. Дивлюсь, кумпанія, хотів підійти, а потім побачив, що ви одрізнились і пішли в кондитерську, тоді я за вами по гарячому сліду... І от стою, дивлюсь і таю... Був я в Олександрії, Марселі, Лондоні і нігде не зрадив вас, день і ніч тільки про вас думав, мало не потернів аварії... Як-же ви поживаєте, моя радість?.. я занудився за вами!

Маруся. Платон Павлович! Ви знову за своє? Не смійте так говорити зо мною!

Хвиля (*бере шалку*). Ви в поганому настрої — я ті-каю. (*Іде до дверей і стає*). Два місяці я ва- не бачив!..

Маруся. Ви знаєте давно, що я не люблю таких відносин.

Хвиля. Щирих?

Маруся. Хоч-би й нащиріших! Не забувайте, що ви для мене звичайний гість, друг мого мужа, і що я вам поводу ніколи не давала зневажать мене!..

Хвиля. Чим-же я вас зневажаю? Я-б тільки хотів бути рідним для вашої душі і серця!.. Я вас давно любив і люблю, а ви не хочете зо мною ласкаво говорити!.. Не хочете знать мене.

Маруся. Я вас знаю.

Хвиля. І що-ж ви можете сказати недоброго про мене?

Маруся. Ви... не хочу говорити!

Хвиля. Говоріть! Лайте, тільки говоріть!

Маруся. Ви багатий, розпаскуджений удачами чоловік... Чого вам заманеться, ви хочете того добуть, і, хоч-би на шляху до вашої мети лягли трупи, вам однаково...

Хвиля. Малюнок вірний! І знайте, що я добуду, чого хочу!

Маруся. Ніколи! Ви злий чоловік, ви затесались у дружбу до Івана і наважились ограбити вашого друга!

Хвиля. Боже сохрани, я не грабитель, мене ограбили! Я вас любив ще дівчиною, а ви, під впливом сценічних ефектів, проміняли мене на ілюзію щастя!

Маруся. Неправда! Я безмірно щаслива! Благородна висока душа Івана для мене рідніша, ніж ваша, черства, практична! Іван — поезія, а ви — проза!

Хвиля. Марія Даниловна, і ви проза.

Маруся. Може я через те й люблю поезію.

Хвиля. Поезія легко зраджує — настроїй для неї все.

Маруся. Іван чесний чоловік.

Хвиля. Я чести від нього не однімаю... Іван чесний чоловік; але, як артист, живе нервами і зраджує вас щодня, а нині цього за безчестя вже ніхто не лічить.

Маруся. Неправда ваша, — я лічу!

Хвиля. Бо ви багато казок читали! У вас дитячий погляд на людські відносини! ви ще не викупались в життєвському морі!

Маруся. Зате-ж ви так багато в ньому купались,

спускаючись на саме дно, що повні багна від того мулу, який зостався на вас.

Хвиля. А як я вам покажу, що на вашому Іванові більше мулу, ніж на мені?

Маруся. Знаєте, що я вам скажу?

Хвиля. Не знаю.

Маруся. Ідть собі з мого дому і ніколи тут не появляйтесь, або ніколи не говоріть мені нічого про мого мужа! Я люблю Івана, я вірю йому, а ви цілий год спокушаєте мене, хочете розбить мою віру і отруїть мою душу. Коли ви справді мене любите, то не віднімайте-ж від мене своїми натяканнями тієї святої віри, якою я живу, якою я щаслива!

Хвиля. Колись люди вірили в казку, що земля стоїть на трьох китах; тепер знають істину, і переміна казки на істину не зробила людей нещасливими! Я вам докажу, що Іван зрадник, і ви будете щасливі зо мною!

Маруся. Ніколи в світі! На це я не здатна і потеря віри в одного Івана для мене рівна потері віри до всіх, рівна духовній смерті.

Хвиля. Побачимо.

ЯВА V.

Ті-ж, Іван, Михайло, Наташа і Карпо.

Іван. А, Нептун, властитель моря, здоров, друзяка, *(Цілюються)*. Що-ж це тебе так давно не видко? Спасибі, що завернув! Я сьогодні од'їжджаю, так хоч поснідаєм укупі! Марусю, от ти все журилася, що сумно тут самій; а Платон? Він вже мій друг і тебе так широ поважає, що й без мене буде провідувать... Ти, брат, Платон, не забувай Марусечку мою. *(Цілує Марусю в руку)*. Мій тихий, світлий ангел, мій приют і пристань від бур житейських. Ах, житейське море, брат, страшніше, ніж те море води, над яким ти властитель! Ну, що-ж, Марусечко, будемо снідати! Через час пароход одходить і нашим гостям треба їхать.

Маруся. Зараз звелю подавать. *(Вийшла)*.

Іван. Ху ти, господи! Платон! Ти ж не знакомиий ще, а я, дурноверхий, забалакався, та й забув. *(Підводить його до Наташі)*. Моя братова. Нептун, бог моря, капітан власного корабля — Хвиля! А це мої брати: Михайло і Карпо.

Михайло. Дійствительний статський совітник Барильченко.

Іван. І кавалер і директор гімназії... Треба-ж сказати весь титул.

Карпо. Барильченко.

Іван. Без титула! А ні, стривай! Український козак! Я гордю тим, що родом сам козак. Колись, брат, наші діди над морем цанували і на поганеньких човнах до Сінопа добирались і Скутар руйнували; а ми вже от плаваєм житейським морем і частенько руйнуємо своє здоров'я від того, що плавають не уміємо, або пливем не туди, куди слід. (Подають сніданок). От і снідання. Прошу сідять. (Сідають). Горілочки?... Марсали... Вам чого? (П'ють, їдять і балакають).

Хвиля. Сьогодні покидаєте наш благодатний Крим?

Михайло. Сьогодні. Пора. Більше місяця у брата гостювали.

Наташа. А мені здається, що я тільки вчора сюди приїхала! Звичайно, Крим не Рів'єра... Ах, Рів'єра, Рів'єра! Але тут, на дачі у Івана Макаровича, ми жили в товаристві великого артиста, дух котрого вітає над усім! Мені весело було в такому товаристві, я не забуду ніколи тих хвилин високого настрою душі, які я мала, дякуючи Івану Макаровичу! День у мене плинув, як одна година: веселість Івана Макаровича, його глибокий юмор, його співи довго ще лунатимуть у моїм серці!

Хвиля. Чуєте? Оттак всі жінки йому співають. Щасливий!

Маруся. Івана всі люблять і мені то мило.

Іван. Не завидуй, брат... А знаєте, Наташа, сучасним рецензентам не вадило б повчитись у вас писати рецензії... Жаль, що ви не пишете, а з вас був би приятний для акторів рецензент.

Михайло. Ха-ха-ха!

Наташа. І зовсім не смішно! Приїдете до нас, будуть ще кращі рецензії. Наш учитель словесности прекрасно пише.

Михайло. Учителям гімназії заборонено писати дурощі.

Наташа. Я попрося і буде писати.

Хвиля (до Карпа). Ви, видимо, хлібороб?

Карпо. Хлібороб. Тепер діти вже працюють, а я дозволив собі перший раз в житті покинути землю, щоб покупатись в морі, по совіту лікарів.

Хвиля. І що-ж, допомгло вам море?

Карпо. Як бабі кадило. Що раз зопсуєш, того вже ніколи не поправиш.

Іван. І не тільки в здоров'ї, а і взагалі?..

Карпо. Природа не йде на компроміси.

Маруся. І я так думаю.

Наташа. Здається вам, Іван Макарович, немає на що скаржитись: ви цільна людина! Я рідко бачила таких.

Михайло. Недавно ти це саме казала учителеві словесности.

Наташа. Ну так що-ж? І Тарас Петрович людина цільна — високого росту, брюнет, красивий.

Михайло. Та как. Тільки що ці ознаки до цільности природи мало стосуються.

Наташа. Відчепись, педант! Іван Макарович, а коли-ж ви до нас приїдете?

Іван. На різдво.

Наташа. Ой, як довго ждуть! Дожидаючись вас, наша публичність буде дні лічить.

Хвиля. Особливо ви. *(Михайло сміється)*.

Наташа *(глянувши на Михайла, знизнула плечима, до Хвилі)*. Ви угадали.

Хвиля. Як бачу, ви велика поклонниця талантів.

Наташа. О, я умираю за сценою, особливо коли в театрі грають такі артисти, як Іван Макарович.

Іван. Мені вже страшно! Ви ще не бачили мене на сцені, а зарані уявляєте собі щось надзвичайне; це може дуже пошкодити вражінню: коли ждеш багато, то одбираєш дуже мало.

Наташа. Я жду того, що можливо взяти, і надіюся, що візьму і вип'ю повну чару. *(Михайло сміється спокійним сміхом)*.

Іван *(з чаркою в руці співає. Всі напивають і помагають співать)*.

Повні чарки всім наливайте.

Щоб через віндя лилося,

Щоб наша доля нас не цуралась,

Щоб краще в світі жилося і т. д.

(По скінченню пісн). За ваше здоров'я, дорогі мої!

Наташа. Браво, браво! (Підбіає й цілує Івана).

Карпо (дивиться на часи). Пора. (До Марусі). Дозволяєте? (Маруся киває головою. Встають). У мене все готово, а от і фурман під'їхав. (Цілується з Іваном), Прощай, брат! Спасибі тобі за все! Не минай-же старого гнізда! Мама сильно за всіма вами сумує, а особливо тепер, коли тато помер і вона зосталась сирогою. Знаєш, проживши п'ятдесят літ вкупі чєсно, злилися душами в одну істоту, а потім раптом одного не стало... і мов тебе розрізано на двоє, і ти щодня чуєш незалічиму рану. Тяжко бува дивитись на її очі, повні якоїсь невимовної журби!

Іван. Приїду, хоч-би там що! Я тобі напишу. Поділуй маму, Явдоху, Василину, Демида, усіх, усіх!

Карпо. А ти, Михайло! Може-б оде тепер зо мною заїхав; крок не великий.

Наташа. Заїдемо, Миша!

Михайло. Ніяк не можна. Післязавтрього екзамени... Сам знаєш, як-же без директора... Я-ж отпуску не брав.

Карпо. Та так. Прощайте! (Цілується з Марусею). А ви до нас, з дітьми погостювали-б!

Іван. А що ти думаєш, Марусечко? Я з тобою сплшуся, і ми з'їдемоь укупі до Карпа.

Маруся. З радістю, якщо діти будуть здорові!

Наташа. Ви напишіть мені — коли, то й я приїду.

Іван. Добре.

Карпо. Прощайте, бувайте здорові!

Іван. Кланяйся всім!

Маруся. І від мене!

Карпо. Спасибі. (До Михайла). Не гайтеся! (Вийшов).

Михайло. Ну, до побачення! (Цілується з Іваном, цілує в руку Марусю і йде). Спасибі за все! (Попутно Хвилі). Будете в нашім городі, прошу не минать моєї хати. Приятелі брата — мої приятелі. Наташа, Карпо жде.

Наташа. Підожде. Що-ж я не прощавшись піду. Прощайте, Марія Даниловна! Просимо до нас на різдво (Цілюються). Іван Макарович, до приятного побачення! (Цілує його й обертається).

Михайло. Наташа, Карпо жде! Опізнимось!

Наташа (на порозі). Я так зріднилась з вами, (чуть сльози), що прямо таки розлучатися не хочу, а мушу... (Витирає очі). До побачення! (Всі виходять. Прислуга, що раніше почала приборку, виносить деякі пакунки, вертається і кінчає своє діло).

ЯВА VI.

Катря і Пріська, потім Іван, Маруся і Хвиля.

Пріська. А скільки вони тобі дали?

Катря. Генерал — карбованця, генеральша — два, а той мугиряка — четвертак.

Пріська. І мені так само дали.

Катря. Спасибі їй за те. Буде чим почастувать коваля і Махметку... Тільки, що Махметка не п'є, — їм заборонено.

Пріська. Та бреше! Якби люди не робили того, що їм заборонено, то дуже-б сумно жилося! (Іван, Маруся і Хвиля вертаються). Марія Даниловна! Махметка хоче на-нятись до нас у двір за сторожа.

Іван. О, сторож вірний.

Маруся. Надежний. Нехай приходе. Приносьте, дівчата, решту білизни... (Дівчата вийшли).

Іван. Я приляжу, бо рано встав, утомився. Сон перед обідом — золотий. А ти, Платон, обідаєш з нами?

Хвиля. Може.

Іван. Так я з тобою не прощаюсь. (Виходить).

ЯВА VII.

Хвиля і Маруся.

Довга пауза, Маруся перекладає речі і кладе їх в скриню; дівчата вносять глажені сорочки, кладуть і виходять.

Маруся. Чого-ж ви мовчите? Розкажіть, що бачили цікавого у світі.

Хвиля. Ви не любите слухать того, що я говорю, а я так переповнений одною думкою про вас, що мені нічого більше в голову не лізе.

Маруся. Ну, то читайте он журнал; а то ви слідкуєте за моїми рухами і я не можу спокійно робить свого діла.

Хвиля. Дозвольте-ж хоч дивитись на вас!

Маруся. З вами можна потерять і святе терпіння! Ви нахаба, яких я ще не бачила!.. Якби я не була певна в своїх моральних силах, то розказала-б все Іванові.

Хвиля. Розкажіть. Він викличе мене на поєдинок, і я його уб'ю.

Маруся. Фу, противний! Що з вами сталося?

Хвиля. Я вас люблю безумно! *(Входить Приська)*.

Приська. Марія Даниловна, Махметка тут.

Маруся. Клич. *(Приська вийшла)*. Дуже рада, що так сталося. Я замкну двері перед вами і для охрани поставлю сторожа Махметку.

Хвиля. Не забувайте, що татари золото люблять.

Маруся. Не міряйте всього золотом. Махметка преданий мені чоловік і за його плечима я буду тут сидіть, як у фортеці.

Хвиля. Нема такої фортеці, яка-б після довгої осади не здалась. *(Входить Махметка, на вид сильний чоловік)*.

Махметка *(кланяється)*. Доброго здоров'я!

Маруся. Здоров, Махметка! Ти хочеш нанятись сторожем до мене?

Махметка. А чого-ж не хотіть? Настояще хочу!

Маруся. Ми тут самі баби зостаємося, то ти нас будеш стерегти не тільки від злодіїв, а і від злих мужчин.

Махметка. Махметка сам злий, його знають: раз-два і через паркан сторч головою!

Маруся. Мені такого і треба. Маєш 10 карбованців у місяць і харчі. Згода?

Махметка. Маєш вірного пса.

Маруся. З сьогоднішнього дня і зоставайся.

Махметка. Я вже зостався. Будеш довольна. *(Виходить)*. Махметка слово держить! *(Чути дзвінок)*.

Маруся. Відчиніть двері.

Хвиля. До речі, подивлюсь, чи міцний замок. *(Іде. Двері відчиняються і показується ефектна, красива артистка Ваніна)*.

ЯВА VIII.

Ті-ж і Ваніна.

Ваніна *(на дверях)*. Простіть! Позвонила і хотіла ждати, коли дивлюсь, двері незамкнені, і я увійшла. *(Підходить)*. Ви-

бачайте, може не в пору? Артистка Ваніна. А ви певно Марія Даниловна, жінка нашого знаменитого артиста?

Маруся. Так.

Ваніна (*обнімає її цілує*). Дуже рада з вами познакомитись. Ми з Іваном Макаровичем служимо в одній трупі.

Хвиля. Давно?

Ваніна (*млякувши на нього, до Марусі*). Їду на сезон, і забігла спитать, коли їде Іван Макарович.

Маруся. Сьогодні; прошу сідять.

Ваніна. Познакомте.

Хвиля. Капітан власного судна.

Ваніна. Моряк?

Хвиля. По сухому путі судном не плавають. (*Йдучи мимо Марусі*). Одна з багатьох.

Ваніна. Що ви сказали?

Хвиля. Нічого — я кашлянув.

Ваніна (*сміється*). Оригінальний кашель.

Хвиля. Морський!

Ваніна (*сміється*). Так Іван Макарович їде сьогодні? Дуже рада, що матиму попутчика.

Хвиля (*під ніс*). Приятного для серця.

Ваніна. О, та у вас сухий бронхіт!

Хвиля. Застарілий, хронічний.

ЯВА ІХ.

Ті-ж і Іван з маленьким своїм синком на шиї скаче конем.

Іван. Гоп, гоп, гоп! Тпр! О! Людмила? А ти де тут взялася?

Ваніна (*протпає йому руку*). Тільки що приїхала.

Іван. Руки заняті. Де-ж була?

Ваніна. На дачі Рапофукса. Брала морські ванни, їду на сезон і заїхала провідать вас.

Іван. Я зараз. Здам пасажира няні.

Маруся. Чому-ж не одпочиваєш?

Іван. Ліг — не спиться. А тут Івасик прийшов... Ну, козак, держись, візьми батька за чуба! Так. Гоп, гоп, гоп! (*Скаче конем за двері*).

Ваніна. Ах, яка чудова картина! І хто-б подумав, що великий артист Іван Макарович такий примірний сім'янин? У мене сльози на очах!

Хвиля. У вас на мокро́м місці очі.

Ваніна. Моряк привик до води і йому скрізь мокро, тільки душа, очевидно, суха і не почува сімейних радощів.

Хвиля. А ви сімейні?

Ваніна. Я жінчина і артистка: ілюзії легко знаходять стежку до нашого серця.

Хвиля. Зрозумів! Іван грає роль батька, а ви плачете?

Маруся. Даремно! Іван прекрасний сім'янин і благородний батько перш усього, а потім уже артист.

Хвиля. І поет...

Маруся. Щоб ви знали! Одно достоїнство не виключає другого, а тільки доповняє і робить чудовий, гармонійний акорд, який чарує душі всіх!

Ваніна. Правда, свята правда! *(Цілує її)*. Іван Макарович ніжний, благородний чоловік, і через те загальний кумір.

Хвиля. І ваш?

Ваніна. І мій! Ха-ха-ха! У вас, власне кажучи, язичний бронхіт, вам-би не вадило полічитись!

Хвиля. Тут нема добрих лікарів. Один, правда, єсть; коли-ж і той, під впливом поезії, не хоче практикувати! Може-б ви взялися полічить мене?

Ваніна. Приїжджайте до нас у Харків, там ми вас скоро вилічим.

Хвиля. Боюсь, щоб мій бронхіт не обернувся в карманну сухоту.

Ваніна. А мені здається, що вам нічого боляться; у вас і зараз, певно, карманна сухота. Ха-ха-ха!

Хвиля. Хто сам сміється своєму остроумію, той не остроумний!

Маруся *(засміявшись)*. Еге, ви вже ображаєтесь! Явна признака, що сіли на міль.

Хвиля. На такій мілі сидіть приятно.

Ваніна. Ха-ха-ха! Де ви його взяли? Йй-богу оригінальний моряк! Я дуже люблю оригіналів.

Хвиля. А я дуже люблю гарних жінок!

Ваніна *(до Марусі)*. З ним не заскучаєш!

Маруся. Докучить! *(Входить Іван)*.

Ті-ж і Іван.

Іван (*до Ваніної, подає руку*). Ну, тепер доброго здоров'я. (*Ваніна робить рух, хоче поцілувати Івана, Іван держить її за руку, до Хвилі*). А що: правда Людмила Павловна гарна і весела молодиця?

Хвиля. Бой жінка!

Іван. А тобі, Людмила, як здається мій, друг?

Ваніна. Бой чоловік!

Хвиля. Пара п'ятак.

Ваніна. Дешева рибка — погана юшка! Я до тебе... я до вас, Іван Макарович, на хвилинку, — мене там ждуть.

Хвиля. Хто?

Ваніна. Ану, вгадайте.

Хвиля. Звичайно: поклонник талану.

Ваніна. Я не талан.

Хвиля. Гарненькі жінки всі з таланом.

Ваніна. Спасибі.

Хвиля. Вибачайте, чим бог послав, тим і частую!

Ваніна. От чудак! З вами не зговориш...

Хвиля. Так договоришся.

(*Іван і Маруся сміються*).

Ваніна. Та ну вас к чорту! Дайте побалакати з Іваном Макаровичем.

Хвиля. Сип!

Ваніна (*топає ногою*). Та постійте бо хоч хвилину!

Хвиля. Ні, я краще посидю. (*Сідає*).

Ваніна. Ха-ха-ха! От ще морський чорт! Як же ви себе почуваете, Іван Макарович?

Іван. І добре і погано: добре, бо одпочив, погано, бо знову починається противна суєта, для якої я мушу покидати свій рай!

Ваніна. А ваша дача справжній рай!

Іван. Це не моя — я тут гість; дача Марусина, і цей рай без неї не був би раєм!

Ваніна (*підходить до вікна, Іван іде до неї і стає поруч*).

Хвиля (*Марусі*). Парочка.

Маруся. Мефістофель!

Ваніна. Ах, яка краса: і море видко як на долоні... і гори...

Іван (*тихо*). І якого чорта ти приперлась. Писав же, що виїду сьогодні.

Ваніна. Не можна очей одірвать. (*Тихо*). Не видержала — прости! Ах, сад! (*Одходить*). Ах, сад який! Рай, рай кругом! Я вам, Марія Даниловна, завидую... Нікому не завидую — це не в моїй натурі, — а вам завидую: дача — Едем і муж — великий артист! Щаслива!

Маруся. На половину. Я мужа не бачу півроку, а тут прикована тільки'обов'язком матері...

Ваніна. О, обов'язок матері — приятний обов'язок: він над усім панує в жіночій серці, для нього все можна в жертву принести, все віддати!

Хвиля. І чоловіка?

Ваніна. І чоловіка.

Іван. Ну, це вже занадто!

Хвиля. Коли-б материнство над усім так панувало в жіночій серці, то не робили-б стільки абортів.

Ваніна. При чому тут борт? Моряк від борта ні на ступінь. (*Сміється і всі сміються*). А ви, Марія Даниловна, як дивитесь на материнство? Вам і книги в руки.

Маруся. І я, і муж, і діти, і материнство одно ціле, а ціле повинно бути вкупі, з нього не можна виділити і малої частини, бо тоді, крім страждань душі, пропадає й святість, і краса, і гармонія сім'ї.

Іван. О, моя любя Марусечко! Ще небагато терпіння і у тебе буде рента, яка дозволить нам не розрізнятися ніколи.

Хвиля. На старість.

Іван. Що-ж робить?

Ваніна. Ой, засиділась! Нерано. Прощайте, дорога Марія Даниловна, найщасливіша між жінками! Дуже рада, що з вами познайомилась! (*Цілуються*). До побачення, Іван Макарович! Я не виношу качки і в Симферополі одпочину.

Хвиля. І я з вами.

Ваніна. Будьте здорові, бажаю вам вилічитись від язичного бронхіта.

Хвиля. Я зараз-же їду за лікарем. (*Бере шапку*). Може хоч він дасть мені певне лікарство.

Ваніна. Розумієте? Йй-богу, він хоче йти за мною. Я його боюсь! Придержте його, будь ласка!

Маруся (*сміючись*). Навіщо-ж ви себе лікарем об'явили? тепер лічіть! Пацієнт, знаєте, настирливий, — не відчепитесь..

Ваніна (*капризно*). Іван Макарович!

Іван. Та він жартує! Платон, ти-ж зостанешся з нами обідать?

Хвиля. Я хворий, я не можу їсти, я іду за лікарем.

Ваніна (*замивається сміхом*). До побачення! Я тікаю. (*Виходить і стоїть в сінях сміючись*).

Хвиля. Я не одстану.

Іван (*держить його*). Залиши, що за охота... Оставайся... Ти мене ображаєш і... слухай, що ти не бачив баб, чи що?

Хвиля (*тихо*). Не можу, брат, овоц хороша і жде, хіба не бачиш.

Іван. Що-ж це ви, Людмила Павловна: тікаєте, стоючи на місці? Певно сами ждете?

Ваніна (*сміється*). А куди-ж я від нього втечу? Дожене.

Хвиля (*в сінях*). Я з вами до Симферополя! А поки-що: руль лево на борт — в ресторан «Росія»! Ручку! Повний ход. (*Ваніна подає йому руку і замиваючись сміхом, виходить*).

ЯВА ХІ.

Іван і Маруся.

Іван. Чорт батька зна що! (*Іде до вікна*). Правда, що пара п'ятак! (*Дивиться у вікно. Про себе*). Тварь! (*Мовчить. Потім зідхає. Маруся спокійно складає речі в скриню. Іван барабанить нетерпляче по склу вікна*). Маруся!

Маруся. Що Ваня?

Іван. А скоро буде обід готовий?

Маруся. Не раніше як через годину.

Іван. Ху, як довго!.. Мені, знаєш, щось їсти хочеться... Я за сніданком нічого не їв... (*Мовчать*). Марусечко!

Маруся. Що голубчику?

Іван (*підходить*). Давай, Марусечко, погуляємо сьогодні з тобою.

Маруся (*обнімає його*). Давай!

Іван. Ходім в ресторан. В «Росії», знаєш, хороший обід і шампанського мені скортіло випить з тобою на дорогу, а дома нема.

Маруся. Бог-зна-що вигадав! Сьогодні й у нас обід гарний, по твоєму заказу. Я не люблю кабацьких обідів і повітря кабацьке завжди мене нудить!.. Шампанського я не п'ю, а дома єсть добре вино, яке ти любиш, і я вип'ю за компанію, потім одпочинеш. *(Дивиться йому у вічі)*. Ваня, ти нахмурився. Чого, серце?

Іван. Ні, ні, моя голубко, чого-б же я хмурився?

Маруся. Я хочу зостатись ці кілька годин з тобою сам на сам, будь же ласкавий! *(Обнімає його)*. Було-б тобі зоставить Ваніну обідать у нас, і Хвиля-б зостався.

Іван. Нехай їй чорт! Ти знаєш, я її ненавижу! Фойда! Терпіть не можу таких! *(Ходить по хаті)*. Нахалка! Ху! Нав'язалась незнакомому чоловікові...

Маруся *(сміється)*. Хіба тебе це ображає? Нехай собі фліртує. Що вона, заміжня?

Іван. Не знаю. Я тільки перед кінцем прошлого сезону познакомився... Вона зо мною раніше не служила... *(Мовчить. Іван ходить по хаті, про себе)*. Падлюка!

Маруся. Ваня!

Іван *(сполоханий)*. Я? Ніколи в світі!

Маруся. Що з тобою?

Іван. Нічого, серце, а що?

Маруся. Ти сказав «ніколи в світі»!

Іван. А-а, ха! Думки, знаєш, бродять в голові: не розрізнятися на той сезон з тобою, і в слух зірвалося рішення: «ніколи в світі».

Маруся. Хороше рішення! Може-б його зараз і виповнить, Ванюша?

Іван. Зараз?!... Ні, це дуже раптово: все треба ламать. Цей сезон три переїзди з двома дітьми, в отелю, — і дорого і тісно... Ні! А на той сезон я устроюсь на однім місці, зарані найду хороше мешкання і будем вкупі жить. *(Мовчить)*.

Маруся. Ваня! По якій причині ви з Ваніною на ти?

Іван. Я? Хіба я їй говорив — ти?

Маруся. Навіть вона сказала тобі «ти» і поправилась потім на «ви».

Іван. Може, може! Звичайні театральні відносини — ніби по-товариські... Це погано й справді. Я часто даю собі слово держать себе инакше, а проклята привичка звертає на старий шлях!.. Тобі це неприємно, Марусечко?

Маруся. Ні, не то... А так... Хто його знає, як і сказати! Односини на ти з молодого красивою жінчиною ніби свідчать про якусь близькість, і потім прізвище у неї «Ваніна».

Іван. Ха-ха-ха! Це річ звичайна: один сезон — Ваніна, другий — Платонина!.. А ти трошки ревнива...

Маруся. Ні, мій любий! Ні! Поки я вірю, ніщо мене не тривожить, а потерю віру — ніщо мені віри не верне! Я нездатна ні на ревність, ні на компроміси! Зрада і смерть — для мене одно! Хто мене зрадить, той умирає для мене на завжди, без повороту.

Іван. Чесно... Чесно... Але жорстоко! Пуританізм ви-йшов у тираж. Без компромісів жити не можна.

Маруся. Ніяких компромісів не розумію; прямота, чесність, чистота — мій девіз. *(Мовчить)*.

Іван *(підходить до вікна)*. Сьогодні буде качать. Глянь, Марусечко, яка краса: море бішено б'є своїми могутніми хвилями об скелі, реве і завиває, — мов сердиться, що нема у нього сили розбити предковичну препону, якою натура обмежила його від землі, — і мусить іти на компроміс!.. Іди сюди, Марусечко. *(Маруся підходить. Іван обнімає її за талію і приортає до себе)*. Марусечко, мені страшно робиться, коли я уявляю собі, яка манюня кузочка чоловік в порівнянні з тією силою, що он так велично розвернулася перед нашими очима і ховається в небесній блакиті... Глянь, який вал горне до берега, ніби хоче розбити свою перепону-скелю! Ху! Розбився сам об скелю в манюні краплі, кришталем заблищали краплі на сонці, сяючи квітками радуги... І могутно, і красно, і страшно. *(Приортає Марусю близько до себе і цілує в лоб)*.

Маруся. Чого ж страшно? Гар е не страшне, милий... Що з тобою? Ти знервований, увесь тремтиш, очі горять... — ти хворий?

Іван. Ні, моя люба, — я здоровий! А нерви, справді, піднялися, мов перед виходом на сцену в новій одповідальній ролі... Я розлучаюся з тобою — це компроміс, а ти не признаєш компромісів, і мене смуток обняв.

Маруся. Це не компроміс!.. Це обов'язок, який на нас наклало життя і твоя професія. Ти свято виповняєш свій обов'язок до мене, до сім'ї; я виповнюю свій — до тебе, до сім'ї: і цим самим не тільки не обтяжаємо один одного, а навіть сприяємо розвою і нашого щастя і нашого благополуччя в будущині. Ти врацюєш, а я, шира твоя помішниця, дома з дітьми пильную наше гніздо і готую тобі спокійний одпочивок. Певність, що ми чесно ідем поруч до мети, помагає мені легше переносить скруху, яка часто окутує мене самотою. Коли-ж зближається час твого приїзду, я оживаю! Тут знову настає весна для мене, і вкупі з тобою я забуваю всі пригоди нашого роздвоєного життя.

Іван (*бере її за обидві руки; дивиться на неї*). Світла, благородна душа у тебе, безцінна Марусечко! Для тебе життєве море не страшне, а я боюсь його.

Маруся. Чого ж, мій милий?

Іван. Там, в життєвому морі, де я повинен плавати, як і в морі води, — часто хвилями страшними заливає людей! Воно кидає ними, як малими трісочками, і б'є і розбиває об ту межу, за яку вони не сміють переходити, а переходять по неможливості своїй...

Маруся. Межі — річ свята, на те вони поставлені предковичною мудрістю, щоб здержувати людей від гибелі.

Іван. Ах, моя дорога! Якби-ж то для чоловіка були такі міцні і видимі межі, як от скеля для моря... А коли межі всі в людей духовні, їх не видно... І присплять тебе бажання злі, якими повна наша кров, і підхоплять хвилі, а вал дев'ятий розіб'є життя об межу, як зараз він розбив об скелю воду в прах! Тільки компроміси помагають. (*Весело*). Слухай, Марусечко! Невже коли-б я тобі зрадив, випадково, без крихти кохання до другої... а так, подурному, залишаючи завжди в своїй душі і в серці твою світлу, благородну істоту, невже-ж питаю, ти-б не простила?

Маруся (*з страхом відступає*). Ти мене лякаєш: немов ти зрадив уже і ждеш прощення від мене?

Іван. Ха-ха-ха! О, ні, ні! Це так... теоретична розмова.

Маруся (ласкаво). А ти-б що сказав, коли-б твій друг, Хвиля, всі шість місяців нашого розлучення займав твоє місце?

Іван. Це инша річ. Це паскудство: формальне обдумане життя одній жінщини з двома — фі!

Маруся. Ха-ха-ха! І скільки я не чула розмов про це питання, всі чоловіки ведуть до того, що їм все можна, а жінчині — не можна!.. ...Ні, мій милий, чого мені не можна робить без потері чести, того й тобі не можна! Знай: я тобі не зраджу ніколи в світі — клянусь! А коли ти зрадиш, — я порву на вік з тобою! (Дзвінок).

Іван. Хто-б це? (Іде в прихожу. Відчиняються двері. Ваніна сміючись, в прихожій: «Не пускайте його, не пускайте!» Вбігає в кімнату).

ЯВА XII.

Ті-ж, Ваніна, а потім Хвиля.

Ваніна. Дорога моя, простіть! Йй-богу, я не знаю, що робить з вашим моряком? Прилип, як реп'ях до кожуха: куди я, туди й він. Не бийся-ж мені з ним! Мусіла тікати під вашу опіку.

Маруся (сміється). Добре зробили, що вернулись! Роздягайтесь — будемо обідать (Входить Іван і Хвиля).

Іван (веселий). А що?.. Найшла коса на камінь!

Хвиля (на дверях). Хто з нас камінь — не знаю; знаю, що я коса, а вона трава.

Ваніна (скидає шляпу, жартиливо). Нахал, неможливий нахал! Я такого чоловіки ще не бачила, прямо хоч городового клич! (Всі сміються).

Маруся. Присько! А ви, Людмила Павловно, заведіть такого сторожа, як я. (Входить Приська). Поклич Махметку і давай обідать. (Приська вийшла). В наші часи, навіть, підлітки, гімназисти, маючи єдиничку за спряження глагола «люблю» — грають в любов, фліртують і притупляють природну своєму вікові соромливість «назазжди... Через це, по моему, з них, в кінці-кінців, виходять не лицарі, як колись, а чоловіки-кокотки! І от тепер жінчині ходять без сторожа не можна!

Хвиля. Ха-ха-ха! Марія Даниловна фанатик умовної чистоти.. Ультра-пуританка. (*Входить Махметка*).

Ваніна. Ах!

Хвиля. Знакомий? (*Іван сміється*).

Ваніна. І не смішно, і не розумно.

Маруся (*дає картку Махметці*). Піди в крамницю Шарого і принесеш дві пляшки шампанського.

Махметка. Раз-два! (*Вийшов*).

Маруся. А правда надійний сторож?

Хвиля. Від такого сторожа теж треба мати сторожа!

Ваніна. Йй-богу, на той сезон заведу собі махметку. (*Всі сміються*).

ЗАВІСА

ДІЯ ДРУГА.

Уборна Івана і Крамарюка.

ЯВА I.

Іван (*в одязі і гримі Отело перед дзеркалом. Поправляє грим. Крамарюк в улу курить. Посередині Ваніна, біля неї граф і Хвиля. По паузі, в двері вилядає Кактус з книжкою в руках*).

Кактус. Іван Макарович, скоро друга сцена. (*Зачиняє двері*).

Хвиля. Сьогодні ми, Людмила Павловна, вечеряєм?

Граф. А слово?

Іван. В чім діло?

Граф. Після спектакля графиня вас жде в Європейській.

Іван. А ви, Людмила Павловна, з Платоном?

Ваніна (*сміється*). Ви в ролі Отело — я вас боюсь.

Хвиля. Щоб ревности не викликать?

Іван. Ха-ха-ха! Даремна річ! Я взагалі не ревливий. Марусечка моя — сама вірність; а тут?.. Тут мені нема кого ревнувать.

Хвиля. Людмила Павловна, він правду каже?

Ваніна. Я не смію судить: Іван Макарович говорить про свою жінку.

Кактус (*в дверях*). Іван Макарович, друга сцена. (*Зникає*).

Іван. Іду. (*Іде, з ним Хвиля, Іван обертається до графа, котрий шепчеться з Ваніною*). А ви, граф?

Граф. Іду, іду! Ви на сцені — і я іду. (*Всі виходять*).

ЯВА II.

Крамарюк і Ваніна.

Крамарюк. Граф вийшов для виду і зараз вернеться.

Ваніна. Я боюсь, Стьопочка! Та ще лиха година принесла підглядача Хвилю... не знаю, що робить.

Крамарюк. Ах, мій ангел, а я нащо? Ви поїдете з графом, Іван Макарович з графінею, а Хвилі я скажу, що у вас болить головка, і сам піду з ним вечерять — от і все! А поки Іван Макарович скінчить спектакль, поки вернеться з вечері, — ви будете спать сном праведниці.

Ваніна. Гляди, Стьопа, щоб ми не попались: Ваня ревнивий, а у ревливих очі бачать учетверо, а чуття уявляє їм все невідоме вдесятеро.

Крамарюк. Я, Людечка, старий горобець — одні зуби з'їв, другі вставив, — зо мною в сільце не піймають! При тому, все склалось натурально: Іван Макарович — з графінею, а ви з графом. Ха-ха-ха! І там і там — безгрішний флірт: може який невинний поділуйчик, та й годі!

Ваніна. Що ти, Стьопа! Ти знаєш, як я люблю Ваню... Мені просто хочеться покататись хорошими кіньми.

Крамарюк. Ангел мій! Це непрактично! Невинний поділуйчик дасть графу надію в будущині, — і от в бенефіс подарунок. *(Входить граф).*

ЯВА III.

Ті-ж і граф.

Ваніна. Граф! Ви не в театрі?

Граф. Голова почала болить... А ніч чудово поетична: морозна, ясна, я хочу проїхатись за город, поки спектакль скінчиться... хочете зо мною?

Ваніна *(соромливо)*. Ніяково...

Граф. Зо мною?

Ваніна. Щоб не подумали чого — я соромлюсь.

Граф. Соромливість красить жінчину взагалі, а гарну — робить кращою удвоє. Прошу!

Ваніна. Степан Кузьмич, можна?

Крамарюк. З графом, Людечка? Можна!

Ваніна (до Крамарюка). На ваш отвіт... (До Графа).
Зараз! Ждіть в вестибюлі. (Хутко вийшла).

Граф (подає руку Крамарюку). Спасибі. Вечеря за мною.
(Виходить).

Крамарюк (проводжає). Рад служити! Рад служити!
(У двері). Вася, Вася!

ЯВА ІV.

Крамарюк і портний.

Кактус (на дверях). Тихо! Іван Макарович на сцені.
(Зник. Входить портний).

Крамарюк. Приший мені, голубчику, пуговицю до сюртучка і там під пахвою грошки розпоролось. (Скидає сюртук, портний зашиває).

Портний. Іван Макарович сьогодні сердитий: Людмилі Павловні пальцем посварився, а мене тут-же вилаяв ні за се, ні за те...

Крамарюк. Роль, знаєш, така бішена: страсть, ревність, в п'ятім акті давить жінку... ну і настрої!.. Легко, думаєш, задавить жінчину? Великий артист говоре, як Огело, а почуває, як Іван Макарович! Може і у нього є своя Дездемона, а у Дездемони Касіо, а збоку Яго... ке-ке-ке!

Портний. Здається, граф...

Крамарюк. Тс! Вася, ні слова! Боже тебе сохрани, хтонебудь почує. (Входить Хвиля, Портний кінчив роботу, подає сюртук, Крамарюк надіває). Спасибі. (Тихо). Вийди! (Портний вийшов).

ЯВА V.

Крамарюк і Хвиля.

Хвиля. Дозвольте з вами познакомитись: Хвиля, друг і приятель Івана Макаровича.

Крамарюк. Артист Крамарюк, друг і приятель Івана Макаровича.

Хвиля. А?.. В такім разі і ми повинні бути приятелями...

Крамарюк. Дуже рад!

Хвиля. Не менше! Я, знаєте, драм і страшних трагедій не люблю. Доволі з нас і своїх драм в щоденнім житті!

Крамарюк. Так, так! Ах, в житті багато драм, я сам люблю більше кумедію.

Хвиля. Будем правду говорити, що хороша з сучасного життя драма, теж слухається охотно.

Крамарюк. А-а! Так, так! І я люблю хорошу з сучасного життя драму.

Хвиля. Хоча тепер драми з сучасного нашого життя нема, все більше переводні.

Крамарюк. Переводні, всі переводні.

Хвиля. А з нашого життя одноманітні, безідейні; флірт — і більш нічого.

Крамарюк. Одноманітні, аж нудить, безідейні, флірт і більш нічого... справедлива рецензія!

Хвиля. А деж Людмила Павловна?

Крамарюк. Голова розболілась; пішла додому.

Хвиля. Жаль. А я хотів з нею повечерять.

Крамарюк. Знаю, знаю... Людочка теж мій друг і приятель. Вона мені сказала: «у мене головка болить, а ти, Стьопочка, іди з моряком вечерять!»

Хвиля (*про себе*). Ідея! За вечерею підпою і вивідаю все, що для мого плану треба. (*До Крамарюка*). Прошу, прошу!

Крамарюк. Сердечно дякую, сердечно дякую. Людочка так і сказала: «він сам тебе попросить». Ке-ке-ке... Мене граф просив, але я відрікся. Не люблю аристократів, хоч і сам потомственный дворянин.

Хвиля. А Іван, здається, з графинею? (*Клацає язиком*). А?

Крамарюк. Ке-ке-ке! Великий артист на розхват!.. Тільки Іван Макарович ні-ні!

Хвиля. Боїться Ваніної?

Крамарюк. Ваніної? (*Довго дивиться на Хвилю, качає головою*). Не знаю.

Хвиля. Ну от, ну от! Це не таємниця — всі знають.

Крамарюк. Невже всі знають?

Хвиля. Та що там, залишіть! І ви знаєте.

Крамарюк. Я?! Ке-ке-ке! Ви не прокурор?

Хвиля. Е, друже, причім тут прокурор? Ви старий кіт і розумієте добре, що кохання не угаїш, а публіка слідує за кожним рухом знаменитого артиста — ну, і знає все.

Крамарюк. Правда, правда. Публичність страшенно цікава. Єсть такі, що, повірите, розпитують, що їсть Іван Макарович; ну, а брехунців у нас в трупі багато, і від них все йде в світ... Живіть тихо, смирно — ніхто не знатиме й хто ви; а бийтеся, лайтеся, сваріться, залицуйтеся, то не тільки всі будуть підслухувать, розпитувать, а навіть у двері заглядають! Ке-ке-ке! Люди люблять скандали більше, ніж людей.

Хвиля. Та тут і скандала нема. Світова річ: Іван Макарович без жінки, Ваніна незаможня, диявольські гарна, куліси, ілюзії, настрої, молода кров, ну... Натурально.

Крамарюк. Натурально, натурально! Я не судю! Боже сохрани! я нікого не судю; сам був молодим.

Хвиля. Та ви ще й тепер, певно, ходок!

Крамарюк. Ке-ке-ке! Більше язиком!

Хвиля. А! Ха-ха-ха!

Кактус (у двері). Тихо! (Зачинає).

Хвиля. Ну, друже, я тільки сьогодні приїхав, не поспів зробить Іванові визиту. Де вони живуть?

Крамарюк. В отелю «Росія»; розкішні номери. (Чуть аплодисменти).

Хвиля. Кінець акта?

Крамарюк (прислухається). Так; визови! (У двері). Вася!

Хвиля. Ходім пропустимо.

Крамарюк. Коньячку? А-а-а! Жаль що ми не пішли раніше, тепер треба подождать Ваню. (Входить портний).

Хвиля. Я тікаю. (Виходить).

Крамарюк. І я прибуду зараз. (До портного). Будь тут; може що треба.

ЯВА VI.

Крамарюк, портний, потім Усай.

Портний. Івана Макаровича оточили дами, — не дають і переодягтись.

Крамарюк. А Уся не бачив?

Портний. Там, лає робочих.

Крамарюк. Сердитий?

Портний. Збор неповний.

Крамарюк. Погано. Не дасть авансу. (*Входить Усай*).

Усай (*до портного*). Чого ти ховаєшся по закутках, як собака від мух, нігде не знайду?!

Портний. Я тут...

Усай. Бачу.. Які ти штани дав Родріго? А?

Портний. Звичайні, як завжди.

Усай. Звичайні, як завжди? У тебе все звичайне... На самому поганому місці дірка. (*Портний біжить*). Ну, народ, не дай бог! Тільки сам не глянь — скрізь проріхи.

Крамарюк. Добри вечір, Луп Лупич! сьогодні приймають дуже добре.

Усай. Приймають, приймають! На чорта мені їх прийом? що я актор? Вам аби прийом, а жалування зупите з Лупа! Мені нужно 483 р. платить у день, а зборів нема, хоч вішайся.

Крамарюк. Сьогодні мало не повний.

Усай. А контрамарки ти лічив? а ученичеські ти лічив? а ті 2-х рубльові міста, що я продав по 60 к., аби не пустували — лічив? То-то одних контрамарок: офіціальних, півофіціальних, редакційних, типографських, реквізиторських, кумовських, сватовських, музикантських — пів театра. (*Входить портний*). Бачив, які ти штани даєш?

Портний. Там манюня дірочка, треба шукать, щоб побачить.

Усай. А ти ждеш, поки буде велика.

Крамарюк. Луп Лупич! Завтра буде повний збор...

Усай. Постой! До завтрього далеко. Позич мені сьогодні п'ять рублів; будь друг, позич! Не стало заплачить вечерових.

Крамарюк. Дав би з радістю, та нема. Я хотів у вас просить авансу п'ять рубликів.

Усай. Ну, народ! Скажи мені, ти жалування береш число в число?

Крамарюк. Авансиками все забираю до числа.

Усай. І не маєш п'яти рублів, щоб в нужді допомогти бідному антрепренерові? А хто-ж мені платить жалування, хто? Та я найбідніший між вами чоловік, — мученик не-

щасний; що де не зірву, та все вам, та все вам! І удень, і увечері тільки чую: дай, дай, дай! 70 ротів щодня роззявляють пельку — натли їх! Боже мій! Навіщо ти мене зробив антрепренером і віддав на муку Крамарюкам?!.. (Вийшов).

ЯВА VII.

Крамарюк і портний.

Крамарюк. Чув? Приятний чоловік! Позич йому п'ять рублів... А ти, кундель! Та якби у мене було п'ять рублів, то я-б з тобою не говорив. Ти зрозумій, Вася: я дворянин, потомственный дворянин, прадід мій мав таких лакеїв, як Усай, а тепер... (Розводить руками). Кланяйся Кунделю. Ні, фортель, фортель який — з нього був би хороший буф-комік: щоб не дати мені авансу, він у мене позичає п'ять рублів. Подумай: сорок тисяч лежить у Волзьсько-Камськім банкові, а він бере в ресторані один обід на два дні.

Портний. Через те то у нього гроші є, а ви, Степан Кузьмич, любите їсти по-панські.

Крамарюк. Люблю, Вася, люблю! Грішний чоловік, особливо солоні закуски: сьомгу, омари, балочок, ікорку... Та тільки я, брат, їм раз-у-раз на чужий кошг! У мене кожний вечір — єсть карась, а карасі люблять частувать нашого брата і лічать це для себе за честь. Напоїть актора для карася рівно виконанню високого довгу; а вже от-грошей ніхто з карасів не дасть. Сто рублів проп'є, сто рублів для хвастовства спалить, а бідному не дасть і трьох карбованців.

Портний. А де ж ви діваєте свої гроші, жалувани?

Крамарюк. Чорт їх знає! Зрозумій! Візьму в цю руку карбованця, перекладу в другу, (показує маніпуляцію) дивлюсь — десять копійок. Тягнусь за панамі і раз-у-раз в довгах.

Портний (сміється). Чудак.

ЯВА VIII.

Іван, дами, мужчини, діти.

Іван. Прошу, прошу! (Одчиняє двері, входять дами). Сідайте! Вася, дай, брат, ще стілець!

1 Дама (кладає на стіл квітки). Великому артистові!
Іван. Спасибі, спасибі! Ви щоразу вітаєте мене квітками. Глибоко ціню вашу люб'язність! (Нюхає квітки).

2 Дама. А ви мене обманяли: я вас сьогодні ждала на кофе.

Іван. Неможна було ніяк; я був сьогодні в осаді цілий день.

2 Дама. Так я вас завтра жду обідать.

Іван. Обідаю з приятелем.

2 Дама. Увічливо, нічого сказати... Мені дали слово, а обідаєте з приятелем.

Іван. Простіть, я вам слова ще не давав.

2 Дама. Ну, так дайте слово зараз!

Іван. Не можу! (Стук у двері).

Голос. Можна?

Іван. Прошу! (Входить два пани і двоє дітей).

1 Пан. Крутицький! А це мої діти: Стьопа і Петя — майбутні інженери.

Іван (здоровкається до 2-го пана). А, Деркач! Здоров, земляче! Що ж це тебе давно невидко в театрі?

Деркач. Зате жінка щодня.

2 Дама. Неправда, вчора не була.

2 Пан. Бо Іван не грав.

Крутицький. Стьопа, Петя! Дивіться на великого артиста. Тільки — руки по швам! (Діти залядають Іванові у вічі і зачіпають на столі то се, то те).

Іван. Сідайте, куріть!

2 Дама (до Деркача). Сеня! Я в одчаї. Іван Макарович відрікається від нашого хліба-соли; а я закликала до себе на завтра ціле товариство, щоб показати їм значимість.

Деркач. Що-ж, коли не можна завтра, так другим разом!

Портний. Будем переодягатись?

1 Дама. Ах, ми тут заважаємо! До завтраго! (Подає руку Іванові, виходить).

Крутицький. Петя, руки по швам, не зачіпай. (При слові: „руки по швам“, Петя кладе руки по швам на одну мить, а потім знову зачіпає що попало).

2 Дама. Так коли-ж обідать до нас?

Держач. Прошу від широкого серця, як земляка!

Крутицький. Стьопа, руки по швам! Ти дзеркало розіб'єш! (Стьопа, як і Петя, кладе руки по швам, і знову щось зачіпає).

Іван. Сьогодні у нас четвер... Так... Я у вас обідаю... в неділю.

2 Дама. Ждем. Глядіть же, не зрадьте!

Крутицький. Дуже рад, що познакомився, довго збирався. Стьопа, Петя, ходім. (Стьопа зачепив і звалив дзеркало, воно розбилось).

3 Дама. Ах!

Іван. Нічого, нічого... (Про себе). Погана приміта!

Крутицький. Ніколи тебе не візьму в театр... Простіть! (До дітей). Ну, руки по швам! Марш! (Всі виходять, крім 3 дами. Чуть дзвінок).

Іван. О, перший?.. Я не буду переодягатись, не поспію. (Портний виходить).

Крамарюк. Я зараз, можна?

Іван. Іди. (Крамарюк вийшов).

3 Дама. Тут так гарно, весело, що й виходить не хочеться. Артистична атмосфера наповняє душу якоюсь радістю, особливо коли зустанешся з вами наодинці. (Закачує очі під лоба). Ах, талант, талант... Яка це велика громадська святиня! Без сильних талантів ми закиснемо в мизерії щоденщини. Ви будите у нас найвищі поривання до світлих ідеалів.

Іван. Спасибі, спасибі! Тільки я не розумію, до чого високого я власне вас розбудив.

3 Дама (оглядаючись). Як до чого, як до чого? Ах, противний, він ще й питає, неначе сам не знає!

Іван. Не знаю.

3 Дама. Ви сьогодні целюб'язні; напруженість нервів вас утомила. (Дивиться довгенько на нього). Страстний Отело!.. Я вас люблю безумно страстю бальзаківського возраста!

Іван (встаючи кланяється). Спасибі! І я вас люблю страстю прожори: такого знаменитого борщу, таких солоних огірків і маринованих баклажанів, як у вас, я нігде не їв! Очевидно, тільки бальзаківський возраст уміє так смашно готувить страву.

3 Дама. Що? Ви насміхаєтесь над'святим чуттям?

Іван. Палагея Івановна, дайте спокій і ніколи не говоріть мені про вашу страсть, а то скажу Колі, щоб він вас в театр не пускав.

З Дама. Ви — божевільний чоловік, розпаскуджений поганими жінчинами, які, крім брудних почувань, до вас нічого в своїм серці не мали, а свята ідеальна любов до вашого талану, яка виключає з себе все низьке, крім духовного єднання, для вас незрозуміла.

Іван. А причому-ж тоді страсть бальзаківського возрасту?

З Дама *(іде до дверей)*. Я лічила вас далеко розумнішим, а тепер бачу, що можна бути великим артистом, і не менше великим дурнем. *(Виходить)*.

ЯВА ІХ.

Іван, потім Надя в білій сукні.

Іван. Ха-ха-ха! Страсть бальзаківського возрасту поміша мені добрий борщ їсти. Пропали лукулівські обіди!.. *(Замльдає Надя)*. Надя! Заходь!

Надя. А нема нікого?

Іван. Як бачиш, — нема. *(Дзвінок)*.

Надя. Другий!

Іван. Нічого, перша сцена без мене. Заходь, дитя, освіжи атмосферу своєю чистотою. *(Бере її за руку і сядовить)*. Я тебе виглядаю в кулісах цілий вечір! Твій світлий образ ангела дає мені силу творчости!

Надя. Не могла досягнути до вас і тільки здалеку дивилась. Я боюсь підходити: Людмила Павловна обіщала облити мене сірною кислотою. А тепер вона поїхала з графом кататись, і я до вас забігла...

Іван. Людмила? З графом? Хто тобі сказав?

Надя. За кулісами всі говорять. А я сама бачила Людмилу Павловну і графа в вестибюлі.

Іван. А-а!.. Чорт з нею! *(Дивиться на Надю)*. Чому я тебе раніше не зустрів... Ти — чистий ангел, ти-б не зрадила.

Надя. І не зраду! Я люблю в вас свій ідеал.

Іван. Але ти не моя...

Надя. І не можу бути вашою ніколи — ви жонаті...

Іван (*тре лоб*). Жонатий?.. Так, так, дитя моє! Слова твої, мов молотом, ударили мене по голові: я.. жонатий, люблю свою Марусечку і... твар!.. Брр!.. Край! Завтра почну нове життя, а ти будеш моєю музою і своєю чистотою освіжиш мою попорчену душу. (*Цілує її в лоб*). Іди, дитя! (*Надя виходить*). Ах, яка мука зразу насила на душу! Говорю одне, роблю друге. Нема у мене нравственої дисципліни... Але я її добуду, добуду... світлий образ Наді pomoже очиститися і стать кращим! (*Входить Крамарюк*). Завтра порву з Людмилою!

ЯВА X.

Крамарюк і Іван.

Крамарюк (*ковиряє в зубах і причмокує*).

Іван. Випив і закусив?

Крамарюк. Ке-ке-ке!

Іван. Де Людмила Павловна?

Крамарюк (*жує*). Людечка? Пішла додому — головка болить.

Іван. Брепеш!

Крамарюк. Коли Людечка неправду сказала, то й Стьопа брепеш.

Іван. Лукавий прислужник!

Крамарюк. Єй, не знаю нічого.

Іван. Я стояв на виході і бачив, як граф вернувся за куліси.

Крамарюк. Свята правда. Граф заходив.

Іван. Ну, говори далі святу правду!

Крамарюк. Так, заходив, заходив. Постривайте. Чого ж він заходив? (*Дивиться в гору, нагадує*). А портбач шукав і сказав, що йде в ресторан вечерю для вас заказать.

Іван. А Людмила де була?

Крамарюк. Забув. Не пригадаю. Чи тут... чи вже вийшла.. Де тут пригадать, коли у нас як в калейдоскопі, все міняється.

Іван. Вона поїхала з графом!

Крамарюк. Не може бути?!

Іван. Скотина ти!

Крамарюк. Де моя шапка, я тікаю. (Кактус на дверях).

Кактус. Степан Кузьмич, у вас не була Палагея Осиповна?

Крамарюк. Яка?

Кактус. Ваша... Наша... Ставська! Вона Емілію грає, а зуби пропали...

Іван. Що?

Кактус. Послідня сцена спочивальні готова, а Емілія без зубів.

Іван. Які зуби? При чому тут зуби?

Кактус. У Палагеї Осиповни були свої, хоч і цілі, та жовті зуби, а вона всі свої повиривала і вставила свіжі, білі. В першій сцені виїняла зуби — десну давили — і виїшла, а хтось взяв зуби.

У сай (вбіває, до Кактуса). Зуби, зуби! Де зуби?

Кактус. Не знаю.

У сай. Жалування одбираєш число в число, а не знаєш, де зуби? Шукай! (Кактус вбіває). Стюпа, у тебе всі зуби вставні, певно ти мав практику, п'яний не раз губив зуби; як ти думаєш, де можуть бути зуби Палагеї Осиповни?

(За сценою плаксивий голос: «Де мої зуби? Хто пожартував, верніть мені мої зуби!»)

Крамарюк. Стривайте! Я якось спав на паророді, зуби випали і собачка Палагеї Осиповни занесла під стіл.

У сай. Ідея! (Біжить і ще на дверях кричить). Шукайте зуби і Амішки — може собачка взяла! (Пішов).

Іван. Ну, милий, я з тобою ще побалакаю. Завтра перебирайся в другу уборну...

Крамарюк. Чим же я винен?

Іван. Я тебе знаю — ти сприяв.

Кактус (в дверях). Іван Макарович, починаю.

Іван. А зуби?

Кактус. Єсть, єсть — Амішка гризла.

Іван. Грай тепер трагедію! А-а-а! Весь настрій пропав! (Пішов).

Крамарюк, потім Райська.

Крамарюк. Пропав і у мене настрій! Хвиля пішов вечерять, а я тут жду; він повечеря сам, а я лягай голодний спать, от де настояща трагедія. (*Входить Райська*).

Райська. Іван Макарович на сцені, і я користуюсь, щоб побалакати з вами. (*Починає плакати*). Я нещасніша жінщина!

Крамарюк. Що робить, я нещасніший мужчина.

Райська. Мужчина не може бути таким нещасним, як я.

Крамарюк. Який я мужчина? Я тепер гірше жінщини; я (*зідхає*) без пола!

Райська. Не жартуйте, Степан Кузьмич, у мене серце болить... Ви близький чоловік до Івана Макаровича, розкажіть йому моє горе, бо я не смію і попросити, щоб заступився.

Крамарюк. Що ж там сталося? Ви справді стривожені.

Райська (*здержано хлипає*). Уявіть собі: мій Альоша завів амури з вдовою, купчихою Козодоєвою...

Крамарюк. Ах, шельма! Що ж вона — багата?

Райська. Багата, падлюка, щоб її чорт узяв з її багатством!

Крамарюк. Щасливий Альоша — вічний кусок хліба.

Райська. А я, а я? (*Втирає сльози. Спокійно*). Хто такий Альошка? Безграмотний босяк, а я дочка полковника і через його подлу красоту покинула свою сім'ю... (*Плаче*). Ах, скільки горя, мук я пережила, поки помирилась з батьком! Подумайте: босяк, різночинець, і дочка полковника!.. Нарешті, батько поміг... Я вивчила Альошу грамоти, одягла, вивела на дорогу. Тепер він артист і кидає мене. (*Ридав. На дверях Кактус*).

Кактус. Тихо! Бога ради, тихо! Там трагедія, а ви тут комедію ламаєте. (*Зникає*).

Крамарюк. Тихо, тихо, Павлина Павловна! — Там трагедія — Отело убива Дездемону. Заспокойтесь.

Райська (*хлипаючи*). Я вже спокійна, я вже спокійна. (*Втирає очі*). Попросіть Івана Макаровича, щоб він

сказав пару слів Альоші, Альоша його шанує, він його послуха! Подла твар, жирна Матрьошка, не могла собі знайти пожарного — давай їй актора!

Крамарюк. А, принадно! Що не кажіть, а принадно! Альоша, знаєте, грає то королів, то вельмож, а пожарний... Що таке пожарний? Все життя таскається з кишкою. Порівняння не може бути... Ну, заспокойтесь! Я скажу Івану Макаровичу. Тільки треба, знаєте, вибрати підходящий настрій.

Райська (встає, бере за руку Крамарюка). Ви артист, ви благородний чоловік, у вас чула душа і серце, ви розумієте чужі страждання, як свої!..

Крамарюк. О, розумію, розумію.

Райська. Надіюся на ваше добре, благородне серце! (Виходить).

ЯВА XII.

Крамарюк, а потім Кругляков.

Крамарюк. Ах, шельма Альошка! виудив такого карася: до смерті забезпечений чоловік!.. Трапляється людям щастя. (В дверях голова Круллякова). А вам чого? Сюди заборонено ходити.

Кругляков. Кому?

Крамарюк. Всім незнакомим, а вас я перший раз бачу.

Кругляков. Так познакомилися: залізнодорожний чиновник — Кругляков.

Крамарюк. Дуже рад! Тільки я сьогодні вечерять з вами не піду, мене вже закликано, а завтра з великою охотою.

Кругляков. Вечерять? Я сам голодний лягаю спати,—подла жінка все промотує на театр!.. скажіть мені, будьте ласкаві: тут не буває щовечора з квітками жінчина: маленька, чорненька, кругленька, гарненька?

Крамарюк. Тут, милий, всякі бувають: і маленькі, і великі, і чорненькі, і біленькі, і гарненькі, і поганенькі, і кругленькі, і плесковаті. Кого-ж ви шукаєте?

Кругляков. Жінку! Розумієте, збожеволіла!

Крамарюк. Так шукайте в домі божевільних.

Кругляков. Я-ж і шукаю її тут! Подумайте. Я мучусь на ночних заняттях, заробляю горбом, щоб сім'ю прогодувати, а вона, подла, кидає дітей, і щовечора в театрі!.. Я сам люблю театр до смерті: ми з жінкою були перші артисти в залізничному театрі. Там познайомились, полюбилися і женились... Але, грать — одно, а платити гроші за театр — зовсім друге! Ну, нехай би пішла раз в тиждень, а то — щодня. Прихожу додому змучений працею, голодний, діти теж голодні пишуть, як перепелата, а її нема! Де мама? В театрі! Браслет заклала, літню кохту і чорну спідницю однесла в ломбард, і все квітки купує Барильченкові. Сьогодні не видержав, прийшов сюди, хочу гнати додому в потилицю і не знаю, як знайти: думав в уборній у Барильченка — нема. Порайте, де її шукати.

Крамарюк. Евріка! Одна пані часто сюди носить квітки, страшенно кричить на визовах і кидає на сцену свою шляпку.

Кругляков. Вона! Вже дві шляпи побила, і уранці хрипить, як з перепую.

Крамарюк. Біжіть зараз до музикантського бар'єра, там маса учнів і пань, там, певно, і ваша жінка, буде кричати.

Кругляков. Спасибі. За раду колись ввечерю почастую! Я її за уха виведу з театра. (*Побіг. Ледве чуть визови і аплодисменти*).

ЯВА XIII.

Крамарюк, Іван, потім Усай і актор.

Голос Івана. Доволі вже! Я більше не піді! Це подла інтрига!

Крамарюк. Певно завісу не в час спустили. (*Входить Іван. Кидає парик*). Ох! (*Сідає*).

Усай (*вбігає*). Ради бога! Прийом — велика річ!

Іван. Не піді! (*Входить портний*).

Усай. Іван Макарович, голубчик, вийдіть! Гам, крик, визови роблять ефект — і завтра збор.

Іван. Мучишся, витягаєш нерви, а тут тобі навмисне портять сцену, убивають всю працю.

Усай. Я її оштрафую.

Іван. Ні, ви побоїтесь п'яного її чоловіка і не оштрафуйте!

Усай. На цей раз, побий мене бог, оштрафую! І Деніса оштрафую за п'янство.

Кактус (на дверях). Іван Макарович, кличуть! (Зникає).

Усай. Чим-же публіка винна! Слухайте, як кричать!.. Пожалуйте дамські голоса! Може яка з них співає в концертах, або в театрі трезвости — зовсім порве голос. (Іван нервно встает і виходить).

Усай. Фу, слава богу!

Крамарюк. Що там сталося?

Усай. Ет, відчепись! Газети не пропустять скандала, послі й прочитаєш. (Виходить).

Крамарюк (до портного). Завісу дали, пізно, чи рано, чи хто зірвав сцену?

Портний. В публіці був сміх, Іван Макарович лаяв Софію Івановну, Деніс Павлович п'яний заступався за жінку; а в чім діло, не розібрав.

Крамарюк. Тепер кому скрутиться, а Стьопі змелеться. (Входить Іван).

Іван. Дияволи! Жінка сцену портить, а п'яний чоловік лізе на бійку! Бездари прокляті! (Сідає).

Кактус (у дверях). Ще кличуть!

Іван. Іди к чорту! Хіба не бачив: там почався домашній спектакль; якийсь чоловік тягне від бар'єра за уха ту даму, що квітки носить щодня. Жінчина кричить не своїм голосом, одбивається; всі тепер занялись цим фарсом і аплодирують вже не мені, а домашнім акторам, які розважають публичність після трагедії.. Не піду! Чого стоїш?

Кактус. Я дам залізну завісу! (Зникає).

Іван (скидає верхню одягу, сідає і розривірюється). Ну, спектакль!

Крамарюк. Великий артист напружує мозок, нерви, а бездари..

Іван (схоплюється). Ні, ти тільки уяви собі: після душення Дездемони трагічний настрій опанував душами слухачів, в театрі тихо, мов нема нікого... Постукала в двері Емілія... Отело читає монолог... Дали, дали.. на-решті... «О, тяжкая страшная година! Тепер здається, му-

сіло-б настати затміння сонця і місяця і з страху розпатися вселенній...» і в цей мент раптом Дездемона захарчала, як недорізане порося!

Крамарюк (*халає себе за волосся*). Ах, ах, мороз по кожі!

Іван. Ілюзія щезла, сміх — і все пропало! (*Сідає, розриміровується*). Не ждав, щоб Софія Івановна, доволі порядочна актриса, викинула таке коліно; інтрига бездари її чоловіка, який готов-би мене в ложці води утопить!

(*За сценою: «Я не дозволю ображати мою жінку, вона першорядна актриса!» Входить актор; його держить Усай і тягне назад*).

Усай. Іди, голубчику, додому.

Крамарюк (*підбіає*). Денис, Доня, залиши!

Актор. Підгравайте йому, роби, як він хоче, а творить — не смій!.. Він — великий артист!.. Я сам не менший артист і пораяв Соні захрипіть. Удушена жінчина харчить — це натурально!

Іван (*халає стуло*). Вон, п'яна морда!

Крамарюк (*тягне за одну руку актора, Усай за другу, до дверей*). Доня, Доня! Постраждаєш, будеш каятись!

Актор. Пустіть!

Усай. Ходім, я дам аванса! чуєш: аванса дам!

Актор. Аванс? Спасибі! Ходім... Соня — першорядна актриса, вона хотіла легше захарчати, ну... Зірвався голос... ну.. вийшов кікс!.. І більше нічого! (*Дражнить*). «Харчала, як недорізане порося!..» (*Виводять*). Я тобі покажу «порося».

Іван. О, прокляття на вас: п'яниці, бездари! Присмокчесь до театра, як п'явка, держать його ради жінки, і він нічого не робе, завидує і інтригує! Ах, вимучився! Доволі!.. Тікаю в строкові! (*Входить Усай*).

Усай. Заспокойтесь, Іван Макарович! П'яний Донька — божевільний; він завтра попросить у вас прощення.

Іван. Вигнать їх з театра мітлою обох! Я не буду служити при таких умовах...

Усай. Ах, боже мій! Ах, боже мій! І нащо ти мене зробив антрепренером і віддав в руки п'яниціям, ослам, скотам, свиням! (*Іде до дверей*). Повішусь, єй повішусь! (*Вбіає Крамарюк*).

Крамарюк (до Івана). Графиня жде вас!

Іван (до нього). А Людмила з графом... У... — У... — У!.. (Мовчить, одривчасто). Я утомився... Нездужаю... скажи — не піду.

Усай (підбіває). Іван Макарович, не ображайте графиню. Вона щодня бере саму дорогу ложу!

Крамарюк. Просять обоє. І граф тут.

Іван. Покатався? Ха-ха-ха!.. Скажи: буду, тільки розгріміруюсь!

Усай. І чудесно, і чудесно! вечера і хороше товариство вас заспокоять. Добраніч!

Крамарюк (тяжко зідхає). Ох, не знаю, чи повечеряю-ж то я сьогодні.

ЗАВІСА

ДІЯ ТРЕТЯ.

Розкішно убраний номер в отелю, кроваті нема.

ЯВА I.

Іван, Крамарюк і Ваніна.

Ваніна в ранішнім пеньюарі, п'ють чай. На столі масло, молоко, сир, ветчина. Іван ходить по хаті, курить, кидає одну цигарку, зараз запалює другу.

Ваніна. Стюпочка! Їж ветчину, чудова!

Крамарюк (*що раніше намазав хліб маслом, кладе на нього ветчину і їсть з великим смаком*). Я їм, я їм. (*Запихається*). Я без церемонії! (*Мовчать. Крамарюк їсть і запиває. Іван ходить: Ваніна слідкує за його рухами. Іван підходить до дверей і надавлює пуговицю, чуть електричний дзвінок*).

Ваніна. Ваня, чай прохолоне. (*Мовчать; по паузі входить номерний*).

Номерний. Дзвонили?

Іван. Після обіда одну кровать із того номера перенесіть сюди і поставте тут; чуєте?

Номерний. Чую.

Іван. Більш нічого. (*Номерний вийшов*).

Ваніна. Ха-ха-ха! Божевільний, їй-богу, божевільний. (*До Крамарюка*). Розумієте? Я каталась з графом: знамениті коні, ефектні сани... граф просить... як же не покататись?

Іван. Удвох в час спектакля... уночі...

Ваніна. Чуєш, Стюпа, він сердиться!..

Крамарюк (*розжувавши і ковтнувши*). Ай-ай-ай! Іван Макарович! Ви гніваєтесь на Людечку, на ангела?

Іван. Слухай, ти, стара лисиця!

Крамарюк. Я лисиця?! Де моя шапка! Ай-ай-ай! Я лисиця! Я, що в огонь і в воду за вас, за Людмилу Павловну!.. Не ждав. Де моя шапка? (Шукає). Бог з вами, Іван Макарович, бог з вами!

Ваніна. Стьопа! Що ти за чудак. Іван на мене сердиться, а на тобі злість зриває; сідай.

Крамарюк. Для вас я сяду. (Сідає). Для вас. (По паузі). Я червяк і прийму всяку обиду ради вас, мій ангел.

Іван. Старий ти дурень!

Крамарюк (встає). Іван Макарович! Ви жартуючи, чи справді лічите мене дурнем?

Іван. Без жартів.

Крамарюк (бере шапку). В такім разі прощайте, — я не можу витерпіть такої образи!

Іван. Витерпиш! Ти привик, така твоя судьба.

Крамарюк (зідхає). Від судьби не втечеш. (Сідає).

Іван. Де ти бачив, скажи мені, ангелів в розкішних пеньюарах, навмисне пошитих так, щоб вабить мужчин? Від кого ти чув, щоб ангел грав ролі кокеток?

Крамарюк. Ха-ха-ха! Логіка, яка необорима логіка!-а? От і раз-у-раз так! Іван Макарович одним словом мене поб'є! Простіть, Людмила Павловна. (Цілує їй руку), Я, справді, за 40 літ служби ангелів на сцені не бачив і не чув, щоб ангел денебудь грав ролі кокеток.

Ваніна (весело). Ах, Стьопа, Стьопа! Та ще-ж позавчора, при тобі, Ваня сам звав мене ангелом.

Крамарюк. Так!! Звав, їй-богу, звав — я сам чув! Іван Макарович, ви-ж позавчора Людмилу Павловну сами ангелом величали, а тепер збиваєте мене з пантелику!.. Ай-ай-ай!

Іван. Виходить і я такий-же дурень, як і ти.

Крамарюк. А! ну, то я тепер не ображаюсь: рівність — річ велика! ---

Іван. Ех, ти вітряк, старий чортяка!..

Крамарюк (сміється). Іван Макарович, у мене рогів нема; я десять літ, як другий раз овдовів.

Іван. Так були.

Крамарюк. Так, були! Єй, були! (Ваніна сміється). Я два рази був жонатий і обидва рази замість лаврів, ходив

увінчаний рогами... Я люблю правду і кожен раз жалю, що правду нестрашно говорить тільки про себе.

Іван. Слухай, не крутись-же, як чорт перед утренею, а скажи правду: ти устроїв катання Людмили з графом?

Крамарюк (*дивиться то на Ваніну, то на Івана*).

Іван. Ну?

Крамарюк (*зідхає*). Грішний чоловік — я! Людмилочка якось говорила, що у графа блискучий виїзд, кращого в городі нема, і що приємно було-б покататись... А я люблю робить приємність, ну і устроїв... Не криюсь, я правду люблю.

Ваніна. Я говорила?! Стьопа! Ти говорив..

Крамарюк. Я?.. А,—так, так! Я говорив, що у графа приємні коні... т. е. не приємні, а хороші коні, а Людмила Павловна...

Ваніна. Стьопа! Я нічого не говорила, а через день після розмови з тобою граф покликав мене прокататись...

Крамарюк. Свята правда! Тепер пригадав: Іван Макарович пішов з графінею вечерять, а ви з графом кататесь.

Іван. Неправда! я пішов додому.

Крамарюк. Так, так!.. То було другим разом, а тепер — я пішов додому...

Іван. Не ти, а я пішов додому.

Крамарюк. Ах, боже мій! Ви мене збили.

Іван. Противно слухать.

Ваніна. Мовчи, Стьопа!

Крамарюк. Мовчу! (*По паузі*).

Іван. Допивай чай і піди скажи Кактусу, що я на репетицію не прийду. (*Мовчить*). А може і грать сьогодні не буду.

Ваніна. Ваня!

Крамарюк. Як то можна — «грать не буду»? Я цього не скажу.

Іван. Скажеш, не вдержиш язика за зубами!

Крамарюк. Геній, ей, геній! Як він знає чоловічу душу! Правда ваша — не видержу — скажу! Я нічого не можу утаїть, я люблю правду.

Іван. І брехню.

Крамарюк. І брехню... Іван Макарович, не збивайте мене: чуть-чуть не сказав, що й брехню люблю. (*Сміється*)

нехотля). Ка-ка-ка! Я вмент! (*Бере шалку*). Іван Макарович, Кактус живе далеко, ножки у мене старенькі... А?

Іван. Грошей?

Крамарюк. Яка догадливість! Бісмарк! По одному натяканню все зрозумів... Що я сказав? Людмила Павловна, що я сказав? Одно слово, і не слово, а літеру «а»? І Іван Макарович — догадався. Великий артист!

Іван. А де-ж аванс?

Крамарюк. Вчора Луп не дав, а той, що взяв раніше, програв Ставському в стукалку.

Іван. Скотина!

Крамарюк. Правда! Я люблю правду.

Іван (*дає гроші*). На! Щоб ти мені тиждень не приставав за грішми!

Крамарюк (*взявши*). Боже мій, місяць не скажу ні слова. (*Трясе на руці червінець*). А щедрість, щедрість, щедрість яка! Кін... що Кін?... Кін цуденя в порівнянні з нашим Іваном Макаровичем.

Іван. Ну, йди вже! Ти так тут начадив улесливістю, що у мене почина голова болить.

Крамарюк. Нерви, нерви!.. У геніїв благородні нерви!.. Я вмент!.. (*Підбігає до Ваніної і, повернувшись до Івана*). Іван Макарович, можна сказати Людмилі Павловні «ангел»?

Іван. Говори і йди к чорту.

Крамарюк. От ви знову збиваєте мене: посилаєте до Кактуса, а говорите: «Йди к чорту»! Я не знаю, де чорт живе.

Іван. Он, у тій кімнаті.

Ваніна. Ха-ха-ха! Разом з тобою?

Іван. На горе!

Крамарюк. Ай-ай-ай! До побачення, мій ангел хранитель! (*Цілує руку Ваніної*). Не можу надивитись на вас: ви... перл...

Іван (*криком*). Годі! Іди вже!

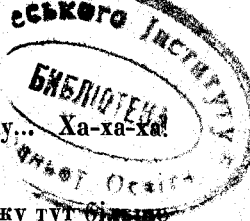
Крамарюк. Летю! (*Вибіг*).

ЯВА II.

Іван і Ваніна. *Мовчать.*

Ваніна. Ванюша! (*Мовчать*). От дурень! Підходить до нього). Заспокойся, мій сокіл ясний, я більше не буду!

Іван. Тільки цей раз, а то вже не буду... Ха-ха-ха!
І так сім раз на тиждень. Я кидаю трупу!

Ваніна. Що? Серед сезону?

Іван. Платю неустойку й тікаю. Я не можу тут бігати
зоставатись; я почуваю себе погано... Моральний стан мій
розбитий!

Ваніна. І це все через те, що я з графом каталась?

Іван. Це тільки послідня капля; вона полилася через
край і розбудила мою совість. Я давно стражду невимовно
Справді, яке я право маю ждати від тебе вірності, коли
я сам зрадник перед своєю жінкою? Безуміє страсти від-
няло від мене розум, і я не міг себе спинить! Розум шеп-
тав одно, а кров перемагала все, і я купався в пороках:
став лицеміром, обманював себе, всіх обманював і осквер-
няв чистую, як херувим, Марусечку мою і моїх дітей, при-
гортаючи їх до свого порочного лона, цілуючи устами,
на яких zostалися сліди твоїх цілунків... А!.. Для кого
я так мучу свою душу?.. Там мир, любов і чистота, а тут
порочна страсть! Годі! Чад пройшов, я рву усе...

Ваніна. Дурень, їй-богу, дурень! Нерви розходились,
і він плете таку нісенітницю, що сором слухать. Мир, лю-
бов, чистота!.. Неначе справді вірить, що його Маруся
свята! А Хвиля? Невже ти думаєш, що цей нахал не ко-
ристується ласками твоєї Марусечки?

Іван. Мовчи, твар! Я задавлю тебе за одно ще слово
зневаги до жінчини, яких немає серед вас, яких вже
мало є на світі, якими й світ тільки держиться, а без них
Йому пора давно вже, як Содому, завалитись.

Ваніна. Ха-ха-ха! Їй богу, мені здається, що ти граєш
роль з якоїсь, ще невідомої мені, кисло-солодкої мело-
драми. (Мовчить).

Іван (ходить по хаті. По паузі). Тікати треба в свій
тихий приют, де жде мене щира голубка, моя благородна
Марусечка. (Стає і ніби маріє). Я збився з шляху, я поте-
ряв смак до чистого життя... А там я знайду рівновагу,
спочивок і тиху радість; там я вилічу свою душу, розша-
тану, розбиту хвилями житейського моря!

Ваніна. Там ти закиснеш, запліснявієш, заснеш, а що-
денщина будьова погасить святий огонь творчости! Вели-
кий артист не сміє мирно спати в сімейному покої... Ти

пібранець, покликаний життям запалювать серця сонної публічності, а для цього артистові потрібні сильні, свіжі вражіння, які заставляють його почувать радість биття і дають йому могутню енергію!.. Ну, подивися ж в мої очі, що світяться коханням тільки до тебе одного!.. Ванюша! Ми любимось обое, тут і гріха нема, за нас заступиться натура.

Іван (робить рух до неї). Людя! (Одступає). Ні! Не підходь. (Закриває лице руками). Не дивись на мене, я знаю яд твоїх очей — доводі вже отрути! (Ваніна бере його за руку і мов хоче приблизить до себе). Пусти!.. Коли кохаєш, то, ради любови, посприрай вилічить мою хвору душу!.. (Ваніна випускає його руку. Іван сідає, тяжко зідхає, схиливши голову на руки, обперті об коліна. Ваніна тихо підходить до столу, сідає, кладе лікті на стіл і обпирає на руки голову. Пауза).

Ваніна (по паузі піднімає голову. Встає і тихо підходить до Івана. Величньо). Я чую серцем, що ти хочеш наново родиться! Натура твоя і твої благородні нерви почуваяють більше правду життя, ніж я, ніж всі ми! Жіночим серцем, повним коханням до тебе, я зараз це зрозуміла і у стокрот більше тебе полюбила чистим, високим, благородним коханням — друга! Склоняюся перед твоїм бажанням, воно для мене святиня!.. (Стає біля нього і запускає йому руку в волосся). Заспокойся, я тільки другом тобі буду. Як ніжна мати, я стану нянькою тобі, слугою, усім, усім... ти оживеш душею. (Іван піднімає голову і дивиться на Ваніну). Свіість твоя знайде спокій... Я закую серце своє в ледяну кору і не дозволю йому битись до тебе коханням, яке ти зараз лічиш низьким! Ну, руку, друг!

Іван (бере за руку і цілує пальці. Держить її руку в своїй руці). Як ти посвітліла від таких чистих думок! У тебе в очах сльози... О, мої божественні зорі! (Притягає її до себе і цілує в очі). Як брат утомлений нудьгою тяжкого життя, я рад спочить у твого лона... (Схилиється до неї на плече, обнявши талію. Ваніна цілує його в руку і гладить по голові. Пауза). Як приятно почувать, що біля тебе і з тобою розцвітає нове, високе, святе бажання — стать кращим чоловіком! Людя! Я тебе образив — не гнівайся на мене!

Ваніна. О, моє безцінне, трошки капризне дитя! Ти був знервований, а через те може і сказав що гостре; але

я все забула. (Стає проти нього і кладе йому обидві руки на плечі). Ти не спав, ти утомився, бо мучивсь і зідхав на цій канапці цілу ніч, і не хотів прийти до своєї Людечки. (Бере його за вуха). Ревнива шельма! Ходім спочинемо.

Іван. Людечка, а ти не зрадила мені з графом?

Ваніна. Тобі?! Та нехай мене бог накаже! Ти один властитель моєї крові і душі. (Дивляться один на одного, а потім одним рухом обнімаються і цілуються. Сильний стук в двері). Ах! Двері незамкнені... (Тікає в другу кімнату).

Іван. Досадно! (Стук). Одчиняйте!

ЯВА III

Іван і Хвиля.

Хвиля (на дверях). Чую запах жінчини! У мене, брат, нюх на цього звіра надзвичайний...

Іван. Ха-ха-ха! Я, брат, по своєму ампула пропитався запахом парфюмерії... Деякі з жінок виливають на себе перед спектаклем цілі шклянки! Ну, здоров, друже! (Цілуються). Сідай! Куди ти дівся вчора, я не міг з тобою і побалакати.

Хвиля. За кулісами,— як на ярмарку народу, так я вже і не заходив, щоб не заважати. Я тут був раніш два рази: та одно — що не знав де ти, а друге — діл багато мав...

Іван. Спасибі, що зайшов, в театрі справді ніколи і балакати: то зайнятий, то чужі люди... Що-ж там моя Марусечка поробляє? Здорова? Я недавно їй писав, а відповіді не маю.

Хвиля. Здорова, цвіте, шиє, з дітьми возиться, а перед твоїм портретом молиться.

Іван. Свята жінчина! Правда, Платон, таких нема на світі?

Хвиля. Мало.

Іван. Нема, нема!

Хвиля. Правду сказати, я таких затворниць не знаю. Що видумала: поставила на дверях божевільного свого Махметку, а той і мене навіть не пускає. Я був всього разів три-чотири, бо приймає тільки в празник, коли у неї цілий день гостює її приятелька, довгов'яза Міс-Крокет.

Іван. Ха-ха-ха! Де ж ти став?

Хвиля. У приятеля. Діла багато. Забіг ангажувать тебе на обід, щоб хто раніш не взяв; ти ж, певно, на розхват? Так в три — Гранд-отель, — згода?

Іван. Добре.

Хвиля. А лікар мій, Людмила, де? Хотів-би бачитись і її закликать пообідать вкупі. Приятна баба! Смілива, весела, красива — бой жінка! Жанр, знаєш, сучасний нервнокипучий, модерн, що тепер в моді.

Ваніна (за дверима). Спасибі за комплімент! Тільки я вас боюся!

Хвиля. Розумію, розумію, так як і той раз?

Ваніна. Ха-ха-ха!

Хвиля. Покажіть ваше чарівне личко!

Ваніна (одчиняє двері, показує голову). Доволі з вас! (Зачиняє сміючись).

Іван. Як же це так Людмила Павловна, я і не знав, що ви можете двері в мою кімнату замикають і одмикають своїм ключем. (Чуть сміх Ваніної). От нахалка!

Хвиля. Людмила Павловна! Будемо сьогодні обідать в Гранд-отелю?

Ваніна. А хто там буде?

Хвиля. Я, ваш кумир і ви.

Ваніна. Дуже рада.

Іван (тихо). Я не піду, коли вона буде... Я терпіть не можу жіночої кумпанії, особливо Ваніної; я її не переносу.

Хвиля. Іван! Не лицемір перед другом. Я ще в ті рази мого приїзду чув... Не будь страусом! Всі, брат, знають, а ти граєш роль прекрасного Йосипа. Залиши!

Іван. Що ти, бог з тобою! Підлі пльотки і перекази — та більше нічого!.. Слухай, ти Марусі, гляди, не ляпни; я тебе знаю, у тебе язик слизький, а жінщини, знаєш... Та ще такі пуританки, як моя Маруся... біда! Будь друг, не говори ні з ким того, чого й сам не знаєш певно. Брехні точить тобі не пристало.

Хвиля. І як тобі не сором! Я ніколи не думав, що ти разом і кіт і заєць! Ха-ха-ха! Коли боїшся — не шкодь, а коли шкодиш — не бійся!

Іван. Я нічого не боюся, бо ніколи не шкодю.

Хвиля. Ну, і край! Неварт про це балакати... Так я заверну. Прощай до трьох!

ЯВА ІV.

Ті-ж і Крамарюк.

Іван. Старий грішник — Стьопа! Театральна шкапа — суб'єкт цікавий в часи розваги.

Хвиля. Я вчора познакомився!

Крамарюк (*важно*). Старий заслужений артист Крамарюк, а зовсім не шкапа! Іван Макарович у нас великий артист, геній, а ображати старого артиста не слід.

Іван. Ну, признайся, Стьопа, що ти шкапа, то підемо сьогодні зо мною обідати в Гранд-отель.

Крамарюк. Обідати, чи не обідати — байдуже... а коли порівняти мене і вас, то звичайно — я шкапа!

Іван. І випить майстер. Тобі дасть десять очків уперед.

Крамарюк. Даремна річ! Я, Іван Макарович, не п'ю...

Іван. Зарік дав?

Крамарюк. Ні. (*Зідхає*). Нема за що.

Хвиля. А? (*Сміється*).

Ваніна (*з другої кімнати*). Слухайте, оригінальний мужчина! Кличте обідати і Стюпу.

Крамарюк (*халливо. Бере Хвилю за руку*). Спасибі, спасибі! Буду, хліба соли не дураюсь.

Хвиля. Будьте-ж готові! До побачення! (*Вийшов*).

ЯВА V.

Іван, Крамарюк і Ваніна.

Крамарюк. Ну, й переполоху-ж я там наробив.

Іван. Де, якого переполоху?

Крамарюк. Кактус побіг сповістити Лупа, що ви не будете сьогодні грати.

Іван. Дурень.

Крамарюк. Кактус? (*Входить Ваніна*).

Іван. І Кактус, і ти! І ти теж розумна! Якого чорта як був Хвиля, ти обізвалась з-за дверей, потім відчинила двері?

Ваніна. Ну от, ну от! Що за питання? Я — твоя сестра, друг, мати ...позволюсь просто, натурально і нікого не боюсь.

Іван. Стьопа! А ти як думаєш, хто вона?

Крамарюк. Артистка Людмила Павловна Ваніна.

Іван. А для мене?

Крамарюк (*поглядає то на Івана, то на Ваніну*). Людечка.

Іван. Кажі ясніше.

Крамарюк. Боюсь, що не попаду так сказати, як ви хочете. (*Ласкаво, тоненьким голосом*). Людмила Павловна, хто ви?

Ваніна (*залюбується сміхом*).

Іван. Тобі як здається, тобі?

Крамарюк. Як здається?.. Ви питаєте, як здається мені? А, зрозумів... Мені здається... так, як вам!

Іван. Стьопа! Скажи-ж правду, свою правду! Ти-ж любиш правду?

Крамарюк. Ка-ка-ка! Люблю, тільки боюся говорити.

Ваніна. Говори, Стьопа! чого боїшся? тут нічого поганого нема.

Крамарюк (*цілує їй руку. Іванові ніжно*). Фавориточка!

Іван. Ну от! Так здається Стьопі, Хвилі і всім.

Ваніна. А мені приємно бути твоєю...

Іван. Не афішируйся!

Ваніна. Сестрою!..

Іван. Чув, Стьопа?

Крамарюк. Я завжди всім говорю, що Людочка, як сестра ваша.

Іван. Іди-ж одягайся, щоб не задержати.

Ваніна. Я зараз. Не сердься ж, братіку, на мене! (*Вийшла*).

Іван. Чув? А подлі люди не розуміють благородних відносин між жінчиною і мужчиною...

Крамарюк. Падлюки! Благородні відносини вимащують в багно! Тварі!

Іван. А ти, друг, повинен, де тільки трапляється, обмирати багно.

Крамарюк. Я боюсь, присягаю, плачу, доказуючи, що Людочка вам, як сестра, що відносини чисті. (Сміються... Вбігає Усай).

ЯВА VI.

Ті ж і Усай.

Усай. О, господи, о господи! Ху, ху, ху! І нащо ти мене покарав, за які гріхи прародительські ти мене зробив антрепренером? Краще будь волом, конем, собакою, ослом, ніж антрепренером! Зборів нема — жалування плати, а тільки хороший збор — самий кращий актор одказується грати, — вертай гроші! Стьопа, на тобі 20 копійок. (Дає, Крамарюк бере). Іди купи хорошу бичовку, ми тут з тобою повісимося!

Іван. Що з вами, Луп Лупич?

Усай. Та як же? Сказали зараз, що ви сьогодні не будете грати, а збор повний.

Іван. Я пожартував, а осли зараз донесли.

Крамарюк. Ка-ка-ка! Знаменита рифма.

Усай (дивиться на Крамарюка). Так це осли напутали? (Кланяється в ноги Іванові). Ви спасли життя моє! Стьопа, верни 20 копійок.

Крамарюк (вертає). Слава богу, пообідаю в Грандотелю, ато мусів-би за кумпанію повіситись.

Усай. Другий раз ти сам повісишся з голоду! Осли безухі! Розтривожили мені нерви вкрай! Один осел, не розуміючи жарту, говорить другому ослові, другий біжить до третього!

Крамарюк. Двох ослів я знаю, а хто-ж третій осел, Луп Лупич?

Усай. Лічи: перший осел ти!

Крамарюк. Знаком.

Усай. Другий осел Кактус!

Крамарюк. Приятель. А третій? Кактус-же побіг до вас...

Усай. Не гостри язика, юродивий! Біг до мене і зустрів на дорозі третього осла, п'яницю, твого приятеля, газетного хронікера... І от вже літає по городу слух, що спектакля не буде. Ах, Іван Макарович! Який я мученик!

Подумайте: за театр плати Скаред-Бабицькій 183 рублі за вечір; топливо, авторські, афиші, розклейка, розноска, наряд, освітлення, труп 300,— і того 483 руб. треба мати в касі, щоб підняти завісу без убитку! Печі в театрі старі, дві завалились, в трьох перегоріли колосники. Скаред-Бабицька не хоче поправляти — сам поправив. 17 печей з'їдає в день 15 рублів. Бігаю за пічниками, сам топлю, лазю в труби. В театрі тепло, як у вусі; а в газеті «Лисичий хвіст» пишуть: «холодно, в партері дме по ногах», — бодай тобі живіт роздуло! Біжу в редакцію, бачу, що сердяться за те, що не у них афишу печатаю, але цього сказати соромляться, і от — претензія, що матері редакційного сторожа не дали місця в партері. Насилу уладнав, обіщав щодня ложу секретарю... Ху, ху! (*Витирає лице*). Далі нова неприємність, забігаю в аптекарський склад — у мене хронічний бронхіт, — п'ю Емс. Знакомий аптекар питає: простудились в театрі? У вас холодно; актор ваш з червоним носом — це ти, скотина! — брав Емс і сказав, що в театрі простудився. Розумієте. Стьопа від перешоу хрипить і п'є Емс, а звертає на простуду в театрі і в компанії з газетою розповсюджує слух, що в театрі холодно.

Крамарюк. Я? Єй-ей, не говорив.

Усаї. Говорив, говорив! Він тебе зна — червоний ніс! Ну, у кого ще єсть такий червоний ніс, у кого?

Крамарюк. Багато є. Я бачив у попечителя народної трезвости.

Усаї. Неправда! Ху, ху! дай води! Ох, задавить мене театр, задавить! Кожний день неприємність... Вчора побились перед спектаклем Ткач і Драч, і вже в газеті надруковано. І що тут цікавого для громадського життя? Драч — лямповщик, Ткач — сторож! А пишуть: бились артисти... Чорт батька зна що пишуть!

Крамарюк. Сприяють іскуству. Ке-ке-ке!

Усаї. Прошу головного закройщика газети «Лисичий хвіст»: напишіть розумну рецензію — моя вечірня! «Сідайте», каже: «і пишть сами: я все надрукую»... А чорт його знає, як писать, я не журналіст і страшно: нароблю граматичних помилок, — будуть сміятись...

Крамарюк. І не пишть — боже вас сохрани! Один мій знакомий купець, гласний думи, написав в газету

статтю: ветеринара назвав «веретинар», а замість сигнал — написав «сингал». Так і надрукували: «веретинар», «сингал».

Іван (*сміється*). Хороша коректа!

Крамарюк. Язичники городські підхопили і пішло: «Сингал Веретинарович!» Повірите, куди, бувало, не повернеться, скрізь чуж: «Сингал Веретинарович!» Нарешті забули, як його справжнє ім'я; не видержав: мусів все продати і тікати з рідного города.

Ус ай (*сміється*). От ти на сцені шкапа, а брехачка з тебе добра.

Крамарюк. Я б і на сцені себе показав, тільки нема у мене ні одної ролі по моєму амплуа, а я самого себе добре граю! Ка-ка-ка!

Ус ай. І сміяться не умієш! Пора вже тобі на покой в один з чайних театрів.

Крамарюк. Устройте, благодітель! Тепер у нашім городі чайних і тверезих театрів 15! Саме підходящі місця для одставних акторів.

Ус ай (*сміється*). Ну тебе! ти мені надоїв, а я Івану Макаровичу надоїв з моїми скаргами; а влізьте в мою шкуру!

Іван. Ха! Мені і в своїй шкурі тісно. У вас болить карман, а у мене душа. Нині у публічності понизився смак і виросла байдужість до старого літературного репертуару. Іде хороша, строга кумедія — кажуть «сучно»; іде драма, кажуть: «у нас своя щоденна драма!» Давайте голих жінчин, давайте веселого, веселого!.. Ха-ха-ха! Ніхто не хоче думати і страждати; нині всі хочуть весело жити і закривають очі і затуляють уха, щоб не бачити і не чути стогону наболілої людської душі!.. А на цьому веселому ґрунті ростуть егоїзм, цинізм і байдужість до прекрасного, і виганяють і виженуть з людської душі справедливість і любов!

Крамарюк (*випирає очі*). Геній! от би на театральнім з'їзді таку річ сказати!

Ус ай. Ти-ж нічого не зрозумів, а плачеш.

Крамарюк (*б'є себе у груди*). Тут, Луп Лупич, артист живе: хоч не розуміє, то почуває.

Ус ай. А мені усе одно: грай що попало, аби збор! Помилуйте: 483 рублі вечерового розходу! До побачення. (*На дверях*). Скалозуб! Гляди не напийся сьогодні! (*Вийшов*).

ЯВА VII.

Іван і Крамарюк.

Крамарюк. Кулак.

Іван. Дурак!

Крамарюк. І дурак! Я люблю правду!

Іван. Ти, брат, дурень!

Крамарюк. Я? де моя шапка? *(Іде до дверей, а коли Іван говорить, помалу вертається, кладе шапку і слухає).*

Іван. Такого чоловіка, як Усай, треба шанувати. Він розумом живе і через те всім нам платить жалування в строк. Це справжній антрепренер, а ти — «кулак»! Думаєш, що можна бути антрепренером і підставляти свою кишеню ілюзіям і із-за ідеї чистого іскуства ходять по шпалах? Ти-ж, та і всі, не подаруйте йому мідного п'ятака! Давай! Артисти повинні сами чистоту іскуства поселити на сцені, а для цього треба збиратись в товариства! Ну, а скажи мені, що можна зробить з такими товаришами, як от ти?

Крамарюк. Нічого! Ке-ке-ке! Господи, твоя воля! І де у чоловіка стільки розуму набралось? Геній! Слухаю і чую, що я справді дурень, і навіть це мене тепер не ображає. Я люблю правду! *(Входить Хвиля, а за ним вслід Маруся під густою спущеною вуаллю. Іван зразу її не пізнає).*

ЯВА VIII.

Ті-ж, Маруся, Хвиля і Ваніна.

Хвиля. Ну, от і я! Людмила Павловна готова? Прошу!

Ваніна *(виходить)*. Давно, тільки тут була нецікава розмова, і я ждала вас. *(Маруся піднімає вуаль)*. Марія Даниловна!

Іван *(що обернувся був до Крамарюка, раптом обернувся і, бачучи Марусю, остовпів, не може говорити і мов перед призраком закриває руками очі, а потім одкриває зробивши ступінь назад)*. Ти? *(Протягає руки вперед)*. Марусечко!

Маруся. Я в поганій ролі шпіона... *(Оглядає кімнату)*. По сімейному: тут прийомна, там опочивальня. *(Хитається, Хвиля її піддержує і садовить на крісло, Ваніна тікає в другу кімнату)*.

Хвиля (вслід) Людмила Павловна, тут сімейне діло, а ми ходім обідать. (Підходить до дверей. Чуть, як Ваніна двері замикає на замок). Ну, от! (Стоїть в кутку з Крамарюком, тихо розмовляє).

Іван (подавши воду Марусі). Марусечко! Чом же ти не написала?

Маруся (опанувавши собою, встає). Приїхала навмисне невзначай!.. Тепер — каюсь! О, краще осліпнуть і оглохнуть, — ніж потерять віру в того, кого лічила найкращим між людьми!..

Іван (падає до ніг). Марусечко, прости!..

Маруся (стривожено). Я вас ні в чім і не виную.. Встаньте і вислухайте мене. (Іван встає і стоїть, похиливши голову). Очевидно ви не власні були над своєю душею і серцем, як і я тепер не власна!.. Я не хочу примусу робить над вами ради довгу, який ви потоптали ногами, не робить-же примусу і ви надо мною; не вимагайте прощення від мене: я на компроміси не піду!

Іван. Марусечко, Марусечко! Не розбивай мого життя!

Маруся. Моє розбито вже навіки!.. Ах, безумна я, божевільна жінчина!..

Іван. О-о-о! (Падає на каналу).

Маруся. Для чого я послухала лукавого бездушного егоїста!.. Я не повинна була знать ваших низьких таємних діл і довго не хотіла піднімать завісу, яка ховала від мене ваші пороки.

Іван (ламає руки). Прости!

Маруся. І от зробила не розумно: забруднила себе шпiонством; тепер я знаю все і наказана за це знання жорстоко: віра моя, мій спокій і щастя сім'ї розбились в прах!

Іван. Не розбились! Ти, ти, тільки, ти одна пануєш над моїм серцем і душею! А те, що було, єсть подмість — признаю; але це хвилиний настрій, безуміє крови, хміль випадкової страсти; все це пройде, як неприємний сон, розвіється як туман — клянусь!..

Маруся. Ні, ні, ні! Ви знали давно мої погляди, ви знали, що я компромісів не признаю! (Плаче).

Крамарюк. Ви — свята жінчина! (Стає на коліна). Простіть! Генії і живуть і грішать більше, ніж ми, нещасні черв'яки.. (Остається до краю в одній позі, з плаксивою міною).

Маруся. Махметка! *(Входить Махметка. До Хвилі)*. Ви виграли заклад! *(До Махметки)*. Ну, вірний сторож, їдем! Прощайте, Іван Макарович! *(Ридаючи)*. Край всьому!

Хвиля. Куди, нещасна? Вашу руку!

Маруся. Пріч, гадина! Я бачить вас не можу, я гидуую взять руку ката!.. *(Прудко йде, за нею Махметка; — Махметка стає на дверях, показує кулак і виходить)*.

Хвиля. Божевільна пуританка, під обороною скаженої собаки, стала зовсім неприступна!.. Пропали всі надії!.. *(Виходить. Картина: Іван, взявши себе за волосся, одкинує голову назад, стоїть нерухомо, Крамарюк піднімається і обтрусює платком коліна штанам)*.

ЗАВІСА.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

ЯВА І.

Іван і Крамарюк.

На столі кілька бутілок порожніх і дві повних. Іван розпатланий, п'януватий курить, кидає одну цигарку, закурює другу, ходить по хаті і стає. Крамарюк допиває малими ковтками стакан.

Іван. Хто-б ждав того, що сталося? *(Ходить)*. Зненацька, як грім з чистого неба, упала на мене пригода! Мов ви-хор могутнім подихом вітру, зруйнував п'ятнадцятилітню мою будівлю — і зник!.. Я наче сплю! *(Мовчить)*. Стьопа, ти твердо пам'ятаєш, що тут була Маруся?

Крамарюк. Як вас бачу зараз, так і її бачив.

Іван. І я бачив... Була і зникла, як сон..

Крамарюк. Скрізь об'їхав: ні в одній гостинниці не було і нема.

Іван. І тільки п'ять хвилин пройшло, поки я опам'ятав-ся і кинувсь навздогін.

Крамарюк. Менше.

Іван. Десять розсильних шукали, — не найшли.. Ні, це сон, привиддя!.. Мозок мій мов хто долотом довбає... Голова тріщить! *(Пауза. Ходить)*. Стьопа, мені здається, що я божевільний і що ти — не ти.

Крамарюк. Я, їй-богу, я!

Іван *(довго дивиться)*. Так — ти: морда дурацька, нахаль-на і п'яна — ти!

Крамарюк. Хороші приміти. Ка-ка-ка!

Іван *(подумав)*. І Хвиля був з нею, з Марусею! Друг! Приїздив два рази, вивідав і підвів усе, як у кумедії, — па-длюка, шпиг! І Маруся з ним за одно! *(Безумно)*. Ха-ха-ха! О, Стьопа, Стьопа! *(Пада на диван і плаче. По хвилі підні-мається)*. Людмила!

Крамарюк. Нема. Вийшла кудись.

Іван. Куди? Ху! Від совісти, як і від своєї тіні не втечеш.

Крамарюк. Не втечеш.

Іван. І якого чорта я жив рядом з нею — номер з номером? Осліп!

Крамарюк. Так, так — помраченіє.

Іван (довго дивиться на нього, хитаючи головою). Ти!

Крамарюк. Я.

Іван. Наливай.

Крамарюк. Іван Макарович, сьогодні спектакль.

Іван. Уже скінчився.

Крамарюк. Як?

Іван. А-а-а! (Сміється нехотя). Ху-ху-ху! Як? Так. Все життя людське — спектакль: трагедія, комедія, мелодрама і фарс, і оперетка — разом все; і мій спектакль — фарс, скінчився!

Крамарюк. Ваш? (Зідхає) Скінчився! Строга жінчина.

Іван. І як противно, як пусто на душі, коли побачиш кінець найкращому, що є в житті у чоловіка!.. а кінець є всьому, всьому...

Крамарюк. Так, так! Всьому, всьому!

Іван. Що ти мені підтакуєш? (Бішено). Спритчайся, скотина, моїм думкам — доказуй, що я винен, що помиляюсь, розбий в пеньок все те, що я кажу!.. Не такай, дай щирости мені!.. (Мовчки ходить). Наливай!

Крамарюк. (суворо). Не дам вина! Грать сьогодні треба.

Іван. Я не буду грать! На чорта я ламатиму свою душу! Доволі, моя кумедія скінчилась...

Крамарюк. Ніщо не починається і ніщо не кінчається... Так було, єсть і буде.

Іван. Шут! Говори ясніше; я туману не люблю! (Сам наливає). Пий і говори свої думки... Ну говори!.. Скотина ти, скотина, — все життя тільки такаєш! Побілів, зуби повипадали, і досі не чоловік, а... Чорт тебе знає, хто ти? (Надпиває з стакана). Хто ти? Хто, питаю?

Крамарюк (зідхає). Шкапа.

Іван. Брешеш, лицемір! Ти міг би мені опитну правду сказати, оберегти від пороків, а ти благословляєш всіх на безпутство! Вон! (Крамарюк встає).

лови, якими-б ти залив мою болючу рану і умастив елеем кротости страждущу душу? Нема? Вон, паяц!

Крамарюк. Ка-ка-ка! Іван Макарович! і охота вам відшкапи ждять елею? Колись у Нижнім я п'яному купцеві говорив такі-ж радії, а він дав мені два рази по морді, і ми zostалися друзяки. А ви стаєте на прою зо мною і ждете поради... (Плаче). Що-ж я можу вам пораять, коли я ніколи не міг собі нічого путнього пораять. (Ридає).

Іван. Чого ти плачеш?

Крамарюк. Я спочуваю вам всім серцем!

Іван. Щиро?

Крамарюк. Клянусь моєю смертю, а смерти я боюся більше, ніж гріха.

Іван. Стьопа! В твоїх ядовитих словах було багато правди. Ти п'яний говорив те, що думаєш тверезий. Іди сюди! (Крамарюк підходить. Іван його цілує). Віднині ти не шут, а друг! Один благородний друг жінку одняв; побачу, що зробить другий! Для першого разу скажи, друг: можу я п'яний показатися на сцені перед публичністю, котру я люблю за її любов до мене?

Крамарюк (думає). Не можеш, ти потеряв усе — оберегай ім'я!

Іван. Благородно, іди і скажи це антрепенеру. Не бійся, я беру тебе під свою оборону. (Входить посильний).

ЯВА II.

Ті-ж і посильний.

Посильний. Дозвольте знать: хто з вас буде Іван Макарович Барильченко?

Іван. Я.

Посильний (дає лист). Пані прислала.

Іван. К чорту!

Посильний. Я своє діло роблю. (Кладе лист на стіл і виходить).

Іван (кидає лист). К чорту.

Крамарюк (піднімає і дивиться на адресу, читає). Від Марії Барильченко.

Іван. Що? (Вихоплює лист). Почерк Марусі. (Халливо розриває лист). Боже, вона ще тут, вона пише. (Читає).

Іван Макарович! Коли ви получите цей лист, я буду в путі. Я знаю, що ви покинете усе і поїдете додому, щоб бачити мене. Даремно! У нас тепер нема свого дому. Дача — моя, вона для забезпечення дітей, з нею я зроблю, що схочу, потім, а зараз беру дітей і виїду далеко, де-б ні мене, ні вас ніхто не знав. Не шукайте мене! Я присвячую своє життя дітям і остаюсь вірною клятві, яку дала перед алтарем. Вам-же раю врім робочої дисципліни, яка допомогла вам матеріально, виробить нравственну, і вона допоможе вам зостатись духовно чистим чоловіком і колись поцілувать своїх дітей чистими устами. Дітям буду говорити, що ви емігрували в Америку. Марія Барильченко. (Прочитавши, довго дивиться на Крамарюка, котрий витирає очі).

Крамарюк (плаче). Надзвичайна жінчина. Я-б і сам хотів виробить нравственну дисципліну, та не знаю як.

Іван. Я знаю! Проти всякої отрути є ліки! Я тебе й себе вилічу... Тікать треба звідтіля в натуральну життєву пристань: де стеля — небо, а діл — земля; де свіже повітря не надрива грудей; де нерви, кров і мозок урівноважені робочою дисципліною; де я колись у полі працював; де кріпкий сон обновляє сили; де спочивок від тяжкої праці дає райський спокій і тілу, і у душі. Розумієш?

Крамарюк. Нічого не розумію.

Іван. Я їду сьогодні додому і, коли Марусі там вже не застану, тоді на хутір до Карпа — і ти зо мною — спастись душу! Ідем?

Крамарюк. Що ж я там буду робить?

Іван. Стерегти огород, пасіку, баштан, капусту поливать.

Крамарюк. Скучно буде. А ресторанчик там є?

Іван. А-а-а! Ха-ха-ха! Ресторанчик, музика, п'яна кумпанія безецників, жінчини... Старий чорт! Треба очиститись від бруду, а то тебе Харов утопить в Стиксі, і не побачиш ти як викидень, ні пекла, а ні раю.

Крамарюк. Трудно очиститься!.. Я увесь багно... Можна всього мене розмити на брудну воду, а вимити вже не можна! Мене вилічать тільки гробаки в могилі!..

Іван. А мене?

Крамарюк. І тебе!

Іван. Брешеш, паяц! Я не увесь ще бруд, на мене ліг грим брудний, я його змию покутою і очистюсь і стану

достойним достойної жінчини! Сьогодні я немошній, я п'яний, і не можу віддати кров під владу мозку, а завтра я покличу на поміч всю енергію свою і поборю гріхи, а ні — так уб'ю себе: навіщо така ганчірка здалася? щоб вийшов потім Стьопка-паяд! (*Випиває вино*). Ну, марш до Усая з докладом!

ЯВА ІІІ.

Входить Ваніна несміло, стає біля дверей і витирає сльози. Крамарюк бере шапку, підходить до Ваніної, ділує її в руку, піднімає вгору очі і руки, трясє руками і хлипнувши, мов здержав плач, виходить.

Іван і Ваніна (*мовчать*).

Ваніна (*не переміняючи позиції, плаче тихо*).

Іван. Гріх мій стоїть перед моїми очима і плаче... І я плачу... п'яний гріх плаче! Ха-ха-ха! Гарна кумедія, чудові нюанси... Людя! Ти — гріх мій.

Ваніна. А ти — мій!

Іван. Ти розбила мою сім'ю!

Ваніна. А ти — мою душу і серце!

Іван. Обоє розбиті! А хто-ж винен?

Ваніна. Не знаю.

Іван. Ти. Риба йде на удочку через те, що на крючку принада. А хто принада? Ти! Хто риба? Я! Ти закинула удочку; твої очі, усмішка, молодість, краса, стан, ласкавий голос, улеслива любовна річ — принада! І я, як дурна рибка, на крючок попав! Ти піймала, а Хвили і Маруся засмажать і з'їдять.

Ваніна (*простягає до нього руки*). Не дам нікому! Я тебе люблю, я з ума зійду без тебе.

Іван. А я тебе ненавижу!.. Я через тебе потеряв мій тихий рай, мій приют, мою безцінну Марусечку!

Ваніна. Холодну егоїстку, шпіона, що умовну прописну мораль ставить вище кохання, в яким не властен чоловік спинити свою кров. Вона має право жінки, ти її любиш, ти її не кидаєш, чого-ж ще їй? А я пожертвувала своїм іменем і честю, не маючи ніяких прав, і завтра може я зостануся одна, покинута тобою, опльована перед цілим товариством, — і все таки люблю тебе! Невже-ж твоє широке, чуле серце мене ні крихти не жаліє?

Іван (*ласкаво*). Дитя моє, мені жаль тебе!

Ваніна (*підбіає і стає біля Івана навкомішки*). Жаль?

Іван. Вип'єм, Людя, з горя!

Ваніна. Я п'яна від горя, а ти — і від горя, і від вина. Буде з нас, більше не треба! Це легкодухість; тобі не личить бути таким; перенеси, як слід мужчині, свою пригоду! Маруся не втече від тебе! повір! а я?..

Іван (*встає, дивиться на неї, бере за підборіддя*). І ти!

Ваніна. Що Ванюша?

Іван. Не втечеш!

Ваніна. Я прикована до тебе. (*Схиляє голову йому на ґруди. Іван ласкає і цілує її в голову*). А ти хочеш, щоб я зосталася твоєю?

Іван (*дивиться на неї*). Хочу, щоб і ти і Маруся!.. У Марусі прекрасна душа, а ти нектар життя. (*Обнімає її за стан, потім одводить од себе і одлихає*). Пріч! Я обезумів від вина, а ти користуєшся моїм станом і знов п'яниш мене диханням страсти.

Ваніна (*тихо, кротко, ніжно і соромливо*). Ванюша... Я? Все я... А ти?

Іван. А-а-а! І я, і я! Безуміє страсти, як і безуміє хмелю, проходить, остається чад і біль в душі. Навіщо все? Навіщо-ж блискача, паляща кров, краса, коли у ній отрута для душі? Невже у цім життя? Ах, Людя! Гріх до гріха магнітом тягне неборимо, і я не можу до тебе доторкнутись, щоб не почуть огню по нервах, який палить мою кров, і я теряю мізок!.. Прости!.. Дай, киця, лапку! (*Ваніна протягає йому обидві руки*). Ну, мир! (*Вбіає Усай, за ним Крамарюк*).

ЯВА IV.

Ті-ж, Усай і Крамарюк.

Усай (*Зажекався*). Іван Макарович! Іван Макарович! (*Халається за серце*). Ах!.. Стюпа, дай води! Іван Макарович! що ви робите? (*П'є воду*).

Іван. П'ю вино... Сідайте, вип'ємо!

Усай. Бога бійтесь! Два дні ледве ставало на вечерові розходи. Сьогодні збор — нема ні одного міста в театрі, все продано, а ви не хочете грати!..

Іван. Не можу, я розбитий на голову!

Усай. Я потерю 1500 рублів.

Іван. Я потеряв усе: я п'яний і грати не можу.

Усай. Ви хочете мене пустить з торбами, оставить без шматка хліба мою сім'ю? *(Кланяється йому в ноги)*. Пожальте будущих дітей моїх! Ще зосталося півгодини до підняття завіси, в першій акті вас нема, можна задержать початок спектакля і антракт, ви будете мать дві години; укус на голову, сода, нашатирний спирт, — і хміль пройде.

Іван. В другій годині ночі я їду додому.

Усай *(падає на диван)*. Караул, граблять! Стюпа, дай води! Людмила Павловна, рятуйте! Іван Макарович, не робіть мене банкрутом! До поїзда шість годин; ви поспіште, скінчивши спектакль! *(Підбіає до Ваніної)*. Скажіть своє слово, допоможіть нещасному антрепренеру, инакше я виїжджаю разом з Іваном Макаровичем і жалування не платю. *(Вбіає капельдинер)*.

ЯВА V.

Ті-ж і капельдинер.

Капельдинер. Луп Лупич!

Усай. Що, пожар?

Капельдинер. Касир прислали сказати вам, що електричества нема й досі; публіка збирається; требують гроші назад, пожалуйте в театр...

Усай. Зарізали, ограбили! *(До Ваніної)*. Станція п'яна. *(До Крамарюка)*. Іван Макарович електричества не дає! *(Б'є себе в груди)*. Спектакля нема! Віддавай гроші — і банкрут! *(До капельдинера)*. І яка падлюча твар видумала ще на мою голову електричество? *(До Ваніної)*. Інженер десь грає в винт *(До Крамарюка)*; механик, самоучка, пішов чаю пити; кочегар — п'яний; перервався пас; проволока тріснула; електричество погасло, поправити нікому, і ніхто не... відповіда за потерю! Ах, боже мій! Навіщо ти мене зробив електричеством? *(Дістає хутко гроші з гаманця)*. На 20 копійок, забіжи по дорозі і купи верьовку.

Капельдинер. Товсту чи тонку? *(Вбіає другий капельдинер)*.

У с а й. Що, що? Контрамарочники касу б'ють, лопнула водопроводна труба, залива театр?.. Бабицька по контракту требає гроші за спектакль?.. говори, риж!

Капельдинер. Електричество дали, все благополучно, режисер прислали нагадать Івану Макаровичу, що вони сьогодні грають.

У с а й. Електричество єсть?.. Да благословить бог електричество! (До капельдинера). Початок спектакля задержать. нехай електричество грає три рази, оркестр на сцені придушть, щоб даремно не горіло!

Капельдинер. Поняли! (Виходять).

У с а й (до Івана). Спасайте! повішусь, ей повішусь! хто-ж вам жалування буде платить? (З сльозами). У музикантів діточок багато, остануться бідні без молочка; пожалійте невинні тварючки!

І в а н. А! Ха-ха-ха! Ради молочка для дітей музикантів буду грати п'аний.

У с а й (робить земний поклон). Благодітель!! (Хапає за руку, Іван не дає).

І в а н. Умова: десять день одпуску; я їду і Стьопу беру з собою.

У с а й. Согласен, согласен! Стьоп! Дожени капельдинера Вакулу, візьми у нього 20 коп. Поклич звощика; Іван Макарович, поспішайте!

І в а н. Я з Людею приїду сам.

Крамарюк (до Усая). А вам ізвощика?

У с а й. Нетреба, нетреба,—я бігом скоріше! Іван Макарович... (Крамарюк вийшов).

І в а н (кричить). Буду, буду, буду!

У с а й. Я певен, я певен! (Тихо). Людочка, мила, привозьте його скоріше! Боржом, нарзан, соду і нашатирний спирт візьму у аптекаря за контрамарку! (Пішов).

ЯВА VI.

І в а н і В а н і н а.

І в а н. В душі пекло... в печінці коти деруть... в мозку черви злости і досади... на серці жаль пекучий... голова п'яна—іди забавляй публичність! Ха-ха-ха! (Б'є себе по лобі). Паец, паец!

Ваніна. А після спектакля я тебе вечерею частую на прощання, послідній раз; сам на сам з тобою погуляю!

Іван. І вип'єш?

Ваніна. А?.. Нарівні з тобою!

Іван. Ну? Ніколи тебе в хмелю не бачив. Пікантна річ! Пікантна річ! Після спектакля ти даєш спектакль для мене! *(Бере її за підборіддя і цілує в уста)*. А потім я тебе уб'ю, прокляту чарівницю, щоб не доставалася нікому!

Ваніна. О, яка-б я була щаслива умерти на твоїх грудях! Ваня! Давай повечеряєм, уп'ємось отрутою ласки і приймемо трутизну разом, щоб не прокидатися ніколи. Отрута у мене є!

Іван. Послідній спектакль?

Ваніна. І послідній день мук!

Іван. Адськи ефектна сцена! Марусі телеграма: умираю! Ефект! Ефект надзвичайний! Газетам тема, публичності розвага! Гвалт! Знаменитий артист з любовницею разом! Все сонне царство захвилюється. Драми вони не люблять і всі прийдуть подивитись на гидку сцену самогубства... Ха-ха-ха! Фі! Як противно! Бр!.. Ні, в смерті красоти нема! краса—життя! І я хочу жить, жить, по правді жить! Розумієш? По правді, а правди у мене самого нема... Дай-же мені правди, правди, правди мені дай!

Ваніна. На! *(Цілує його палко)*. Моє кохання—правда.

Іван. Кохання—правда? Ха! І там десь Хвиля з Марусею, може, правду знайшли в коханні!.. Ох, яка страшна думка пронеслась в голову! Він завладіє чистим тілом херувима, — і це все — правда! О-о-о! Прокляття! *(В позі Отелло)*. Я-б краще хотів бути жабою і годуватись темничним смородом, ніж оддавати куточок в серці жінщини другому! Ні, ні, ні! Тут правди нема! Нема, нема, і душа моя пережива невимовні муки, шукаючи її; а вона є!.. є!.. Тільки не тут, не тут! порай-же мені, скажи мені, де правда?

Ваніна. Життя моє, радість моя, моє ти щастя! ти—моя правда! другої я не знаю!

Іван. Ні, Людя! Чистота життя—правда, сім'я—правда, діти—правда, і я дякую правду потеряв!.. 15 літ я будував гніздо своє і сам розвалив його, а тепер крутюсь, як гад, я боюся правди — вона сувора! Ах, Людя!.. Правда там, де

свята природа, де землю поливають кривавим потом праці, де я здобув колись робочу дисципліну і тепер чую в замученій душі ніжний, тихий голос матері; вона кличе мене до свого лона! Туди, туди лечу думками, там я здобуду дисципліну нравствену!

Ваніна. Це мрії. Не обманюй себе: нікуди ти не поїдеш, повір мені, що... (*Вбіває Крамарюк*).

ЯВА VII.

Ті-ж і Крамарюк.

Крамарюк. Ради бога! Ради бога! Іван Макарович, Людечка! ідіть в театр! Спектакль задержали, партер стука, гальорка кричить, свистить, поліція потребує починать; Луп біга, лається, б'ється об куліси головою, Кактус і портний поховались від нього на колосники,—прямо світопредставлення!

Іван. А!.. Суєта! Ходім! (*Бере шапку*). Сьогодні, Стьопа, після спектакля — їдемо!

Крамарюк (*потираючи руки*). Вечерять?

Іван. На по-ку-ту!

Ваніна. Ах, Ваня, не обманюй себе: нікуди ти не поїдеш!..

Іван. Ні, ні, ні! Я не обманюю себе! Егоїзм, суєтні бажання хмарою нависли надо мною, оповили мене ласощами, як дитя сповивачем, отруїли мій мозок, я вчадів, віддався на волю житейського моря і потеряв свою волю, а дев'ятий вал, голублячи, ніс мене до скелі, щоб розбити!.. Тепер у мене чад пройшов, скеля ще далеко, я поборюсь усіма силами душі, впливу і в тихій ясній пристані обновлюсь душею!

Ваніна. І твій кумир — театр покинеш?

Іван (*торжественно*). Обмившись сам, і в храм іскуства я чистоту внесу!

ЗАВІСА.

ПРИМІТКИ ТА ДОДАТКИ.

МАРТИН БОРУЛЯ.

Комедію «Мартин Боруля» вперше надруковано в львівській «Зорі» за 1891 р., №№ 7—10. Звідти вона ввійшла в «Твори Ів. Тобілевича (Карпенка-Карого). У Львові. 1897». Остання редакція п'єси—в I томі «Драм і комедій». (Одеса 1897).

Автор «Мартина Борулі» й сам походив з «шляхти», знав добре її побут і духовне обличчя й у своїй комедії використав навіть традиції свого роду—аж до «герба Тшивдар» та «рода життя, свойственной дворянам». Помилка в прізвищі (Тобілевич замість Тобілевич) сталася причиною до трагедії й у батька Карпенка-Карого, так само як у Мартина Борулі. І через те, мабуть, наш письменник дав не тільки сатиру на дріб'язкові забаганки «міщанина в дворянстві», а й підкреслив сам людську і в своєму людському вигляді трагічну сторону в його бажанні «вийти в люди». Автор був тут, у цій трагедії, не тільки стороннім глядачем, а й сам заінтересованою до певної міри дівою особою...

Деякі оповідання батькові порозробляв Іван Карпович у своїх творах («Батькова казка» й інш.), навіть рисами самого батька, скористався для фігури Мартина Борулі. Від одного з близьких до покійного драматурга людей, каже академік С. Єфремов, я чув оповідання, як прийняв цей твір Карпо Адамович. «Він мовчки вислухав п'єсу, нічого не сказав і тільки покивав на Івана Карповича пальцем. А в очах стояли сльози». (Порівн. Тобілевич С. Життя... «Л.-Н. Вісник», 1913, кн. I, стор. 140). Видно, старий ще раз пережив драму свого життя і шкода йому було розвіятих надій на «дворянство», хоча й мав уже «таких» дітей. (Академ. С. Єфремов. Карпенко-Карий (Ів. К. Тобілевич). К. 1924. На стор. 9—11).

СУЄТА. ЖИТЕЙСЬКЕ МОРЕ.

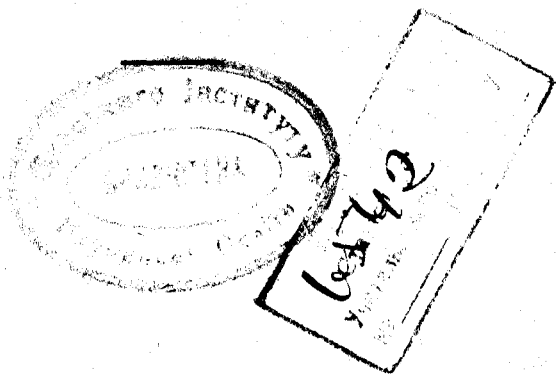
Написано «Суєту» 1903, а «Житейське море» — 1904 р. Обидві п'єси з'явилися в V т. «Драм і комедій». (Полтава. 1905).

Комедії «Суєта» і «Житейське море»—останні твори Карпенка-Карого. Це власне мала бути трилогія, дві частини якої автор дав у цих комедіях, а третя («У пристані» мала вона зватися) пішла з ним у могилу. Як видно, у першій частині трилогії герої, Іван Барильченко, «спробував себе на тяжкій праці строкового, здобув робочу дисципліну, набрав певности у своїх силах» («Суєта», дія III,

ява 8)—і пішов на сцену «служить широким ідеалам» артистичної творчості. Але з «Життєвського моря» ми дізнаємось, що для щастя, для життєвої гармонії занадто мало «трудової дисципліни», що й вона не врятує людини і марно перейде, коли нема дисципліни моральної. І от після катастрофи, що розбила особисте життя Івана, у його повстає думка «тікати треба звідцила в натуральну життєву пристань, де стеля—небо, а діл—земля; де свіже повітря не надриває грудей; де нерви, кров і мозок урівноважені робочою дисципліною: де я колись у полі працював; де кріпкий сон обновляє сили; де спочивок від тяжкої праці дає райський спокій і тілу і душі» («Життєвське море», дія IV, ява 2). Іван хоче, прагне правди, та де її шукати? «Правда, — рішає він, — там, де свята природа, де землю поливають кривавим потом праці, де я здобув колись робочу дисципліну і тепер чую в замученій душі ніжний, тихий голос матері: вона мене кличе до свого лона! Туди, туди лечу думками, там я здобуду дисципліну нравственну» (там же, дія IV, ява 6) і «в тихій, ясній пристані обновлюсь душею». Мало того — «обмившись сам, і в храм іскуства я чистоту внесу» (дія IV, ява 7), — «торжественно» закінчує Іван і завіса спадає за нашим героєм навіки.

Остання частина задуманої трилогії не побачила світу. Спробу цієї частини маємо в комедії «Старе гніздо», початок якої, з датою 24 квітня 1905 р., знайшовся серед паперів небіжчика. «Переповнений жовцю страждання приймаюсь за комедію «Старе гніздо» — пише автор у передмові, схарактеризувавши той фон громадського розвалу, на якому мала бути побудована комедія. Але на другій сторінці вона вривається. (Акад. С. Єфремов. Карпенко-Карий (Ів. К. Тобілевич). К. 1924. На стор. 86 та 90¹⁾).

¹⁾ Ці кілька початкових діалогів комедії «Старе гніздо» надруковано в книжці Ол. Дорошкевича. І. Тобілевич (Карпенко-Карий). Вибрані твори. Книгоспілка. 1925 на стор. XIX—XX додатків.

ЗМІСТ.

Мартин Боруля	5
Суєта	57
Житейське море	133
Примітки та додатки	203
